Charles Melman

Omul fără gravitate
A juisa cu orice preț

EIKON

Colecția ORIENS

Charles Melman

L'Homme sans gravité

folio essais

Charles Melman

Omul fără gravitate

Cuvânt înainte

[p. 9]

Un tânăr de douăzeci de ani, care trăieşte de puţină vreme viaţa de cuplu şi a devenit de curând tată, mi se plângea: „În tinereţe, am avut o mulţime de fete; făceam sex cu ele în maşină, în garaje, în orice loc.... în vreme ce azi, «o femeie» şi într-un pat... e fad!" O atitudine ca aceasta ar putea să nu pară deloc nouă în clinica de zi cu zi. Dar, ceea ce era inedit, totuşi, este că renunţarea, „doliul" care i se impunea astfel acestui pacient îi apărea ca deplasat, ca neînţeles de la sine. Ce i se întâmpla îi era insuportabil şi îi trezea, în primul rând, protestul. De unde vine, îşi spunea el în fond, că trebuie să renunţe la permanenta juisare? De unde vine că trebuie plătit preţul unei alegeri? De ce trebuie să fim loviţi de o asemenea nedreptate?

Ieri, chiar şi proverbele şi maximele îi aminteau subiectului că nu orice este posibil — „Nu putem avea totul!" —, că trebuie asumate consecinţele actelor sale — „Cine seamănă vânt culege furtună!" — că trebuie ţinut cont de ceea ce facem — „Avântul de moment nu duce nicăieri, doar perseverenţa!" Astăzi, adagiul cel mai răspândit — şi nu fără motiv — este: „Şi cu banii-n buzunar şi cu sacii-n căruţă!"

[p. 10]

Acolo unde, ieri, pentru cea mai mare parte a pacienţilor care se adresau psihanalistului, era vorba să se găsească o altă soluţie decât nevroza pentru conflictul inerent naturii dorinţei, astăzi, cei care află calea către cabinetul ei vin adesea să-i vorbească despre contopirea lor cu o juisare în exces. Ce s-a întâmplat, aşadar — ce se întâmplă, încă, deci — pentru ca în acest fel, în mod obişnuit, juisarea să fi învins — să învingă — dorinţa?

Nimeni nu va contesta că ne aflăm azi în faţa unei *crize a reperelor*. Oricare ar fi pertinenţa acestei expresii, sarcina de a gândi lumea în care trăim se impune dar mai mult ca oricând. Transformările societăţii noastre, urmare a îmbinării dezvoltărilor din tehnoştiinţă, a evoluţiei democraţiei şi a expansiunii liberalismului economic, ne constrâng să punem din nou sub semnul întrebării marea parte a certitudinilor noastre de până acum. Cel puţin, dacă nu voim să ne mărginim să luăm act pur şi simplu de modificările considerabile din comportamentul nostru pe care ele le provoacă.

Constatăm la subiecţii de astăzi dificultatea de a dispune de nişte pietre de hotar, atât pentru a lumina procesul luării deciziilor, cât şi pentru a analiza situaţiile pe care le înfruntă. Cât de surprinzător ar putea fi într-o lume caracterizată de violenţă atât la şcoală pe cât şi în Cetate, o nouă atitudine în faţa morţii (euthanasie, destituirea riturilor...), imperativele transsexualismului, riscurile din drepturile copilului, constrângerile sau chiar dictatul economicului, dependenţele de toate tipurile, apariţia unor simptome inedite (anorexie masculină, copii hiperactivi...), tirania consensului social, credinţa în soluţii autoritare, transparenţa cu orice preţ, importanţa presei, inflaţia imaginii, solicitarea permanentă a dreptului şi a justiţiei ca „bune la toate" pentru viaţa în societate, revendicările victimelor de toate genurile, înstrăinarea în virtual (jocuri video, Internet...), exigenţa riscului zero etc..

[p. 11]

Am putea crede că, faţă în faţă cu toate aceste chestiuni, va fi de ajuns să fie produse cunoştinţe noi pentru a ne ghida şi pentru a ne permite să navigăm după plac în noua lume. Dar va trebui să ne deziluzionăm degrabă: cunoaşterea „cea mai exhaustivă" nu poate evita să trebuiască să-şi formeze o opinie particulară prin care să decidă ce să facă în confruntarea cu evoluţii majore. Trebuie chiar spus mai mult: tocmai acolo unde cunoaşterea eşuează nu putem scăpa de necesitatea judecăţii. Din acest fapt, sprijinindu-ne pe mai multe cunoştinţe, nu vom face decât să amânăm pentru ziua de mâine confruntarea cu această ineluctabilă insuficienţă a cunoaşterii, iar angajamentul nostru subiectiv nu va deveni decât încă şi mai dificil.

Poate fi psihanaliza de vreun ajutor în această privinţă? Ştim că Freud nu vedea nici o antinomie între psihologia individuală şi psihologia socială. Să ne amintim primele rânduri din *Psihologia mulţimilor şi analiza eului*: „Opoziţia dintre psihologia individuală şi psihologia socială sau psihologia mulţimilor, care poate foarte bine, la prima privire, să ne apară foarte importantă, pierde mult din acuitatea ei dacă o examinăm până la capăt. Cu certitudine, psihologia individuală are ca obiect omul izolat şi ea caută să cunoască pe ce cale încearcă acesta să-şi obţină satisfacerea mişcărilor sale pulsionale, dar, făcând aceasta, ea nu e decât foarte rar — în anumite condiţii excepţionale — în măsură să facă abstracţie de relaţiile acestui individ cu ceilalţi. În viaţa psihică a individului luat în mod izolat, celălalt intervine adesea în calitate de model, sprijin şi adversar, iar din aceasta psihologia individuală este

totodată, în mod nemijlocit şi simultan, o psihologie socială, în acest sens lărgit, dar perfect justificat."[1]

[p. 12]

În acest fel, confruntat cu marile fenomene din societate, Freud n-a pierdut niciodată ocazia de a-şi aduce contribuţia şi descoperirile. Chiar a scris mai multe opere[2] asupra acestor probleme, printre care celebra sa *Boală a civilizaţiei* [Malaise dans la civilisation]. Dar mai mult de un veac ne desparte azi de clipa apariţiei psihanalizei, iar începutul nostru de secol nu e sub nici o formă comparabil cu ceea ce a fost Viena anului 1900. Nu e cazul, aşadar, să fim surprinşi dacă suntem constrânşi să reluăm travaliul. Mai ales într-o perioadă de schimbări precum cea pe care o trăim. Deja ne-am angajat în acest demers, în ce ne priveşte, de câţiva ani, mai ales în scrierile *O lume fără limită*[3] şi *Noile dezordini ale subiectului*[4].

Or, în martie 2001, cu ocazia unor întâlniri în jurul unor teme din domeniul psihiatriei precum „Omul faţă cu încercarea societăţii contemporane"[5], am avut ocazia de a-l urmări pe Charles Melman aducându-şi contribuţia în dezbaterea actuală cu privire la „boala civilizaţiei"

[p. 13]

anunţând apariţia a ceea ce el numea deja „*noua economie psihică*". Noutatea, forţa şi pertinenţa analizei sale ne-au apărut cu evidenţă imediată. Nu mai era vorba să se evoce simple modificări ale socialului şi incidenţele lor asupra unei subiectivităţi oarecare, ci de examinarea unei mutaţii inedite pe cale să-şi împlinească efectele. Efecte care ar putea fi majore şi ar atinge atât viaţa individuală, cât şi pe cea colectivă. Ne propunea acolo, ne-a părut nouă, elemente esenţiale pentru cuprinderea şi analiza acestei crize a reperelor pe care o întâlnim.

---

[1] S. Freud, *Psihologia mulţimilor şi analiza eului*, în *Eseuri de psihanaliză*, Payot, 1981, p. 123.

[2] O recentă monografie a *Revistei franceze de psihanaliză* este consacrată textelor lui Freud asupra socialului şi se prezintă în aceşti termeni: „La o privire de ansamblu asupra operei freudiene apare că textele desemnate uneori ca sociale ocupă aici o treime, dacă nu chiar jumătate după lectura şi interpretarea care i se face. Iată cel puţin o raţiune pentru o reflecţie asupra acestui fapt, puţin mai mult chiar decât este în genere uzual să i se acorde; iată ce ar putea eventual conduce mai departe la interogaţie asupra psihanalizei înseşi, asupra practicii sale, asupra fiinţei şi esenţei sale." *Freud, subiectul social*, monografie a *Revistei franceze de psihanaliză*, PUF, 2002.

[3] J.-P. Lebrun, *O lume fără limite*, Érès, 1997.

[4] J.-P. Lebrun, *Noile nefericiri ale subiectului, Adăugiri teoretico-clinice la O lume fără limite*, Érès, 2001. Mai mulţi autori şi-au adus contribuţia la această operă în mare parte colectivă.

[5] Se aveau în vedere *4 întâlniri ale psihiatriei* [4e Rencontres de la psychiatrie], care s-au desfăşurat la Paris în 2001, organizate de Jean-Pierrre Penochet, autor al temei „Omul faţă cu încercarea societăţii contemporane".

Lectura sa radicală a situaţiei actuale ne punea în postura de a trebui să gândim o schimbare de mare amploare şi având *consecinţe antropologice incalculabile*[6], care instalează congruenţa dintre o economie liberală cu frâiele libere şi o subiectivitate care se crede eliberată de orice datorie către generaţiile dinainte — altfel spus „producând" un subiect care crede să poată face tabula rasa cu întregul său trecut.

Toate acestea ne-au părut că justifică o propoziţie adresată lui Charles Melman pentru a-l provoca să vorbească mai mult în timpul unei serii de întâlniri având ca temă această „nouă economie psihică" pe care el spunea că o identifică. Provocarea fu acceptată deschis şi pe loc. Travaliul a şi fost angajat.

Ideile pe care le veţi citi aici sunt fructul dialogurilor noastre care s-au desfăşurat între iulie 2001 şi iulie 2002[7]. Formula convorbirii are, desigur, limitele sale. Ea ni s-a părut adaptată în mod specific pentru pătrunderea unei gândiri în plină elaborare, nevoită să-şi deschidă un drum

[p. 14]

pe căi puţin explorate, obligată să dea socoteală pentru fapte a căror înţelegere este departe de a fi fost asigurată. Ea permitea, totodată, atât cât era posibil, să ne adresăm către un cititor nespecialist şi obligându-ne să abandonăm jargonul nostru de psihanalist. Pentru a încerca să îi facem cunoscut omului onest ceea ce acest secol îi oferă şi în ce fel poate psihanaliza să-i pună la dispoziţie repere diferite, chiar necunoscute, pentru a-l ajuta să se regăsească.

Fără îndoială, unii vor fi surprinşi, alţii iritaţi, şi încă alţii stupefiaţi de anumite consideraţii asupra frământării [malaise] de azi, pe care în mod potrivit le vom califica drept prospective. Sperăm însă că fiecare îşi va găsi aici cu ce să îşi alimenteze reflecţia fără a ceda în privinţa a ceea ce sarcina gândirii implică. Întrebându-se totodată cu privire la cele ce sunt invariantele condiţiei umane, pe care întotdeauna e folositor a le transmite.

Aceste conversaţii se deschid de fapt către dezbaterea crucială de a şti, fiind vorba despre condiţia umană, ce este susceptibil de evoluţie radicală şi ce rămâne de neclintit. Foarte evident, nu-l avem decât pe psihanalist care, în această privinţă, să

---

[6] Pentru a relua formula lui Marcel Gauchet din *Religia în democraţie*: „Este o veritabilă interiorizare a modelului pieţei, cea la care tocmai asistăm — un eveniment antropologic cu consecinţe incalculabile, pe care de abia începem să le întrevedem", Paris, Gallimard, 1998, p. 87.

[7] Ceea ce cititorul va găsi în cele ce urmează sub forma a şase capitole este reproducerea — prelucrată şi îmbogăţită, desigur — a acestor dialoguri.

aibă lucruri de spus. Antropologul, juristul, filosoful, sociologul şi încă mulţi alţi reprezentanţi ai diverselor discipline sunt în egală măsură invitaţi în această misiune. Dar ceea ce psihanalistul aude acum în timpul şedinţelor ascultând pacienţii din spatele divanului, nu poate decât să-l împingă să nu se oprească în incinta cabinetului său. Într-atât spusele ce sunt astăzi enunţate îl autorizează să le perceapă rezonanţa în zgomotele Cetăţii.

Am urmărit, aşadar, prin aceste conversaţii ceea ce întreprinsesem deja: să încercăm a ridica „provocarea" pe care i-o adresează azi psihanalistului societatea noastră din ce în ce mai mult privată de reperele sale tradiţionale şi, prin aceasta chiar, constrânsă la cercetarea celor care li se vor substitui.

[p. 15]

Am fi minunat recompensaţi dacă aceste conversaţii ar contribui să pună la lucru alte bune voinţe pentru a se întreba asupra subiectivităţii şi asupra devenirii psihice a omului contemporan.

Întrucât, în măsura în care conjecturile care sunt dezbătute în paginile ce urmează se dovedesc întemeiate, dacă *homo faber* cedează efectiv locul „omului fabricat", dacă, aşadar, de acum înainte vom avea a face cu „omul nou" — cu aceşti „oameni fără gravitate", aproape mutanţi —, trebuie să precizăm că mizele ar fi imense şi că noi nu facem aici decât să le întrevedem cu greu.

Nu ar mai rămâne deloc, atunci, în chip de merinde, decât să ne amintim celebra formulă a lui Hölderlin: „Unde primejdia e aproape, nici salvarea nu e departe."

JEAN-PIERRE LEBRUN

I

J.-P. LEBRUN: Aţi avut recent o intervenţie în faţa unei adunări de psihiatri şi psihanalişti, unde aţi avansat următorul argument: „Trecem astăzi de la o cultură fundată pe refularea dorinţelor şi, deci, pe nevroză, la una care recomandă libera lor expresie şi promovează perversiunea. Astfel, **„**sănătatea mintală**”** nu mai depinde de armonizarea cu Idealul, ci cu obiectul satisfacţiei. Sarcina psihică devine, astfel, extrem de uşurată, iar responsabilitatea subiectului e înlăturată printr-o reglare pur organică.” Şi aţi ales să vă intitulaţi alocuţiunea: „Introducere la nou*a* economie psihică”. De ce apare de la bun început articolul hotărât? De ce nu v-aţi mulţumit să evocaţi, în urma mutaţiei culturale pe care aţi identificat-o, „o” nouă economie psihică?

CH. MELMAN: Pentru că, de acum înainte, există un consens remarcabil la nivel de comportamente, de conduite, de alegeri în favoarea adoptării spontane a unei noi morale. Tot atâtea manifestări care nu lasă loc de îndoială în privinţa noutăţii acestei economii psihice în curs de inaugurare. Există un nou mod de a gândi, de a judeca, de a mânca, de a face dragoste, de a convieţui în cuplu, de a trăi viaţa familială, patria, idealurile, de a se trăi pe sine însuşi. Apariţia unei noi economii psihice este evidentă, iar a spune „nou*a*” mi se pare întemeiat, deoarece dispunem de suficiente repere – fără să fie nevoie să facem apel la noi concepte – pentru a descrie ceea ce este pe cale de a se instala.

J.-P. LEBRUN: Vreţi să spuneţi că această economie psihică nu exista înainte? Sau credeţi că exista într-o formă marginală, dar că, de acum înainte, ea ocupă avanscena?

CH. MELMAN: Nu cred că exista înainte. Sau poate că exista sub forma revoltelor, marginalităţii, fenomenelor de franjă, precum acea mişcare interesantă care a fost situaţionismul[8], de exemplu. Însă acolo era vorba mai ales de atitudini opoziţionale: ea se situa în raport cu ceea ce constituia nişte repere ferme, stabilite şi aparent de neclintit. Nu aceasta se întâmplă**,** însă**,** în cazul nostru. Astăzi, ea este mobilă, se autorizează de la propria ei existenţă, îşi constituie propriul său domeniu de activitate. Nu mai e o mişcare de opoziţie, ci o mişcare auto-lansată.

J.-P. LEBRUN: În ce constă, aşadar, această nouă economie psihică ?

CH. MELMAN: Avem de-a face cu o mutaţie prin intermediul căreia trecem de la o economie psihică organizată în jurul refulării la una organizată în jurul exhibiţiei juisării. În prezent, nu mai poţi să deschizi o revistă, să admiri personajele sau eroii societăţii noastre, fără ca ei să poarte amprenta stării specifice de exhibiţie a juisării. Acest lucru implică sarcini radical noi, imposibilităţi, dificultăţi şi suferinţe de altă natură.

Un progres considerabil

J.-P. LEBRUN: Cum a devenit posibilă existenţa unei astfel de economii? Cărui fapt îi atribuiţi această mutaţie?

CH. MELMAN: Unui progres considerabil, dar, în acelaşi timp, purtător fără-ndoială de grave ameninţări. Progresul considerabil constă în conştientizarea efectivă a faptului că cerul este gol atât de Dumnezeu, cât şi de ideologii, promisiuni, referinţe, prescripţii şi că indivizii au ajuns să se autodetermine, atât în mod particular, cât şi colectiv. Ultimele două secole au fost cele ale marilor invenţii şi ale descoperirii limitelor: în matematici, Hilbert, în logică, Gödel, în politică, Marx, în psihologie, Freud cu al său complex oedipian. Secolul care se anunţă va fi cel al anulării acestor

[8] Mişcare contestatară întemeiată în 1957 de Guy Debord şi Asger Jorn, care a întreprins mai întâi o critică a artei şi un apel la depăşirea acesteia. În lucrarea sa *Societatea spectacolului*, apărută în 1967, Guy Debord arată modul în care medierile mărfii şi a imaginii au invadat câmpul experienţei umane, făcând din „spectacol" un nou liant social planetar. Această mişcare s-a autodizolvat în 1972, după ce lansase câteva lozinci prevestitoare precum faimoasa: „Juisaţi fără oprelişti !"

limite: nimic nu mai este imposibil. Ca de obicei, iniţiatorii au fost moraliştii: Foucault, Althusser, Barthes, Deleuze, care au proclamat dreptul nu atât la fericire, cât la juisare*[9]. Iar ştiinţa i-a urmat pe terenul – în speţă, biologia – unde ne aşteptam cel mai puţin. Intervenţia decisivă a fost, fără nicio îndoială, controlul asupra fecundităţii şi apoi asupra reproducerii vieţii. Sustrasă de la Dumnezeu, puterea de a crea permite de acum înainte scoaterea la lumină a unor noi forme de organism. Într-un anumit fel, asistăm la sfârşitul unei epoci, la o lichidare – în termeni psihanalitici, am spune: *o lichidare colectivă a transferului** - ceea ce constituie sursa unei libertăţi destul de remarcabile.

J.-P. LEBRUN: O lichidare colectivă a transferului? Interesantă formulă! Vreţi să spuneţi, a oricărui transfer, a noţiunii înseşi de *transfer**, altfel spus a acelei legături afective particulare reperate de Freud?

CH. MELMAN: Da, a transferului, în măsura în care acesta se poate raporta atât la persoane, cât şi la seturi de cunoştinţe. Nu mai există astăzi nicio autoritate, nicio referinţă şi nici măcar vreo cunoaştere care să ţină reziste (graţie transferului). Nu mai există decât sfera gestiunii, dimpreună cu diferitele sale practici.

J.-P. LEBRUN: Pentru a ilustra această nouă economie psihică, aţi evocat adesea o expoziţie de artă anatomică. După ce această expoziţie fost prezentată în diferite oraşe din Europa, dar nu numai, a fost vernisată recent la Bruxelles[10]. De ce are ea o valoare emblematică?

CH. MELMAN: Este, într-adevăr, o expoziţie interesantă, opera unuia dintre colegii noştri anatomişti de la facultatea de medicină din Heidelberg, doctorul Gunther von Hagens. El a pus la punct o tehnică absolut remarcabilă: trecând nişte

[9] Atunci când un termen – aici: „juisare" – este urmat de un asterisc, el este definit în glosarul explicativ de la sfârşitul volumului (cf. p..... **aici intră numărul corespunzător al paginii din volumul tradus**).

[10] Expoziţia s-a ţinut la Bruxelles sub numele de: „Körper-welten, fascinaţia autenticului", într-un loc pe care l-am putea crede predestinat: la Abatoare! Catalogul expoziţiei din Bruxelles indica faptul că, de la prima sa prezentare în Germania, în anii 1997-1998, expoziţia a strâns peste 7,5 milioane de vizitatori. Într-o primă fază, ea n-a avut la Bruxelles efectul scontat, un fenomen curios producându-se din cauza faptului că vizitatorii flamanzi au fost mult mai numeroşi decât cei francofoni, aparent reticenţi în a împărtăşi ceea ce cotidianul *La Libre Belgique* numea „corpul-business". *Cf.* ziarului *Le Monde* din 11-12 noiembrie, 2001. Cu toate acestea, expoziţia a sfârşit prin a avea un real succes.

ţesuturi sau cadavre încă proaspete printr-o baie de acetonă, a extras apa din celule şi a înlocuit-o cu răşini epox, în aşa fel încât cadavrul se găseşte pus la adăpost de putrezire, fiind plastifiat în formele sale originale. În acest fel, cadavrului i se pot impune posturi apropiate de cele ale vieţii. Putem astfel admira alergătorul, gânditorul, gimnastul, aruncătorul, jucătorii de şah, dând cu toţii impresia autenticităţii.

Aceste cadavre destinate eternităţii sunt în general, dar nu întotdeauna, jupuite. Ele prezintă superba lor musculatura despuiată. O trepanaţie permite adesea descoperirea unei părţi din creier. Obrazul, parţial disecat, dezvăluie inserţiile musculare. Organul sexual, flasc, dar în plină formă, este exhibat. Tot acest ansamblul statuar constituie expoziţia. Există, de asemenea, un corp foarte frumos de femeie, nejupuit, cu un piept absolut superb. Din pântecele său deschis iese în mod neglijent un mic capăt de uter fecundat. Expoziţia e învăluită de o lumină blândă, propice contemplării, filtrată prin panouri între ale căror lame sunt prinse secţiuni fine de corp uman ciopârţit şi colorat, fapt care le dă un original aspect de vitralii.

Această expoziţie a fost prezentată pentru prima dată în 1997 la Mannheim, un oraş german de provincie. Pentru a satisface mulţimea nerăbdătoare, a trebuit ca porţile expoziţiei să fie lăsate deschise 24 de ore din 24. De atunci, ea a trecut prin Tokyo, având două milioane şi jumătate de vizitatori, şi Viena, unde a cunoscut un succes enorm. Este foarte probabil ca într-o zi din viitorul apropiat să o admirăm la Paris. Justificările ei sunt îndelung dezvoltate într-un catalog de presă de două kilograme. Acesta reuneşte semnăturile unor onorabili profesori germani, care insistă, evident, asupra necesităţii de a difuza ştiinţa anatomică, dar şi asupra plăcerii estetice care poate fi prilejuită de această expoziţie.

Transgresarea limitelor

J.-P. LEBRUN: De ce am face din această expoziţie o ilustrare paradigmatică a noii economii psihice ?

CH. MELMAN: Eu mă servesc de această poveste pentru a face perceptibil faptul că suntem în curs de a transgresa limitele. Iată o limită importantă peste care se trece, totuşi, deoarece una dintre caracteristicile speciei umane este soarta particulară pe care ea o rezervă înmormântării, respectul care de obicei o înconjoară.

Această expoziţie şi succesul său de public subliniază, aşadar, poate fără ca noi să ne dăm seama, cum anume este transgresată o nouă limită. Întrebarea este de a şti ce anume putem spune despre acest lucru, cum putem să-l conceptualizăm. Căci este ştearsă aici permanenţa unui loc care reprezintă în genere un loc al memoriei, un loc sacru, bineînţeles, unde corpul uman devenit cadavru este ferit, disimulat vederii. Ceea ce astăzi constituie exigenţa noastră de transparenţă, gustul nostru pentru lumină, acolo este capabil să opereze liniştit. Sau aproape liniştit.

J.-P. LEBRUN: Aş dori să obiectez că există deja locuri unde morţii sunt expuşi privirii. Mă gândesc, de exemplu, la faimosul cimitir capucin din Palermo. Unde este atunci noutatea?

CH. MELMAN: Este un caz foarte diferit. Sentimentul pe care-l inspiră o vizită marcată de pietate şi respect nu se poate compara cu satisfacţia estetică şi totodată angoasată pe care o produce această expoziţie. Ea este, de altfel, o formidabilă afacere comercială: în loc de a prezenta un *french cancan*, se prezintă cadavre care-şi ridică gamba. Este vorba realmente de necrofilie, de o specie de necroscopie. Procedeul tehnic pus la punct de „artistul" nostru autorizează, în toată impunitatea ei şi pentru cele mai bune motive, în convivialitate, o juisare „scopică" a morţii[11]. Şi deci transgresarea a ceea ce era ieri atât interzis, cât şi imposibil. În toată această afacere, autenticitatea nu este decât un bun argument comercial.

Dispariţia caracterului sacru pe care-l poate avea mortul merge în sensul acestei aboliri a transferului de care vorbeam. O societate care îşi găseşte plăcerea în spectacolul morţii este cel puţin îngrijorătoare. Vedeţi cum abolirea a ceea ce era cândva anvergura de obicei festivă, instanţa sursă a juisărilor, a *agapelor*, a stării de beţie, a dansului, a întâlnirilor, a crizelor de nebunie (pentru care figura lui Dionisos servea ca referinţă), în profitul unui spectacol care aduna mulţimile în jurul imaginilor morţii, această abolire deci are o latură premonitorie care merită să reţină atenţia psihanaliştilor şi etnologilor. Iată de ce am vorbit de o nouă economie psihică: eu văd în ea o manifestare absolut inedită şi colectivă.

[11] Juisarea „scopică" se referă la juisarea privirii (Schaulust), privirea ca obiect a, legată atât de pulsiunea scopică, cât şi de angoasa scopică; de dezvoltat, Freud, Lacan; vezi de asemenea L'oeil et l'esprit, MMP, vezi şi Antonio Quinet (n. trad);

J.-P. LEBRUN: Vă gândiţi şi la alte manifestări ale acestei noi economii psihice ?

CH. MELMAN: Am putea să luăm o altă extremitate şi să remarcăm faptul că, în definitiv, raportarea noastră la sexualitate cunoaşte o mutaţie asemănătoare. Noi aparţineam până acum de o cultură fondată pe reprezentare, altfel spus pe o evocare, pe evocarea locului ocupat de instanţa sexuală susceptibilă de a autoriza schimburile. Am trecut de la *reprezentarea* cutumiară a raportării la sexualitate, de care puteam doar să ne apropiem, pentru a-i prefera - pare-se- *prezentarea*. La fel ca în cazul acestei „arte anatomice", este vorba acum de a căuta autenticul. Altfel spus, nu mai este vorba de o apropiere organizată cu ajutorul reprezentării, ci de a căuta obiectul însuşi. Dacă îl urmărim pe linia aceasta, ceea ce marchează această mutaţie culturală este ştergerea ascunzişului propriu adăpostirii sacrului, *i.e.* cel de care se sprijină atât sexualitatea, cât şi moartea. Astfel, sexul e considerat astăzi o nevoie precum foamea şi setea, acum că limita şi distanţa proprii sacrului care îl găzduia sunt suprimate.

Descoperirea lui Freud

J.-P. LEBRUN: În acest sens vorbiţi de o ştergere a limitei ?

CH. MELMAN: Da, întrucât ceea ce s-a pierdut revine la ceea ce Lacan numeşte obiectul *a** cauză a dorinţei, acest obiect* pierdut iniţial al cărui caracter fugitiv (**fuyant)** întreţine căutarea specifică dorinţei noastre. În aceeaşi mişcare – ceea ce mi se pare încă şi mai interesant – dispare subiectul animat de această căutare, subiectul în calitate de subiect al inconştientului, acela care se exprimă în vise, în lapsusuri, în acte ratate. Căci, la urma urmei, descoperirea lui Freud, dacă există vreuna, este de a ne fi permis să verificăm – fiindcă nu este vorba atât de o teorie, cât de ceea ce practica noastră cotidiană ne permite să probăm mereu – că raportul subiectului cu lumea şi cu sine însuşi nu este organizat în jurul unei legături directe şi simple cu un obiect*, precum în lumea animală unde este suficient să te laşi ghidat de instinctele. Dacă Freud a făcut deci o descoperire, aceasta este următoarea: raportarea noastră la lume şi la noi înşine nu este determinată de un obiect, ci de lipsa lui, de un obiect al unei alegeri, esenţial, drag, care în figuraţia oedipiană, de exemplu, este tocmai mama. E nevoie ca acest nefericit subiect uman să treacă printr-o pierdere,

înainte de a avea acces la o lume de reprezentare sustenabilă în care dorinţa sa să fie concomitent alimentată şi orientată, iar identificările sale sexuale să fie cumva asigurate.

Suntem singurele fiinţe din regnul animal a căror posibilitate de realizare sexuală este organizată printr-o disfuncţie, deoarece alegerea de obiect nu este reglată printr-o identificare a trăsăturilor caracteristice ale partenerului (de sex opus) sau a mirosurilor specifice, ci prin pierderea obiectului iubit, prin renunţarea la el. O fiinţă vorbitoare are nevoie de o astfel de disfuncţie pentru a săvârşi un act sexual. Ea trebuie să aibă acces la un substitut*** (semblant)**, la un facsimil.

Este nevoie de acest tip de disfuncţie – pe care o întâlnim regulat în orice abordare a copilului -, de acest tip de nefericire, pentru ca raportarea subiectului la lume, la dorinţa lui, la identitatea lui să poată avea loc. Observăm maniera în care această pierdere instituie o limită şi cum această limită are proprietatea de a întreţine dorinţa şi vitalitatea subiectului. Contrar unei abordări simpliste a situaţiei oedipine, tatăl nu este atât cel care interzice, cât cel care dă exemplul transgresării autorizate a limitei pentru a-şi împlini dorinţa sexuală. Se ştie prea bine că împlinirea dorinţei sexuale include întotdeauna acest aspect momentan în afara normei, oarecum transgresiv.

Funcţia tatălui este, aşadar, de a pune imposibilul în slujba juisării sexuale... şi ne întrebăm prin ce fel de aberaţie a putut fi identificat tatăl cu cel care interzice dorinţa, când, de fapt, el este, înainte de toate, promotorul ei. **Ar trebui să fim mai atenţi la ceea ce spune Freud... ???**

Nu sunt eu cel chemat să vă amintească destinul pe care îl cunoaşte în prezent figura paternă, maniera curentă în care toată lumea se străduieşte să o castreze, să o interzică, să o bruscheze, să o devalorizeze. Sunt bucuros că în Franţa s-a emis un proiect de lege[12] care permite, în sfârşit, taţilor să-şi ia un concediu după naşterea copilului. Însă, în mod paradoxal, această nouă posibilitate îi constrânge să îndeplinească, în fapt, o funcţie de tip matern.

Este, evident, un lucru remarcabil. Resurgenţa unei iubiri înverşunate şi violente pentru figura paternă în anumite regiuni ale lumii reprezintă una dintre

[12] Proiectul de lege care autorizează taţii să profite de un concediu de paternitate a intrat în vigoare în Franţa în ianuarie 2002. El pare să fi intrat în moravuri cu o viteză uimitoare. Ghişeele asigurărilor sociale primesc săptămânal între 4000 şi 5000 de cereri. „Fără să-l fi cerut vreodată, au profitat de concediul de paternitate ca şi cum îl aşteptau de foarte mult timp. După un bilanţ făcut de guvern, la 1 mai, 2002, 50.000 de taţi beneficiaseră deja de noul concediu de paternitate", anunţa ziarul *Le Monde* din 14 mai, 2002.

consecinţele acestei modalităţi prin care tatăl este de acum înainte luat în considerare. Acolo, sub forma exploziilor naţionaliste sau religioase se exprimă un fel de vocaţie a fiilor, a tinerilor, de a restitui şi resitua figura paternă într-o manieră consistentă. Acest tată nu se va lăsa dus de nas, va fi un tată robust, solid. Bandele de astăzi sunt animate de grija de a se constitui într-o comunitate de apartenenţă, în care figura unui protector mitic ancestral se desenează în filigran. Pentru ca această comunitate să prindă corp, va fi suficient ca pe acolo să treacă un profesionist al religiei.

Mutaţia la care asistăm este legată, mi se pare, de faptul că limita pe care am evocat-o este de acum înainte caducă. Nu mai există nicio dificultate în a o transgresa.

J.-P. LEBRUN: Termenul de „transgresiune" trimite, totuşi, la vechea economie psihică, ceea ce indică bine dificultatea. Nu ar fi limita mai degrabă ştearsă, pulverizată?

CH. MELMAN: Da, categoric. Ea este atât de uşor transgresată încât este ştearsă.

J.-P. LEBRUN: Ea se autoînghite, se face dispărută ca limită. Iar aceasta are o legătură directă cu ceea ce aţi afirmat mai devreme, o constatare de mare actualitate, în speţă exigenţa prezentării mai degrabă decât aceea a reprezentării şi, prin urmare, cu exigenţa de transparenţă...

CH. MELMAN: Cinematografia a devenit chiar acest lucru. Ea nu mai semnifică nimic, ci arată, dezvăluie, exhibă.

J.-P. LEBRUN: Este ceea ce constatăm la fel de bine în privinţa fascinaţiei pentru experienţele de tip „Loft Story"...

CH. MELMAN: Astăzi, cuvântul de ordine este „a exhiba". Ceea ce se numeşte gust al proximităţii merge într-atât de departe încât trebuie să fie exhibate măruntaiele, interiorul măruntaielor şi până şi interiorul interiorului. Nu mai există nicio limită în faţa exigenţei de transparenţă. Surpriza e dată de aceste emisiuni televizate care reunesc un public profan pentru a dezbate chestiuni extrem de delicate şi intime, cum ar fi, de exemplu, sexualitatea după vârsta de 60 de ani, o temă cu

siguranţă pasionantă: oamenii se dezgolesc în faţa camerelor cu o impudoare pe care n-ar fi capabili să o manifeste nici măcar în cabinetul unui medic. Prezenţa spoturilor şi camerelor de filmat acţionează precum un imperativ în faţa căruia nimeni nu poate refuza nimic, ca şi cum am avea de înfruntat un torţionar cu care am convenit să-i mărturisim totul, inclusiv ceea ce nu am făcut. Iar acesta este un lucru uluitor.

Iată ceea ce participă la noua economie. Privirea a devenit astăzi un soi de torţionar în faţa căruia nimic nu poate fi disimulat. Jurnalismul nostru aşa-zis „de investigaţie" se complace adesea în indiscreţie şi exhibiţie, spre marea bucurie, pare-se, a cititorului fericit să afle că un cutare om influent are o amantă: mare scofală! Fie că e vorba sau nu de viaţa lui privată, în ce fel interesează sau determină acest lucru acţiunea sa politică şi poziţiile pe care le-a asumat? Există un infantilism implicit în această panscopie. Cunoaştem faimoasa istorie a *panopticonului* lui Bentham[13]. Acest tip genial a prevăzut perfect funcţionarea lumii în care trăim: este suficient să existe o privire, un supraveghetor care să vadă tot ansamblul, este de ajuns ca supraveghetorul să se afle în acest loc şi să se bucure de o vedere panoramică asupra destinului contemporanilor săi, ca şi cum acesta ar prezenta o oareşicare originalitate şi ar putea suscita vreun interes.

J.-P. LEBRUN: Exact în acest loc, acela al supraveghetorului, se pun astăzi telespectatorii. Cei care privesc sunt din oficiu în acest loc...

CH. MELMAN: Şi iată privirea omnivoaiorului[14] !

J.-P. LEBRUN: În fond, este ca şi cum s-ar putea crede că, odată cu acest tip nou de funcţionare şi cu noile posibilităţi pe care el le deschide, am putea renunţa la metaforă, la limbaj, că nu mai suntem îmbarcaţi din oficiu în cuvânt...

CH. MELMAN: Desigur, deoarece limba franceză tinde să devină mai mult iconică decât verbală, iar imaginea nu mai funcţionează în calitate de reprezentare, ci

[13] *Panopticonul* lui Bentham este figura arhitecturală inventată de către celebrul jurist şi filosof englez (1748-1832), pe care Michel Foucault a reevocat-o în *A supraveghea şi a pedepsi.* Este vorba de un model de închisoare constituit de o clădire în unghi construită în jurul unui turn central; acesta este străpuns de ferestre mari, iar celulele clădirii sunt prevăzute cu geamuri, astfel încât un supraveghetor poate observa din turn toate celulele.

[14] În original: „omnivoyeur"; alegerea noastră a vizat surprinderea tentei psihanalitice a termenului (n.tr.)

în aceea de prezentare. S-ar impune ca lingviştii să se intereseze de această limbă pe cale de a se constitui pe internet, limba care serveşte schimburilor dintre internauţi care nu se cunosc. Un limbaj având la bază limba engleză, evident, este pe cale de a se *neoforma*. Mondializarea anunţată nu poate să aibă loc fără a trece prin acest limbaj, cu particularităţile sale deja notabile sau previzibile. Acestea s-ar putea dovedi determinante pentru viitorul nostru psihic, în cazul în care această limbă va dobândi statutul de limbă dominantă.

J.-P. LEBRUN: O *novolimbă,* aşadar, cât se poate de actuală. Care ar fi caracteristica ei principală ?

CH. MELMAN: Aceea de a fi o limbă exactă, adică de a se referi de fiecare dată la un obiect precis – un cuvânt/un lucru – care reuneşte internauţii. Fie că este vorba de mottouri sau de timbre poştale, fie că se schimbă apropouri erotice, obiectul prezentificat este acolo, el este cel care e celebrat şi în jurului căruia internauţii se regrupează de regulă. Limbajul este fără echivoc, direct şi crud. Dacă unul dintre aceşti internauţi s-ar apuca să facă poezie, celălalt nu l-ar înţelege şi comunicarea s-ar întrerupe. Aceasta trebuie să fie tot atât de precisă, pe cât este manualul de utilizare pe care îl oferă un fabricant clientului său: clar şi tehnic.

Ce s-a întâmplat cu autoritatea ?

J.-P. LEBRUN: Spuneaţi că nu mai există decât practici, iar acum evocaţi un limbaj pur tehnic. În fond, ceea ce dispare în această nouă economie este locul a ceea ce scapă, locul transferului*, locul sacrului şi al respectului. Se elimină astfel şi locul autorităţii ?

CH. MELMAN: Da, se elimină astfel locul de unde se legitimează porunca şi autoritatea. Nu am de gând să mă angajez aici în a face o distincţie facilă dintre putere şi autoritate. Ştiţi că, atunci când cineva se revendică de la o putere, el nu o face decât prin raportare la o autoritate, nu neapărat exhibată. În orice caz, e o raportare care fondează puterea. În prezent, se pare că, odată cu această dispariţie a limitei, locul autorităţii a rămas gol. În cultura noastră, conjuncţia dintre locul autorităţii şi cel al sacrului părea să fie de la sine înţeleasă. Locul autorităţii era simultan ascunzişul

divinităţii şi locul de unde poruncile puteau, pe bună dreptate, să se autorizeze. Conjuncţia nu era o problemă pentru nimeni, tocmai de aceea puterea a fost, timp de secole, teologico-politică. Politica era obligatoriu teologică, întrucât puterea venea, prin delegare, de la Dumnezeu. Republicile laice nu s-au debarasat niciodată în întregime de această moştenire.

J.-P. LEBRUN: Ele au reluat acest model, chiar dacă au golit cerul...

CH. MELMAN: Desigur. Ele au reluat exact acest model. S-au găsit alte cuvinte, precum cel de „patrie", spre exemplu, pentru a face trimitere la instanţa sacră care trebuia respectată. Ordinele date se puteau referi la salvgardarea acestei instanţe.

J.-P. LEBRUN: S-ar părea că progresul actual, pentru că aţi întrebuinţat acest cuvânt, riscă să implice, de asemenea, sfârşitul politicii!

CH. MELMAN: Este tocmai la ceea ce asistăm acum. Viaţa politică este sterilă, nu mai există nicio concepţie ideologică - nici măcar una utopică -, niciun cuvânt de ordine, niciun proiect. Nu mai există programe politice. Oamenii noştri politici se transformă în gestionari, până într-acolo încât, de o manieră cât se poate de logică, un mare popor precum cel italian a adus la putere un individ care s-a distins ca om de afaceri. Tot acest lucru pare perfect rezonabil: dacă respectivul a ştiut să-şi administreze propriile sale afaceri, de ce n-ar şti el să administreze şi afacerile ţările sale?

J.-P. LEBRUN: Acest loc al sacrului şi al autorităţii care este acum gol şi şters, nu este oare locul pe care noi, analiştii, îl numim „instanţa falică"*?

CH. MELMAN: Tocmai locul instanţei falice este cel lichidat. Şi acest lucru apare de o manieră cât se poate de explicită în formele romaneşti – în romanele de foarte mare succes, de exemplu -, care au ca program eliminarea sexului. Mă gândesc îndeosebi la Houellebecq şi la cartea sa „Particule elementare". Sexul este prezentat ca fiind cel care ne complică viaţa, ne-o face urâtă, murdară, obscenă, inestetică. Biologia şi fecundarea artificială – ni se explică în carte – ne vor scăpa, în sfârşit, de aceste complicaţii. Nu văd de ce acest lucru n-ar fi realizabil. De ce am fi în mod

necesar incomodaţi de o chestiune care ne produce atât de multe griji? Mai bine încercăm să cântăm la harpă decât să ne pierdem timpul în dispute conjugale...

Ce loc revine subiectului?

J.-P. LEBRUN: Dar este eliminat, astfel, locul divizării subiective*, această incertitudine ireductibilă – întrucât structurală* - care specifică subiectul prin faptul că dispune de vorbire, acest tribut pe care el îl plăteşte limbajului.

CH. MELMAN: Aveţi dreptate. Iată încă o trăsătură a noii economii psihice: nu mai există divizare subiectivă*. Subiectul nu mai este divizat, e un subiect brut. A vorbi despre un subiect divizat înseamnă a spune deja că el se interoghează cu privire la propria sa existenţă, că a introdus în viaţa sa, în felul său de a gândi, o dialectică, o opoziţie, o reflexie, un mod de a spune „nu!". Astăzi, expresia divizării subiective poate fi văzută din ce în ce mai rar.

J.-P. LEBRUN: Nu ar trebui să ne fie teamă, totodată, că nu mai există loc pentru un subiect veritabil?

CH. MELMAN: Există loc pentru subiect, dar este un subiect care şi-a pierdut dimensiunea sa specifică. Acest subiect nu mai este cel care ţine de *ek-sistenţă*[15], de această exterioritate internă care îi dădea un anume recul, o privire asupra vieţii sale, asupra lumii, relaţiilor şi alegerilor sale posibile. El a devenit un subiect întreg, compact, nedivizat...

J.-P. LEBRUN: Şi care este acelaşi pentru toţi? Şi deci banalizat?

CH. MELMAN: Da, este un subiect comun, mediocru, oarecare.

J.-P. LEBRUN: Dispariţia acestui loc al divizării subiective, a acestei limite, ne readuce la o cunoaştere pur instinctuală, la o fiinţă cu o conduită predeterminată?

[15] Lui Lacan îi plăcea să scrie *ek-sistenţă* – în loc de „existenţă" - pentru a insista asupra lui „ex" şi pentru a face astfel înţeles că subiectul se constituie într-un loc Altul .

CH. MELMAN: Acesta ar fi idealul, ar constitui, aveţi dreptate, o formă de împlinire, deoarece nu ar mai fi necesar ca subiectul să-şi determine sau să-şi aleagă acţiunile: acestea ar fi, precum în cazul animalului, predeterminate. Ce uşurare! Va fi de ajuns ca el să se lase purtat.

Iată ceva pe care l-am putea înscrie, de asemenea, în câmpul progresului. Nu mai e nevoie să ne sinchisim de subiectivitate, deoarece suntem în măsură să ridicăm această limită, chiar dacă, desigur, asupra realităţii lumii noastre planează o îndoială. Cum ne dăm seama că suntem în realitate? Când ne trezim dimineaţa, cum ne dăm seama că visul s-a sfârşit? Fără îndoială, vom lua contact cu o formă de decepţie care organizează raportarea noastră la realitate. Dacă acest tip de decepţie lipseşte, dacă ea nu mai este suportul realităţii noastre, a validităţii sale, atunci ia naştere întrebarea: oare nu suntem mereu în vis, oare nu suntem mereu într-un domeniu unde totul pare posibil?

Acest progres de care vă vorbesc – şi nu întrebuinţez termenul de o manieră ironică, întrucât nu există nici un motiv pentru a nu-l înscrie în acest registru – este omogen cu cel al economiei noastre. Ea este efectiv în măsură să ne furnizeze mereu obiecte tot mai minunate şi mai adecvate pentru a ne procura satisfacţii atât obiectale, cât şi narcisice. Graţie lor, nu mai este vorba de a fi satisfăcut de reprezentări, ci de însuşi autenticul, de obiectul care nu mai este reprezentat, ci este prezent în mod efectiv, în realitate. Nu este oare idealul liberal acela de a favoriza îmbogăţirea reciprocă eliberând schimburile de orice referinţă regulatoare? În principiul său se găseşte astfel un raport dual, scutit de piedici, cu efecte care par să afecteze viaţa psihică.

În acest câmp şi în acest spirit situez eu locul ocupat astăzi de teoria cognitivistă, întrucât ea este organizată tocmai pe acest principiu. Învăţarea directă de căi de acces atât înspre obiect, cât şi înspre sine însuşi, trebuie să fie suficient de performantă şi de competentă pentru a ne asigura o traiectorie aproape fericită şi fără complicaţii.

Este adevărat că această raportare la un sistem în care limita este ridicată simplifică de o manieră considerabilă sarcina psihică a fiecăruia. Pentru a accede la satisfacţie, nu mai este necesar să treci prin disfuncţia pe care o evocam, şi care este bineînţeles sursa nevrozei – sau, după caz, a psihozei -, deoarece obişnuim să ne apărăm de ea din momentul în care trebuie să asumăm o identitate subiectivă şi un raport cât de cât stabil şi coerent cu obiectele. Pentru a accede la o satisfacţie care, în

definitiv, are în mod vădit valoare, interes şi putere, nu mai este nevoie să împrumutăm aceste trasee complexe şi dureroase, să înfruntăm aceste crize psihice. În aceeaşi măsură, problemele de identificare sexuală şi grija de a ocupa un loc în câmpul îndatoririlor care revin fiecăruia, inclusiv celor ce ţin de memorie, sunt simplificate în foarte mare măsură.

Juisarea sexuală – şi acesta este, după părerea mea, unul dintre efectele acestei mutaţii -, care până acum se prezenta ca etalon al tuturor celorlalte juisări, dându-le măsura şi permiţând relativizarea diverselor juisări orificiale, ocupă de acum un loc comun printre celelalte. Ea a pierdut privilegiul care îi surprinsese pe Freud şi pe primii freudieni de a fi aceea care organizează toate juisările zise „parţiale”*, de a se găsi într-un anume fel în vârful edificiului. Astăzi, sexualitatea poate fi tratată precum o juisare orificială sau instrumentală ca toate celelalte.

Un progres... cu adevărat ?

J.-P. LEBRUN: Cuvintele dumneavoastră mi se par paradoxale. Vorbiţi de progres, de faptul că, odată ce am constatat că cerul este vid, ne-am eliberat. În acelaşi timp, descrieţi consecinţele acestei evoluţii, care nu sunt deloc în măsură să ne încânte!

CH. MELMAN: După cum ştim, progresul se plăteşte întotdeauna într-o formă sau alta. El este sursa unei foarte mari libertăţi: nicio societate n-a cunoscut vreodată o expresie a dorinţei sale atât de liberă pentru fiecare, o uşurinţă atât de mare de găsi un partener ca până acum... Cu excepţia pedofiliei, care este un teren rezervat – pentru cât timp oare!- este limpede că fiecare poate să-şi satisfacă în mod public toate pasiunile sale şi să ceară ca ele să fie socialmente recunoscute, acceptate, chiar legalizate, incluzând aici schimbările de sex. E o libertate formidabilă, dar, în acelaşi timp, absolut sterilă pentru gândire. Orice s-ar spune, niciodată nu s-a gândit atât de puţin ca acum! Această libertate există, dar cu preţul dispariţiei, al *aphanisisului* gândirii.

Toate acestea privesc în mod direct în practica noastră clinică. Dificultatea modernă a cuplului, al cărui contract devenit comercial şi juridic – precum un contract de economie de piaţă – a putut să se substituie de o manieră imaginară schimbului simbolic, este aceea de a avea de asigurat plusul-de-juisare* (**le plus-de jouir**) promis

de susnumita piaţă. Însă alternanţa prezenţă-absenţă – fiindcă cei doi parteneri nu sunt mereu împreună – implică o scădere periodică a tensiunii, care poate fi trăită prea bine ca un prejudiciu. Tinerii care vin să mă vadă îmi inspiră câteodată o anumită emoţie, atunci când iese la iveală felul în care au reuşit să se organizeze. E cazul unui tânăr muzician de 25 de ani, extrem de simpatic, pe care îl am acum în analiză. Tânărul nostru îşi câştigă existenţa cântând şi îmi povesteşte schimburile avute cu prietena sa, nişte schimburi pe cât de admirabile, pe atât de patetice. În momentul în care se întoarce acasă, prietena lui începe să se plângă: „Ai întârziat, eu te-am aşteptat, mâncarea s-a prea fiert etc". Iar el îşi cere iertare, îi înţelege perfect efortul nerecompensat şi neplăcerea cauzată de aşteptare, dar avusese şi el nişte obligaţii. După ce se scuză, continuă să regrete şi să-i spună cât de mult suferă pentru ea. Apoi, la scurt timp, spune: „Da, dar şi tu trebuie să-mi respecţi puţin viaţa! Dacă eu am întârziat, s-a întâmplat pentru că am şi eu lucruri de făcut, obligaţii pe care nu le-aş fi putut ocoli, deşi tu te-ndoieşti de acest lucru. N-ar trebui ca să-mi nesocoteşti propriile mele necesităţi, chiar propria mea plăcere, şi să stinghereşti ceea ce îmi place să fac." Iar ping-pongul reîncepe, evident, din celălalt sens.

Căutarea acestei posibile juste măsuri între cei doi mi se pare deopotrivă patetică şi simpatică, deoarece ei au decis realmente să-şi elibereze viaţa de orice referinţă la postura tradiţională a partenerilor, la retorica proprie cuplului, fiind tentaţi să inventeze o postură nouă şi salvatoare, mai echitabilă, unde fiecare îl respectă efectiv pe celălalt. Ei petrec astfel un timp considerabil şi, în cele din urmă, foarte conflictual, încercând necontenit să găsească ceea ce ar fi regimul optim în relaţia lor, buna „tranşare", dacă îmi permiteţi această expresie. Cum altfel să o găsească? Aceasta pentru a evoca aici încă un tip de limită nescrisă şi, totuşi, operaţională. Acest bărbat şi această femeie, care ar putea să se regăsească într-un mod agreabil după ce au fost separaţi prin intervalul de timp dedicat muncii, vor petrece o eternitate discutând nu de ei înşişi, ci de relaţia lor şi de poziţia corectă a ceea ce se numeşte – pe drept cuvânt ! – „braţul"[16] balanţei. (**la juste position de ce qu'on appelle le fléau - c'est bien le mot ! – dans une balance**).

Deducem de aici cu uşurinţă preţul care trebuie plătit acestei noi economii. De aceea, ar fi de preferat să-i apreciem dimensiunile şi să o cunoaştem.

[16] Autorul speculează asupra omonimiei dintre cele două semnificaţii ale cuvântului „fléau": braţ al balanţei, dar şi flagel.

O natură umană?

J.-P. LEBRUN: Ne întoarcem la sarcina de a gândi în ce constă specificul omului...

CH. MELMAN: Într-adevăr. Totuşi, n-aş vrea să credeţi că apăr ideea unei naturi umane. Din contră, am pus accentul pe faptul că suntem nişte animale denaturate şi în această constă întreaga problemă. Dacă am avea o natură umană, altfel spus dacă am putea să ne încredem în ceea ce este înnăscut în noi, în ceea ce este instinctual şi spontan, sarcina noastră ar fi foarte mult uşurată. Noua economie psihică are tocmai ambiţia de a corija acest „defect". Marea filozofie morală de astăzi spune că fiecare fiinţă umană ar trebui să găsească în mediul său înconjurător lucruri care să o satisfacă pe deplin. Dacă acest lucru nu se întâmplă, este scandalos, este o pierdere, o pagubă. Astfel, din momentul în care cineva exprimă o revendicare cât de mică, el este în mod legitim îndreptăţit – şi, în lipsă, legislaţia este rapid modificată – să-şi vadă revendicarea satisfăcută. De exemplu, o femeie protestează contra tratamentului inegal rezervat ei în educarea copiilor. Legislaţia trebuie de-îndată modificată, pentru ca dreptul său la autoritate parentală să fie recunoscut.

Iar acest lucru se observă în toate domeniile. Este sau nu este aceasta o nouă filosofi? În realitate, am revenit la filosofia senzualistă engleză din secolul XVIII. Este amuzant să constatăm cum anume se realizează astăzi preceptele acestei filosofii, în lipsa unor referinţe particulare. De ce n-am avea, de altfel, dreptul de a găsi în mediul înconjurător ceea ce poate să ne satisfacă, indiferent de moravuri? Dacă un cuplu de homosexuali doreşte să se căsătorească, cu ce titlu ne-am putea opune? Dacă un transsexual cere să-şi schimbe identitatea, la ce autoritate aţi putea face referinţă pentru a-l refuza? Sau dacă o sexagenară vrea să aibă un copil, în numele a ce ne-am putea împotrivi În situaţia actuală, din clipa în care cineva are o asemenea dorinţă, ea devine legitimă, în egală măsură cu satisfacerea ei.

J.-P. LEBRUN: Vom refuza să suportăm consecinţele faptului de a fi – aşa cum aţi amintit – nişte „animale denaturate"? Dacă, aşa cum ne învaţă psihanaliza, nu este obiectul, ci lipsa de obiect cea care organizează specificitatea omului, dacă acest obiect – acest „Lucru" metaforizat cel mai adesea de mamă – trebuie să fie pierdut pentru ca umanul să poată apărea şi dacă, aşa cum susţineţi dumneavoastră, locul

limitei se constituie prin această pierdere, atunci acest refuz ar echivala cu comiterea unui incest. Sunteţi de acord, prin urmare, cu formula după care trăim într-o societate incestuoasă?

CH. MELMAN: Mi se pare a fi o formulare prea directă. În orice caz, este limpede că trăim într-o societate în care fabricarea de obiecte apte să satisfacă orificiile corporale a devenit un fel de exigenţă, întrunind, evident, susţinerea colectivă. Acestea sunt nişte obiecte minunate, capabile de a satura până la epuizare orificiile vizuale şi auditive. Astăzi sunt fabricate sunete extraordinare, pe care nu le mai percepem numai cu urechile, ci cu tot corpul – corpul vibrând la frecvenţele joase care îl traversează asemenea unor raze. Avem de a face aici cu nişte juisări fabricate, artificiale, care fac parte din produsele noii economii psihice. Ele sunt capabile, printr-o răsturnare, să prevaleze asupra juisării sexuale, pentru că, în fond, aceste juisări orificiale de care Freud spunea că sunt pregenitale pot prima asupra juisării sexuale, evident mai aleatorie, exceptând cazul în care aceasta se ajută de excitanţi.

O economie care împinge la incest?

J.-P. LEBRUN: Aşadar, juisarea sexuală nu mai este un reper, nu mai este o bornă ?

CH. MELMAN: Nu mai este o bornă şi, în orice caz, nu mai este un etalon al juisărilor. De acum înainte, nu mai există nici etalon pentru juisări, după cum nu mai există nici pentru monede.

J.-P. LEBRUN: De unde, de altfel, acest interes pentru juisarea necrofilică, de exemplu...

CH. MELMAN: De exemplu. Sau cel pentru juisările corpului, juisările musculare, toate aceste practici ale body-buildingului în societăţile noastre aşa-zis „dezvoltate”.

J.-P. LEBRUN: Trebuie să spunem că juisarea sexuală este reglată de castrare *, în timp ce celelalte sunt reglate prin privaţie * şi frustrare *, aşa cum cred că v-am auzit enunţând la un colocviu consacrat „Construcţiei în analiză[17]" ?

CH. MELMAN: Nu chiar. Ceea ce am avansat apropo de „construcţii" * este că ele instituie în câmpul analizei subiectul unei frustrări sau al unei privaţii, şi nu subiectul castrării; deoarece fantasma * unui subiect este întotdeauna inconştientă şi nu se prea poate vedea cum anume ar fi capabilă desfăşurarea unei povestiri să genereze un subiect inconştient... Subiectul se poate constitui indicându-i obiectul revendicărilor sale sau cel de care el a fost privat în mod abuziv, dar nu fantasma sa. Atingem aici registrul realului ***,** iar voinţa de a da cheia fantasmei ar coincide cu împiedicarea analistului să acceadă la ea. Faptul că un subiect analizat ajunge să îşi pună în lumină fantasma este un lucru, iar acela de a-i propune o formulă pentru ea este un cu totul alt lucru. Să fie posibilă, atunci, o ortopedie a dorinţei sexuale? Şi de ce ar trebui să existe una? În fond, aceasta este întrebarea.

J.-P. LEBRUN: Ne-am regăsi transportaţi într-o mişcare voluntaristă: odată ce am identificat cu ajutorul psihanalizei mecanismele şi modul de funcţionare a realităţii psihice, putem fi în măsură să le fabricăm. Desigur, acest lucru nu este realizabil! Voluntarismul nu ne permite să trecem de la imaginar * la simbolic *. El nu poate să ducă decât la o întărire a imaginarului...

CH. MELMAN: Exact!

J.-P. LEBRUN: Aţi spune atunci, mai degrabă, că suntem în faţa unei economii psihice care, fără să fie incestuoasă, „împinge" totuşi la incest ?

CH. MELMAN: Care „împinge" la incest ? Fără îndoială, aşa cum am spus deja. Dar este vorba de un incest care nu are nevoie de o realizare în forma sa clasică, *i.e.* de o legătură cu mama, pentru a exista. Această reprezentare nu mai este necesară

[17] Este vorba de Zilele asociaţiei lacaniene internaţionale care s-au ţinut la Bruxelles în mai 2001 şi care au fost consacrate „Construcţiei în analiză". Conferinţele de la acest colocviu au fost publicate în *Buletinul freudian*, revista Asociaţiei freudiene din Belgia, n° 39, aprilie 2002.

pentru ca incestul să existe. Fără limită, nu mai există nici interzis, nici obiect care să devină simbolic.

J.-P. LEBRUN: Într-adevăr, este vorba de ceva mai complex, deoarece nu e necesar ca el să fie realizat în mod efectiv. Acest fapt clarifică ceea ce aţi spus de altfel despre tată, despre punerea sub semnul întrebării a legitimităţii sale. Aţi amintit, pe bună dreptate, că tatăl ia figura celui care interzice, împiedică, perturbează. El nu mai este deloc înţeles ca acela care are funcţia de a înnoda dorinţa de Lege *, cum spunea Lacan.

CH. MELMAN: Funcţia tatălui este de a priva copilul de mama sa şi, astfel, de a-l introduce în legile schimbului; în locul obiectului drag, el va trebui să compună mai târziu un substitut *. Aceasta este operaţia care pregăteşte copilul pentru viaţa socială şi pentru schimbul generalizat care o constituie, fie că e vorba de iubire sau de muncă. Însă, astăzi, problema tatălui este aceea că el nu mai are autoritate, nu mai are o funcţie de referinţă. El este singur şi totul îl invită, oarecum, să renunţe la funcţia sa, pentru a participa la sărbătoare. Figura paternă a devenit anacronică.

*Poftă (**envie**) mai degrabă decât dorinţă* [18]

J.-P. LEBRUN: Aţi evocat adineauri cinematografia. Deseori, în filmele actuale, tatăl fie nu mai este deloc reprezentat, fie este, dar fără glas sau foarte discret. Cum s-ar putea formula atunci întrebarea referitoare la dorinţă ?

CH. MELMAN: Astăzi, dorinţa este întreţinută mai mult prin poftă decât în referinţă cu un suport ideal. Altfel spus, ea este dependentă îndeosebi de imaginea seamănului (**semblable**), în măsura în care acesta este posesorul obiectului sau obiectelor susceptibile să suscite invidia. În mod normal, dorinţa este configurată printr-o lipsă simbolică. Însă lipsa instituită în relaţia cu asemănătorul este doar imaginară. Pentru a fi simbolică, ea ar trebui să se găsească în raport cu o instanţă

[18] În franceză, termenul „envie" desemnează atât pofta, cât şi invidia; traducând „envie" prin „invidie", aceasta trebuie deci înţeleasă aici ca poftă a ceva care aparţine altuia (un „altul" luat ca *alter ego*, şi deci ca seamăn). (nota trad)

Alta * (**Autre**), prin care şi-ar găsi justificarea. Dacă dorinţa nu mai este susţinută de un referent Altul, ea nu se mai poate hrăni decât din invidia (**envie)** pe care o provoacă posesiunea de către un altul[19] a semnului care îi marchează juisarea. Dorinţa devine în acest caz un simplu accident social, pe care paritarismul trebuie să-l repare; căci ar fi scandalos să existe unii care să aibă mai mult decât alţii. Un mare jurnal de seară francez a publicat sumele pe care conducătorii marilor întreprinderi le câştigă datorită opţiunilor lor în acţiuni (*stock options*). Ele au fost publicate în dorinţa de a-i da pe aceşti oameni pe mâna cititorilor: „Vedeţi! Câtă nedreptate! Ei câştigă atâţia bani, în timp ce voi aveţi un amărât de salariu...” În joc este însăşi invidia (**envie**) provocată de aceste câştiguri, şi nu faptul de a le judeca. Scandalos este, însă, faptul că pofta şi dorinţa pot coexista. Ar trebui ca pofta să fie expurgată (**expurger**)!

J.-P. LEBRUN: Şi dacă s-ar ajunge efectiv la eradicarea poftei ?

CH. MELMAN: Nu cred că se va reuşi vreodată acest lucru. Este suficient să existe un mic fleac care să fie diferit pentru ca pofta să fie aţâţată. Şi frapează caracterul foarte primitiv şi stupid al întregului proces. În loc de a respecta faptul că există poftă şi dorinţă, stări care constituie, în definitiv, marele motor social şi marele motor al gândirii, asistăm în prezent la o denunţare a tuturor asimetriilor, în beneficiul unui soi de egalitarism care este cât se poate de evident imaginea însăşi a morţii, altfel spus a entropiei pe deplin realizate, a imobilităţii totale. Revenim astfel la expoziţia de care vorbeam adineauri, la pulsiunea fundamentală de moarte care există în spatele acestei afaceri, la această năzuinţă ca totul să se oprească... Acest lucru e în concordanţă cu lichidarea colectivă a transferului, dar, de asemenea, cu lichidarea referinţei la instanţa falică *, trăită până acum ca marea instanţă care organizează întreaga noastră constituţie psihică.

J.-P. LEBRUN: În definitiv, nu ne aflăm decât în faţa primelor bâlbâieli ale acestei logici colective în social. Mi se pare atunci dificil să admitem termenul dumneavoastră de „progres”...

[19] Un *alter ego*, deci un seamăn (nota trad).

CH. MELMAN: Progresul incontestabil este de a fi priceput că cerul este gol, că în figura acestui Altul * nu există nimeni şi nimic. Acesta este un progres...

J.-P. LEBRUN: În fond, este ca şi cum n-am fi metabolizat consecinţele acestui progres?

CH. MELMAN: Nu le-am metabolizat deloc. Până acum, progresul a constat întotdeauna în faptul de a respinge limitele puterii ştiinţei şi, de o manieră remarcabil de sincronă, interdicţiile moralei. Însă, în ambele domenii, aceste limite nu mai au astăzi o consistenţă veritabilă, ci una efemeră: acesta este preţul succesului. Progresul nu mai conduce spre noi ţinuturi unde, pentru un anumit timp, s-ar putea organiza o nouă viaţă, mai uşoară, ci spre zone mlăştinoase, care nu mai servesc decât la susţinerea unor subiectivităţi incerte şi labile, preocupate eventual să regăsească un sol ferm. Lansat cu toată viteza, trenul expres numit „Progres" goneşte astfel către o destinaţie nesemnalizată. Ar trebui, totuşi, să ne interogăm cu orice preţ asupra acestei destinaţii. În loc să facem acest lucru, profităm pur şi simplu de progres, într-o manieră care escamotează învăţăturile ce-ar fi trebuit trase de pe urma lui. Faptul de a constata că cerul este vid, de a spune că nu există nimic în Altul *, nu înseamnă că Altul este abolit. Se face o confuzie. Altul rămâne Altul, rămâne partenerul nostru, chiar dacă nu există nimeni pe care să-l investim cu autoritate. Şi aici noi operăm mica deplasare care dă totul peste cap.

J.-P. LEBRUN: Ce poate face psihanaliza în raport cu acest lucru, dacă nu să-l indice, să-l facă să apară ?

CH. MELMAN: Ca de obicei, ea nu poate face nimic, în orice caz, nu în mod direct. În plus, psihanaliza a contribuit şi ea la această stare de fapt, prin difuzarea sa în mediul social. A existat o interpretare a psihanalizei freudiene care a condus la această situaţie, servindu-i ca ideologie. Este evident, în schimb, că psihanalizei lacaniene nu i se poate imputa nimic în această privinţă, chiar din contră, aşa încât, în ziua de azi, lacanienii sunt prezentaţi, după cum ştiţi, din ce în ce mai mult în calitate de reacţionari, ceea ce este destul de caraghios.

J.-P. LEBRUN: Spuneţi: „psihanaliza freudiană". Vă gândiţi, de exemplu, la popularizarea recunoaşterii sexualităţii infantile ?

CH. MELMAN: Mă gândesc la popularizarea idealului lui Freud, respectiv acela că „disconfortul în civilizaţie[20]" este legată de caracterul excesiv al restricţiilor morale într-atât încât le impune. Freud ar trebui să se bucure că a fost înţeles. Disconfortul în civilizaţie era legată, pentru Freud, de represiunea excesivă exersată asupra pulsiunilor sexuale. Este clar faptul că, astăzi, dispariţia masivă a refulării şi expresia crudă a dorinţelor ar putea să ne vindece de această **malaise ???**. De vreme ce morala sexuală a devenit mai puţin riguroasă, fiecare se poate simţi în largul său. Ceea ce îl face concomitent lipsit de interes! După chipul acelor persoane care se grupează seara în marile oraşe pentru a se da cu rolele, constituind turme spontane de oameni care au aceeaşi plăcere în acelaşi timp şi în acelaşi loc şi care se contemplă în imaginea celuilalt. Căci, dacă m-aş da cu rolele complet singur, cum aş şti dacă acest lucru îmi produce sau nu plăcere? Nu e sigur! Însă dacă suntem o mie care ne dăm împreună cu rolele, atunci ştiu ce plăcere, ce „cheag" – e cazul să o spunem - sunt pe cale „să prind" (**alors je sais quel plaisir, quel pied – c'est le cas de le dire – je suis en train de prendre**: din câte îmi dau seama, expresia „prendre pied" este idiomatică, având ca echivalent în limba română expresia „a prinde cheag", i.e. „a începe să se îmbogăţească").

J.-P. LEBRUN: Aţi evocat necesitatea decepţiei, mereu indispensabilă pentru a da un fundament sentimentului de realitate.

CH. MELMAN: Astăzi, decepţia este înşelătoria. Printr-o inversare neobişnuită, realitatea a devenit virtuală, din moment ce ea nu mai este satisfăcătoare. Faptul care întemeia înainte realitatea, pecetea sa, era că ea este nesatisfăcătoare şi, deci, ilustrează întotdeauna o lipsă fundamentală. Această lipsă este retrogradată de acum înainte la statutul de accident, de insuficienţă momentană, circumstanţială, în timp ce imaginea perfectă, altădată ideală, a devenit realitate.

Întoarcerea autorităţii?

[20] „Disconfortul în civilizaţie" este titlul unei lucrări celebre de-a lui Freud, publicată în 1929.

J.-P. LEBRUN: Credeţi că toată această evoluţie este, în mod paradoxal, o invitaţie la întoarcerea la o figură paternă autoritară?

CH. MELMAN: Cu siguranţă. Acest gen de situaţie a condus întotdeauna la un soi de recul, la o întoarcere a autorităţii, cel mai adesea sub o formă despotică. Să fie oare acesta şi cazul nostru? Se prea poate, fiindcă situaţia actuală nu mai poate dura. Şi ne putem teme, ca o evoluţie naturală, de apariţia a ceea ce eu aş numi „un fascism voluntar": nu un fascism impus de un anumit lider sau de o anume doctrină, ci o aspiraţie colectivă la instituirea unei autorităţi care ar uşura angoasa, care ar veni, în sfârşit, să spună din nou ce trebuie şi ce nu trebuie făcut, ce este bun şi ce este rău, pe când astăzi domneşte confuzia.

J.-P. LEBRUN: În timp ce vă ascultam, mă gândeam la acea emisiune de televiziune numită „Veriga slabă". Zece candidaţi trebuie să răspundă la o serie de întrebări şi să decidă, după fiecare rundă, care dintre ei este veriga slabă ce trebuie eliminată, sub pretextul că respectivul n-ar fi la înălţime, în timp ce moderatoarea jocului le atrage mereu atenţia: „Aţi fi putut câştiga zece mii de franci, dar n-aţi câştigat decât trei mii!" Ea invită, aşadar, la asumarea solidară a responsabilităţii. Este acesta un exemplu a ceea ce dumneavoastră numiţi „fascism voluntar"?

CH. MELMAN: Este un exemplu perfect! De altfel, gândirea ia din ce în ce mai mult forma acestui fascism voluntar. A devenit extrem de dificil de a susţine o poziţie care să nu fie „corectă", altfel spus o poziţie care să nu meargă în sensul acestei filozofii subînţelese care pretinde ca oricine, indiferent de sex sau vârstă, să poată să-şi vadă dorinţele împlinite în această lume. Orice reflecţie care caută să pună în chestiune acest subînţeles este *a priori* barată, interzisă.

J.-P. LEBRUN: Întrucât am adus vorba de preţul plătit în mod colectiv pentru apariţia acestei noi economii psihice, am putea oare să ne întrebăm care sunt consecinţele pentru diferitele instanţe ale aparatului psihic?

CH. MELMAN: Foarte pe scurt, preţul de plătit priveşte subiectul, eul şi obiectul. Din cauza acestei transgresări a limitei, subiectul inconştientului, cel care este animat de dorinţă, şi-a pierdut adăpostul. Şi-a pierdut atât casa, fixitatea sa, cât şi

locul care o susţinea. Se poate să nu mai avem astăzi de-a face (aşa cum se întâmpla de obicei) cu subiecţi bine definiţi din punct de vedere fiziologic, fixaţi o dată pentru totdeauna, inclusiv în trăsături caracteriale, paranoice etcetera, ci, dimpotrivă, cu subiecţi flexibili şi perfect capabili de a se modifica, de a se deplasa, de a schimba şi întreprinde cariere şi experienţe diverse.

Subiectul şi-a pierdut astfel locul din care putea să facă opoziţie, din care putea să spună: „Nu! Nu vreau", din care se putea răzvrăti: „Condiţiile la care sunt supus nu sunt acceptabile pentru mine, cu aşa ceva eu nu sunt de acord." Acestui subiect îi lipseşte, în orice caz, ceea ce era odinioară locul de unde se putea ivi contradicţia, faptul de a putea spune „nu". Astăzi, în schimb, funcţionarea socială se caracterizează prin faptul că aceia care spun „Nu!" o fac în general pentru motive categoriale sau corporatiste. Poziţia etică tradiţională, metafizică, politică ce permitea unui subiect să-şi orienteze gândirea faţă de jocul social, faţă de funcţionarea Cetăţii, ei bine, acest loc pare să lipsească cu desăvârşire.

J.-P. LEBRUN: Vă referiţi la nişte subiecţi flexibili, cu alte cuvinte la cei care nu mai au un fundament...

CH. MELMAN: În măsura în care ei nu mai dispun de acest loc, sunt capabili să se preteze la o serie întreagă de domicilieri. Ei au devenit nişte locatari bizari, capabili să ocupe poziţii *a priori* contradictorii şi eterogene, atât în ceea ce priveşte modurile gândirii, cât şi în ceea ce priveşte alegerea partenerilor - inclusiv a sexului partenerului sau a propriei sale identităţi. Căci în fond, de ce am fi condamnaţi din naştere la un parcurs determinat, asemănător cu cel al aştrilor, o dată pentru totdeauna? De ce n-am avea un parcurs nu numai în zigzag, ci eventual şi unul care să autorizeze rupturile, hiaturile, schimbările de direcţie, mai multe vieţi într-una şi mai multe personalităţi diferite?

O depresie generalizată

J.-P. LEBRUN: Şi la nivelul eului ?

CH. MELMAN: La nivelul eului – şi acest lucru priveşte în mod direct practica noastră de psihanalişti – este pusă în mod vădit sub semnul întrebării validitatea prezenţei în lume a fiecăruia, deoarece aceasta nu se verifică decât în măsura în care suntem performanţi, cu alte cuvinte în măsura în care participarea la jocul social sau la activitatea economică este recunoscută în mod efectiv. În lipsa reperului, a referentului – fie el ancestral sau un altul, puţin contează – care permite subiectului să-şi afirme validitatea, ţinuta şi tonusul în pofida avatarurilor destinului său social, această recunoaştere dispare. Dintr-o dată, subiectul – sau mai degrabă eul – devine fragil, expus depresiei, deoarece tonusul său nu mai este de acum unul organizat, garantat printr-un soi de referinţă fixă, stabilă şi sigură, cum ar fi un nume propriu, ci unul care are neîncetat nevoie să fie reconfirmat. Riscurile inevitabile ale acestui parcurs pot pricinui cu mare uşurinţă dezumflarea eului, prăbuşirea lui, şi deci expunerea lui la ceea ce avem cu toţii de-a face, în speţă la frecvenţa diverselor stări depresive.

J.-P. LEBRUN: Faimoasa depresie generalizată, „oboseala de a fi sine însuşi" de care vorbeşte sociologul Alain Ehrenberg[21]?

CH. MELMAN: Dacă doriţi. Tonusul se întreţine în mod normal în relaţie cu o instanţă a cărei bunăvoinţă poate părea garantată, asigurată. Dacă nu mai există o instanţă ideală, tonusul dumneavoastră va depinde de circumstanţe aleatorii. Altfel spus, în măsura în care munca şi relaţiile dumneavoastră, situaţiile, beneficiile sau orice altceva doriţi sunt satisfăcute, vă puteţi gândi că sunteţi favorizat de către o instanţă care, totuşi, nu mai există. Însă este suficient ca rezultatele să fie mai complexe, pentru ca de-ndată să vă consideraţi renegat şi privat de tot. Suportul eului nu mai este referinţa ideală, ci referinţa obiectală. Iar obiectul *, în mod contrar idealului *, cere să fie încontinuu satisfăcut pentru a fi convins.

J.-P. LEBRUN: Din acel moment, subiectul este lăsat într-o poziţie mult mai dificilă...

[21] Alain Ehrenberg, *La Fatigue d'être soi, dépression et société,* Paris, Odile Jacob, 1998.

CH. MELMAN: Într-adevăr. Se pare că actualmente în Franţa, 15% din totalul oamenilor care vin să consulte serviciile spitaliceşti sunt cazuri de depresie. Rămâne oare loc de inconştient într-o lume în care libertatea totală de expresie pe o scenă luminată de peste tot se dispensează de refulare? Freud s-ar fi bucurat văzând împlinirea recomandărilor sale igienice. Totuşi, apariţia acestui nou simptom, depresia în locul nevrozelor de apărare, i-ar fi reţinut atenţia. De fapt, carenţa identificărilor simbolice nu-i lasă subiectului decât posibilitatea de a recurge la o luptă neîntreruptă pentru a conserva şi reînnoi acele însemne ale căror devalorizări şi reînnoiri sunt tot atât de rapide precum evoluţia modei, în timp ce el însuşi este lăsat inexorabil pradă îmbătrânirii, precum propria lui maşină.

J.-P. LEBRUN: În măsura în care, în această nouă economie psihică, avem de-a face cu raportarea la obiect, am putea vorbi de un clivaj ?

CH. MELMAN: Pentru a întreţine, totuşi, jocul dorinţei şi a evita ca ea să fie strivită sau sufocată de obiectul capabil să o satisfacă, obiectul însuşi se găseşte adesea dedublat. E drept că „menajul în trei" nu datează de ieri, dar nu este vorba doar de el aici. Ceea ce vreau să spun este că un singur obiect nu m-ar putea satisface decât în măsura în care celălalt îmi lipseşte – şi reciproc.

J.-P. LEBRUN: Tonalitatea clinică a spuselor dumneavoastră iese din tiparul dihotomiei obişnuite dintre iubire şi dorinţă...

CH. MELMAN: Am întâlnit acest gen de pacienţi care au nevoie de două femei pentru ca una dintre ele să poată lipsi: una dintre ele introduce absenţa care îi dă posibilitatea pacientului să o dorească pe cealaltă.

J.-P. LEBRUN: Spuneţi, aşadar, că aici nu avem de-a face cu modelul clasic de separaţie între iubire şi dorinţă?

CH. MELMAN: Da, întrucât ceea ce se petrece cu una se menţine graţie absenţei celeilalte, întrucât una nu-şi capătă valoarea decât în măsura în care cealaltă lipseşte. Însă, în acest fel, femeia dorită îşi pierde de asemenea valoarea, deoarece

adevărata valoare este de partea celei care lipseşte. Aşadar, va avea loc un nou schimb de parteneri, pentru a reîncepe acelaşi du-te vino.

Acest tip de dispozitiv pare destul de frecvent, inclusiv pentru o femeie, în măsura în care ea însăşi se prezintă ca o alternativă posibilă faţă de un cuplu deja constituit. El are un efect direct şi imediat asupra felului nostru de a gândi, asupra jocului gândirii, în măsura în care reînnoieşte logicile tradiţionale. Vedem bine că, în acest caz – şi pentru a vorbi precum logicienii -, *a* este într-un anume fel acelaşi lucru cu *non-a*, obiectul satisfacţiei este oarecum identic cu cel care lipseşte. În acest caz, nu doresc pe soţia mea decât pentru că ea poate fi negativată de însuşi faptul existenţei unei amante; şi viceversa. În consecinţă, *a* = *non-a*. De aici rezultă acest tip de argumentare confuză pe care îl regăsim în ziarele noastre. Se poate să fim frapaţi de faptul că preocupările logice care ne erau cândva familiare, tradiţionale, par să nu mai fie astăzi necesare. Gândirea e poluată prin ceea refuză să înlăture şi să conserve în pura contradicţie, care omogenizează fără să ţină cont deloc de existenţa unei dialectici, de ceea ce Hegel numea o *Aufhebung* *****.

Legile cărora noi le suntem încă tributari!

J.-P. LEBRUN: Ce consecinţe – pentru a relua întrebarea – poate avea emergenţa acestei noi economii psihice pentru viaţa noastră socială?

CH. MELMAN: Voi face o observaţie care îi priveşte nu doar pe psihiatrii, ci şi pe fiecare dintre noi în calitate de participanţi la viaţa civică. Ar putea fi oare lumea modulabilă pe capriciul nostru, altfel spus poate fi ea la cheremul aspiraţiei noastre, al dorinţei noastre legitime de a obţine o satisfacţie „mai" completă, „mai" reuşită? Şi pe care să o dobândim într-un manieră mai puţin dureroasă, complicată şi problematică decât aceea care rezultă din modul nostru tradiţional de educare şi formare? Depind oare toate acestea, în ultimă instanţă, de bunul nostru plac? Avem noi oare în mod efectiv răgazul de a transforma şi modifica legile după cum vrem noi? De fapt, pare suficient să existe o majoritate parlamentară, un curent popular sau o modă „etică", pentru ca interdicţiile şi limitele să cadă – fiindcă, nu-i aşa?, dreptul trebuie să urmeze evoluţia moravurilor – şi pentru ca noi să putem căuta în linişte această satisfacţie.

Totuşi, o asemenea modelare a lumii nu pare să fie posibilă, aşa cum propovăduiau anumite filosofii, de exemplu utilitarismul lui Bentham. Aşadar, suntem

captivi actualmente aspiraţiei pentru acest „ideal" nobil - anume egalitatea -, pe care Tocqueville îl denunţa. Or, după cum toţi practicienii o ştiu, egalitatea într-o relaţie, fie ea de ordin amical, sexual sau profesional, nu poate fi niciodată operantă. Noi ştim, de exemplu, că într-un cuplu homosexual, cu toate că e alcătuit din persoane de acelaşi sex şi în care egalitatea constituie eminamente un ideal, se va produce inevitabil un fel de asimetrie care va face ca cei doi parteneri să ocupe locuri diferite în cadrul relaţiei. Totul ne încuviinţează să gândim că, dacă de mâine vom avea de-a face cu clone, lucrurile se vor petrece aidoma.

Problema ridicată de acest mic exemplu este că, oricare ar fi legile în vigoare, există undeva un lucru care face ca prescripţiile să nu poată fi şterse pur şi simplu în funcţie de bunul nostru plac, de curajul sau voinţa noastră. Unde sunt aceste alte legi – Legea * - pe care noi nu le vedem, dar care, totuşi, ni se impun? Nu sunt oare aceste legi tocmai suportul a ceea ce constituie umanitatea noastră, a ceea ce ne diferenţiază în cadrul regnului animal?

Fiindcă există în mod efectiv legi cărora noi le suntem tributari şi care, aşa cum o arată descoperirea freudiană, în special prin intermediul practicii psihanalitice, sunt cele ale limbajului, în măsura în care ele constituie propriul acestei specii bizare care este omul. Oricare ar fi calitatea dorinţei noastre, nu putem decide cu privire la aceste legi după placul nostru.

J.-P. LEBRUN: Deci psihanalistul este direct vizat...

CH. MELMAN: Am fi victimele unei autorităţi impersonale şi oarbe, condamnaţi la a alege între existenţa parcimonioasă şi dificilă pe care am evocat-o adineauri şi această existenţă luxuriantă care ni se pare de acum înainte permisă şi la care suntem, de asemenea, invitaţi. Dacă am putea să vorbim, în această privinţă, de o speranţă, de un progres care ar fi mai curând fructul experienţei noastre psihanalitice şi care nu ar răspunde doar la o dorinţă a *vox populi*, oricât de întemeiată ar fi ea, atunci am putea spune că el ar trebui să rezulte dintr-un travaliu asupra a ceea ce implică aceste legi ale limbajului, din maniera în care ele ni se impun, din tipurile de înscriere de care suntem dependenţi. Pentru că aceste constrângeri, aceste legi care până acum le-am interpretat ca fiind definitive pot deschide înspre alte posibilităţi, orizonturi şi scrieri. Doar printr-un astfel de travaliu asupra a ceea ce pare că ne determină în ultimă instanţă am putea spera să găsim soluţii pentru a stabili raporturi

cu lumea şi cu noi înşine, care să ne permită să scăpăm de această „alegere", de acest tip de dilemă. Astfel, am fi poate mai puţin expuşi la reculuri, la „retururi ale flăcării" (**Ainsi serions-nous peut-être moins exposés à des revers, à des retours de flamme**). Întrucât, atunci când într-o societate se produce o astfel de valorizare a juisării *****, istoria ne-a arătat că trebuie să ne aşteptăm la consecinţe, la „retururi ale flăcării" (**des retours de flamme**) care pot prinde forma instaurării unui climat şi a unor măsuri de natură autoritară, ca răspuns la o presupusă năzuinţă populară.

Castrarea ****** *: necesitate sau contingenţă?*

J.-P. LEBRUN: Mi se pare, într-adevăr, că, odată cu legile limbajului pe care le-aţi evocat, atingem o chestiune fundamentală. Fiindcă ele ne obligă să ne interogăm cu privire la ceea ce este permanent, la ceea ne determină, fiindu-i aserviţi. În a sa „Notă către italieni"[22], Lacan vorbeşte de un *humus* uman, avansând ideea că „ştiinţa prin care Freud semnalează inconştientul este ceea ce inventează *humusul* uman pentru perpetuarea sa de la o generaţie la alta". Sunt oare aceste legi ale limbajului cele ale lui *humusului* uman? Şi a vorbi despre limită nu înseamnă, înainte de toate, o altă manieră de a vorbi de castrare *****?

CH. MELMAN: Castrarea nu este în mod obligatoriu Legea ***** definitivă a umanităţii. Tocmai de aceea eu vorbesc de progres, întrucât este evident că evoluţia socială în curs participă la căutarea unui mecanism de apărare împotriva castrării. Ne găsim astfel în punctul în care, de acum înainte, este posibil să comunici prin intermediul unor limbaje diferite, precum cel pe care l-am amintit apropo de internet; limbaje în care valoarea iconică dobândeşte o importanţă majoră, precum în alfabetul chinez sau japonez, de exemplu, în care un semn ***** poate fi citit fie prin intermediul expresiei sale fonetice, fie prin cel al expresiei sale imaginare (**imagée**), altfel spus prin intermediul a ceea ce el desemnează, deci prin intermediul celui căruia el îi este semn. Acestea sunt, de altfel, alfabetele care îl fascinau pe Lacan, prin această dublă posibilitate de lectură şi prin tipul de cultură pe care îl produceau. Toţi europenii care au frecventat Japonia au fost surprinşi de faptul că acolo totul se scaldă în juisare *****. În

[22] În Jacques Lacan, *Autres Ecrits*, Seuil 2001, p.311.

mod vădit, castrarea nu funcţionează în arhipelagul nipon în maniera care ne este nouă familiară.

J.-P. LEBRUN: Aceasta înseamnă că ea nu funcţionează într-o manieră familiară nouă sau că ea nu funcţionează deloc? Fiindcă nu este acelaşi lucru. Mă uimiţi spunând că este posibil ca funcţia castrării să nu existe „din oficiu”...

CH. MELMAN: Nu, ea nu există „din oficiu”, dacă îndrăznesc să spun astfel.

J.-P. LEBRUN: Faptul că umanitatea este „prinsă” în limbaj nu impune castrarea?

CH. MELMAN: Faptul că, în virtutea limbajului, există o gaură nu condamnă în mod obligatoriu creatura să realizeze că această gaură priveşte sexul De ce ar privi ea în mod obligatoriu sexul?

J.-P. LEBRUN: Aţi putea detalia semnificaţia acestei găuri din limbaj?

CH. MELMAN: Semnul * trimite la un lucru. Semnificantul * nu poate trimite decât la un alt semnificant; şi tocmai această „cabrare” a semnificantului este cea care întreţine dorinţa „lucrului” care, prin urmare, lipseşte. În lipsa acestui „lucru” din care nu ne rămâne decât un substitut *, fiinţele iubite, obiectele satisfacţiei, sunt dopurile „găurii” astfel deschise în lumea noastră prin intermediul limbajului,.

J.-P. LEBRUN: Acest lucru vrea să spună că desolidarizăm pentru prima oară gaura din limbaj de diferenţa sexuală ?

CH. MELMAN: Pentru prima oară? Poate că nu! N-am trăit niciodată aşa cum trăim acum.

J.-P. LEBRUN: Totuşi, nu există nicio societate care să fie organizată în afara diferenţei sexuale!

CH. MELMAN: Fără îndoială, însă din alte motive.

J.-P. LEBRUN: Chestiunea este, totuşi, centrală. Apropo de mariajul homosexualilor, de exemplu, noi, psihanaliştii, nu trebuie să dăm un aviz tranşant asupra chestiunii, însă putem înţelege că o întreagă societate se întreabă: va răspundă ea sau nu la acest gen de cerere? Putem, de asemenea, remarca faptul că nici un sistem social nu a funcţionat până în prezent fără a da importanţă diferenţei sexuale...

CH. MELMAN: Diferenţa sexuală nu este în mod obligatoriu legată de castrare. Castrarea introduce în cadrul diferenţei sexuale o dimensiune care nu este necesarmente inerentă sexualităţii. Ne aflăm aici pe un teren foarte nesigur. Întrebarea care trebuie pusă este următoarea: faptul că semnificatul este sexual este un efect al culturii noastre şi, în particular, al religiei noastre, sau un efect de structură *? Aş fi tentat să spun că este un efect al religiei. Dar să nu divagăm prea mult, să rămânem modeşti.

J.-P. LEBRUN: Mi se pare, totuşi, că problema *humusului* uman, pentru a reveni la ea, rămâne o temă de cercetare...

CH. MELMAN: Desigur. Însă ştiţi că Lacan însuşi nu făcea în mod obligatoriu din inconştient apendicele inexorabil al *humusului* uman.

J.-P. LEBRUN: M-am referit la acest lucru în celălalt sens: ceea ce Freud a desemnat prin inconştient este tocmai maniera în care oamenii se organizează pentru a transmite humusul (**terreau**) lor specific de la o generaţie la alta. Sunteţi de acord ?

CH. MELMAN: Da. Acest lucru vrea să spună totodată că nu este decât o modalitate...

J.-P. LEBRUN: De aici şi până la a găsi o alta…

CH. MELMAN: Însă eu nu doresc să caut alta! În orice caz, există la Lacan o formulare foarte stranie pe care eu am subliniat-o deja de câteva ori. El a descoperit în Biblie un pasaj din Pentateuh în care se spune că evreii au fost socotiţi răi, deoarece,

după ce au părăsit nu ştiu ce oraş, au trecut printr-un târguşor unde bărbaţii lor s-au desfrânat cu femeile locului. Iar Lacan comentează: „Mă întreb dacă în acest caz nu este denunţată tocmai posibilitatea unui raport sexual". Din aserţiunea sa: „nu există raport sexual *", el nu făcea absolut deloc un tip de fatalitate! Mai întâi, el a reperat acolo faptul că raportul sexual poate exista, apoi că monoteismul ar trebui făcut responsabil de această ruptură. Ceea ce ne conduce la a presupune un timp în care castrarea nu era garantul dorinţei şi în care discursul nu era cel al substitutului, în care să nu fi existat un substitut * de bărbat sau un substitut de femeie.

J.-P. LEBRUN: Sunteţi încă prea subversiv...

CH. MELMAN: Ştiţi, au mai spus-o şi alţii înaintea mea...

J.-P. LEBRUN: Totuşi, rămâne o dificultate. Aţi arătat foarte bine în ce fel poate fi considerată evoluţia actuală un progres, dar, insist, tot acest lucru pare să ne conducă, în acelaşi timp, la o impresionantă serie de impasuri...

CH. MELMAN: Deoarece dumneavoastră aţi dori, şi asta mi se pare simpatic, să ne putem pronunţa clar asupra ceea ce este bine şi ceea ce este rău. Însă nu asta e problema.

Efecte clinice

J.-P. LEBRUN: În fond, de ce nu ar putea oare clinica pe care o evocaţi să se rezume la o nevroză banală? Nu am putea, de exemplu, evoca aici nevroza obsesională? De ce nu am putea vorbi, de fapt, de o obsesionalizare masivă a societăţii?

CH. MELMAN: Nu cred să fim într-o situaţie de o obsesionalizare masivă. Obsesionalul caută întotdeauna să-şi disimuleze dorinţa, pe când în ziua de azi dorinţa se manifestă pe scena publică. Eu unul nu aş subscrie la acest „diagnostic".

J.-P. LEBRUN: Nu vi se pare că noua economie psihică are legături cu nevroza obsesională? Totuşi, s-a vorbit mult despre desexualizare...

CH. MELMAN: Nevroza obsesională este organizată în jurul preocupării de a anula sexualul. Din contră, noua economie psihică face din sex o marfă printre altele.

J.-P. LEBRUN: Iar noi, psihanaliştii, ne confruntăm cu efectele clinice ale acestui tip de funcţionare.

CH. MELMAN: Cu nişte efecte clinice care le-au înlocuit pe altele, cu efecte clinice care apar în locul altora! Astăzi, sentimentul de culpabilitate e din ce in ce mai rar, de exemplu...

J.-P. LEBRUN: Câteodată nu există deloc!

CH. MELMAN: Şi există mult mai puţină frigiditate. Când mi-am început eu activitatea, una dintre marile teme ale psihanalizei era frigiditatea feminină. Ea mai există încă, dar a devenit foarte rară.

J.-P. LEBRUN: Aţi evocat acest cuplu tânăr care îşi petrece timpul încercând să găsească repere plecând de la care meritele unuia şi ale celuilalt să poată fi cât mai mult recunoscute. În mod vădit, este un efect al mutaţiei de care vorbim!

CH. MELMAN: Este unul dintre efecte.

J.-P. LEBRUN: Problema este de a şti dacă este posibil să ne întoarcem în urmă, să evităm să plătim preţul acestor impasuri. Nu este sigur că acest lucru este posibil pentru cei care sunt deja angajaţi în acest proces de mutaţie...

CH. MELMAN: Nu, acest lucru nu mai pare a fi posibil.

J.-P. LEBRUN: Deci ei vor trebui să-i consacre această atenţie, acest timp care, spuneţi dumneavoastră, nu prezintă mare interes...

CH. MELMAN: Absolut. Aşa cum remarca Lacan referitor la progres, tot ceea ce se câştigă pe o parte se plăteşte pe alta. Cunosc un mare număr de cupluri care îşi petrec literalmente tot timpul punând în discuţie obligaţiile unuia în raport cu celălalt.

J.-P. LEBRUN: Într-un alt registru, de acelaşi lucru se plâng şi cadrele didactice. Ele spun că îşi petrec 90% din timp negociind şi că nu le rămâne decât 10% din timp pentru a preda.

CH. MELMAN: În orice caz, aceste cupluri îşi petrec timpul negociind. Partenerii au devenit negociatori.

J.-P. LEBRUN: Ceea ce poartă numele „mediere", un termen devenit atât de banal?

CH. MELMAN: Exact! În curând vor exista peste tot judecători mediatori, deoarece va fi elaborat un nou cod al familiei. Cuplurile îi vor consulta pentru a rezolva probleme de tipul: „Vedeţi dumneavoastră, este oare normal ca eu să îmi petrec o jumătate de oră spălând vasele, pe când celălalt nu petrece decât un sfert de oră?"

II

O perversiune generalizată

J.-P. LEBRUN: Am făcut un prim tur al problemei în chestiune, pentru a descrie emergenţa acestei noi economii psihice. Am putea acum să încercăm să-i precizăm trăsăturile. Aţi spus că am trecut de la o cultură fondată pe refulare şi, deci, pe nevroză, la o una care promovează mai degrabă perversiunea. Ce înţelegeţi în acest caz prin perversiune?

CH. MELMAN: Am putea spune că dorinţa noastră este esenţialmente perversă în măsura în care ea este organizată prin raportare la o stare de dependenţă faţă de un obiect a cărui posesie reală sau imaginară asigură juisarea. Această posesie este reală pentru femeie via penisului bărbatului şi imaginară pentru bărbat prin intermediul corpului femeii. Perversiunile sunt dificil de înţeles tocmai pentru că, în mod normal, ele ne privesc îndeaproape pe noi toţi. Cu toate acestea, nu e sesizat foarte clar motivul pentru care, în calitate de nevrotici, nu suntem, totuşi, perverşi, chiar dacă suntem fascinaţi cu uşurinţă de perversiune. Diferenţa constă în următorul lucru: pentru un nevrotic, orice obiect se prezintă pe fondul unei absenţe, fapt pe care psihanaliştii îl numesc „castrare”*****. Un pervers va pune accent, însă, în mod exclusiv pe posesia acestui obiect, refuzând cumva să-l abandoneze în mod periodic. Din această cauză, el intră într-o economie care îl va arunca într-un soi de dependenţă faţă de acest obiect, diferită de cea pe care o cunoaşte omul „normal”, adică cel nevrozat.

Lumea obiectelor are valoare pentru noi, nevroticii, tocmai datorită castrării. Altfel spus, castrarea e aceea care face ca orice obiect să evoce pentru noi instanţa falică***** pe care el o reprezintă, dar căreia el nu-i epuizează nici prezenţa, nici realitatea. Astfel, o femeie este preţuită de un bărbat în măsura în care ea este suportul acestei instanţe falice. Fapt care ne trimite, de exemplu, cu gândul la tot ceea ce a fost foarte bine spus despre feminitate în calitate de mascaradă. Tocmai de aceea femeile se întreabă cât anume preţuiesc ele pentru un bărbat. Se ştie că o femeie se întreabă mai ales: „ce vrea un bărbat de la mine, ce găseşte el la mine?” Femeia are un acces mai direct la obiectul real, adică la penis, chiar dacă el nu e decât un reprezentant al acestui falus care funcţionează în inconştient.

Încă o dată, pentru nevrotici, toate obiectele se detaşează pe un fond de absenţă. În ceea ce îi priveşte, însă, pe perverşi, ei sunt prinşi într-un mecanism în care ceea ce organizează juisarea este posesia a ceea ce în mod normal scapă. De aceea, ei se angajează într-o economie aparte, intrând într-o dialectică foarte monotonă, aceea a prezenţei obiectului* total – obiectul absolut, adevărat – şi, respectiv, a lipsei, a absenţei lui. Aceasta înseamnă: fie prezenţa totală a obiectului, fie absenţa lui. Iată economia organizării libidinale care reglează viaţa perversului, oricare ar fi perversiunea sa.

Aşadar, perversiunea se distinge, de regulă, prin faptul că se raportează la celălalt în mod direct, deschis şi provocator, în jurul şi în relaţie cu un obiect – i.e. falusul – care este în mod convenţional interzis. Altfel spus, este vorba de a exhiba în permanenţă ceea ce de obicei este mascat, rezervat, ca în cazul efuziunii amoroase, de exemplu, astfel încât interlocutorul să fie numaidecât invitat la o juisare explicită şi împărtăşită a acestui obiect. Or, se pare că acest comportament pare să fi devenit astăzi unul obişnuit. Acest dispozitiv participă la ceea ce alimentează economia de piaţă, în speţă la constituirea comunităţilor care se regrupează în jurul aceluiaşi obiect explicit de satisfacţie[23].

J.-P. LEBRUN: Tocmai am vorbit de acest obiect care trebuie să fie prezent cu orice preţ. Este oare această prezenţă cea care, astăzi, striveşte ceea ce dumneavoastră aţi reperat ca loc al sacrului, de exemplu ?

CH. MELMAN: Eu aş spune-o puţin diferit. În general, acest obiect este doar evocat. Efuziunea amoroasă este susceptibilă să provoace o apropiere de acest obiect, însă acesta rămâne, totuşi, voalat şi misterios. El continuă să fie real*, deci în afara câmpului realităţii. Mutaţia la care asistăm noi astăzi se manifestă printr-o exhibiţie impudică. Impudică nu în sens moral, ci în sens clinic şi fiziologic. Altfel spus, obiectul basculează, astăzi, din real în câmpul realităţii.

J.-P. LEBRUN: Poziţia acestui obiect în cadrul noii economii psihice este, aşadar, inversul celei ocupate în cadrul refulării ?

[23] Toate fun-cluburile sunt marcate de acest comportament. (Nota trad.)

CH. MELMAN: Refularea este alimentată şi întreţinută de ceea ce este mai întâi o refulare originară*, ea însăşi organizată prin căderea, prin dispariţia, prin eclipsa acestui obiect.

J.-P. LEBRUN: Este deci un soi de inversiune, un mod de a suprima dimensiunea pierderii...

CH. MELMAN: Nu este chiar o inversiune, deoarece aceasta ar presupune răsturnarea unei poziţii naturale prealabile. Or, în cazul perversiunii, acest obiect nu îşi capătă valoarea decât pentru că, înainte de toate, el a dispărut. Nu e vorba de o inversiune, ci de un fenomen original de anulare sau, mai degrabă, de sfidare (**défi**). Sfidare faţă de ceea ce organiza convenienţele sociale în jurul evacuării acestui obiect din câmpul realităţii.

J.-P. LEBRUN: De la sfidare la negare (**déni)** mai e doar un pas. Am putea evoca aici această dimensiune?

CH. MELMAN: Nu cred că e vorba de o negare, fiindcă este limpede că, dacă nu ar exista această operaţie care se vrea transgresivă, obiectul şi-ar pierde valoarea. E necesar ca această parte din păcatul original (care îl constituie) să se păstreze, dacă îmi permiteţi să mă exprim astfel. În cazul perversiunii, dacă ocazia de a păcătui nu ar mai exista, obiectul ar deveni neinteresant. El trebuie să îşi conserve caracterul original marcat de eclipsă, operaţia perversă permiţând, oarecum, să sfideze tocmai această eclipsă. Iar operaţia perversa trebuie să arate că, în definitiv, ne putem sprijini fără frică pe o juisare* care nu mai rezultă doar dintr-o simplă apropiere de acest obiect, ci chiar din manipularea lui. Altfel spus, perversul adoră Legea*!

Devenirea „utilizatorilor” (sau: A deveni utilizator; ***Le devenir des „usagés”)***

J.-P. LEBRUN: Când vorbiţi despre perversiune, vreţi să spuneţi că suntem pe cale să devenim perverşi? Perversiunea va fi prezentată de acum înainte ca un ideal? În acest sens vă referiţi la ea?

CH. MELMAN: Întocmai! Perversiunea devine o normă socială. Nu vorbesc aici de perversiune din perspectiva conotaţiei sale morale, ci din aceea a conotaţiei ei clinice, fondată pe economia libidinală pe care tocmai am descris-o. Ea stă astăzi la baza relaţiilor sociale, prin felul de a ne servi de partener ca de un obiect pe care îl aruncăm de îndată ce îl socotim insuficient. În mod ineluctabil, societatea va fi determinată să-şi trateze membrii în acest fel, nu numai în cazul relaţiilor de muncă, ci în toate împrejurările, întrucât organizarea ei depinde de această lucru. Problema prelungirii existenţei, de exemplu, va ridica întrebări ce vor trebui rezolvate. Întreţinerea populaţiei vârstnice va costa tot mai mult. Iar societatea va trebui să găsească – sub aparenţa onestităţii – mijloacele de a regla această problemă, altfel spus, de a arunca ceea ce, după ce i-a servit cauza, a devenit consumator, sursă de cheltuieli fără contrapartidă.

J.-P. LEBRUN: Este, deci, şi o chestiune de „uzură": aceea a „utilizatorilor" din cadrul societăţii...

CH. MELMAN: În opinia mea, se profilează următoarea perspectivă: pentru a scurta un parcurs social costisitor, companiile de asigurări vor vărsa, în schimbul eutanasierii, prime persoanelor vârstnice care au contractat poliţe pentru a asigura o moştenire descendenţilor lor. Ştiu, sună abominabil şi monstruos, însă vedem petrecându-se în mod regulat lucruri asemănătoare. Atunci de ce să nu se întâmple şi lucrul acesta? Toate argumentaţiile şi teoriile necesare se vor dezvolta pentru a justifica această afacere. Vor apărea voluntari - de altfel, ei deja există. Totul va începe prin acceptarea şi legalizarea eutanasiei, iar apoi, plecând de la asta...

J.-P. LEBRUN: Legaţi maniera în care societatea se organizează, „economia" sa în sensul cel mai elementar al termenului, de noua economie psihică. Această legătură este una directă, fundamentală ?

CH. MELMAN: Da, întrucât este vorba oarecum de o nouă relaţie cu obiectul, care face ca acesta să nu mai valoreze prin ceea ce el reprezintă, ci prin ceea ce este în mod direct. În mod normal, reprezentarea este dobândită o dată pentru totdeauna: sunteţi un bărbat sau o femeie, aveţi această demnitate de bărbat sau femeie, indiferent de ce vârstă aveţi. În anumite culturi, această reprezentare se consolidează odată cu

vârsta, deoarece se presupune că îmbătrânirea aduce un câştig în înţelepciune, în erudiţie şi în experienţă. Însă mai există şi o altă relaţie cu obiectul, care nu mai este întemeiată pe reprezentare, ci pe fiinţa obiectului. Acest obiect nu valorează decât atât timp cât fiinţa lui este sursă de beneficii. Din momentul în care va fi socotit defectuos, el va deveni un obiect complet devalorizat, înainte de a fi trimis la „casat".

J.-P. LEBRUN: S-ar putea invoca o posibilă coexistenţă între cele două regimuri, acela al fiinţei şi acela al reprezentării? Sau dimpotrivă, vă aşteptaţi la o organizare generală a societăţii în jurul acestei prevalenţe a fiinţei?

CH. MELMAN: Deocamdată, totul pare să meargă în acest sens. Există, oare, cale de întoarcere? E dificil de prezis, pentru că situaţia pe care o trăim acum este fără precedent. Tot ceea ce noi evocăm nu are nimic de-a face cu ceea ce ar putea fi viaţa erotică a grecilor şi romanilor. Când Socrate se întâlnea cu un prieten şi acesta îl întreba: „cum ţi s-a plăcut partida de sex de ieri?", acest lucru făcea parte din discursul social şi din filosofia ordinară. Nu putem vorbi în acest caz de vreo urmă de perversiune. Avem aici de-a face cu o viaţă sexuală organizată total diferit. Ceea ce noi trăim astăzi – o spun încă o dată – este inedit şi nimeni nu poate prezice dacă va exista sau nu o întoarcere radicală la ordinea morală.

În Statele Unite, americanii au ales un preşedinte considerat – pe nedrept - un reprezentant al acestei ordini morale. Acest lucru pare să ţină, mai degrabă, de o consolare, de un alibi menit să contracareze o evoluţie ineluctabilă, decât de o veritabilă speranţă de a realiza o reînarmare morală a societăţii. Există, pe de o parte, o putere presupusă a fi gardianul ordinii morale şi care votează, de altfel, legi pentru a o înlesni, iar pe de altă parte, societatea, care urmează un parcurs în sensul deja evocat.

J.-P. LEBRUN: Ne-am întors din nou la ceea ce v-am semnalat adineauri. Pe de o parte, vorbiţi de progres, pe de alta, lăsaţi să se înţeleagă că dificultăţile viitoare sunt considerabile. Îmi prelungesc întrebarea: evoluţia aceasta nu depinde de nimeni sau, din contră, ea depinde de noi? Am impresia că ne descrieţi un proces a cărui responsabilitate nu o mai poartă nimeni...

CH. MELMAN: Procesul nu depinde de nimeni, altfel spus, de nicio ideologie. El depinde doar de popoarele a căror expansiune economică, accelerată, magnifică şi mondializată are nevoie - pentru a se hrăni - de dizolvarea timidităţilor, pudorilor, barierelor morale, interdicţiilor, toate acestea în scopul de a crea mulţimi de consumatori, avide de o juisare perfectă, fără limită. Suntem de acum înainte în stare de adicţie faţă de obiecte.

J.-P. LEBRUN: Aţi pomenit de adicţie şi consum. Putem adăuga aici şi publicitatea?

CH. MELMAN: Am văzut deunăzi un afiş publicitar pentru o marcă de pantofi, reprezentând un bărbat dezbrăcat, încălţat cu nişte pantofi de femeie. Superbă această inventivitate a agentului de publicitate! Însă e limpede că ea îşi propune să fie un argument de vânzare doar în măsura în care evocă ceea ce deja exista. Concomitent, agentul de publicitate anticipează şi nu face decât să reia ceea ce exista deja în mod potenţial, virtual. Vedeţi bine în ce fel perversiunea se afişează direct pe ziduri, fără urmă de constrângere.

Vă dau un alt exemplu. Societate Naţională de Căi Ferate, o întreprindere încă naţionalizată în Franţa, a organizat o campanie publicitară pentru călătoria cu trenul. Ea se mândrea cu faptul că, în fiecare zi la ora 07:32, un călător vede de la fereastra vagonului său o femeie la ea acasă, în intimitatea ei. În ce constă în acest caz avantajul clientului? S-ar putea spune că metafora călătoriei e redusă la sensul ei esenţial şi primar, cel legat nu numai de voiajul sexual, ci şi de ceea ce el promite: trenul ca promisiune a întâlnirilor sexuale. Părinţii şi bunicii noştri au visat-o, însă nu au cunoscut-o. Un studiu realizat de oameni competenţi asupra fantasmagoriei inconştiente legate de trenuri duce la exploatarea sa pe şleau – şi chiar asta e problema! Nu se mai poate fantasma asupra călătoriei cu trenul odată ce fantasma – în sensul curent al termenului – este exhibată, pusă pe afiş. Desigur, există o grămadă de oameni care au făcut o călătorie cu trenul văzând în ea posibilitatea unei întâlniri, a unei „deplasări", spunându-şi că vor deveni „alţii" şi că se vor intersecta în tren cu persoane ele însele „altele", departe de micul lor tărâm familiar... Însă cu trenul din afiş, fantasma e moartă.

O economie a semnului

J.-P. LEBRUN: Nu mai e vorba, aşadar, de o economie a limbajului, a semnificantului, ci de una a semnului*. Reamintim, semnul trimite la un lucru, pe când semnificantul trimite la un alt semnificant. Cuvântul care face semn trimite direct la ceea ce e de-semnat, pe când cuvântul în calitate de semnificant trimite neîncetat înspre un alt cuvânt. Puteţi să ne spuneţi mai multe despre această economie a semnului în care suntem pe cale să alunecăm?

CH. MELMAN: Exemplul bărbatului dezbrăcat purtând pantofi de femeie ne arată felul în care un afiş poate trimite într-un mod direct la falus şi la ideea unui posibil schimb transsexual. Altfel spus, bărbatul va fi o frumoasă femeie, iar femeia care va purta aceşti pantofi va fi deopotrivă un bărbat. Reprezentarea a devenit semnul obiectului, mai mult decât metafora sa.

J.-P. LEBRUN: Prima oară când v-am auzit spunând asta a fost legat de toxicomani.[24] Spuneaţi că un toxicoman părăseşte, fără să ştie, o economie psihică pentru o alta şi că economia psihică pe care o părăseşte este aceea a limbajului, cea instituită prin limbaj, pe care o înlocuieşte cu o economie gestionată de semn. Şi că este tocmai această mutaţie aceea care îl va înstrăina de legăturile sociale, în măsura în care ele sunt stabilite prin intermediul limbajului.

CH. MELMAN: Ceea ce, din punct de vedere psihic, se numeşte „sărăcia toxicomanilor" constă în faptul că, în cazul lor, metafora şi metonimia nu mai funcţionează. Ne găsim într-un limbaj al semnelor. Totul face semn.

J.-P. LEBRUN: Cu alte cuvinte, totul trimite la acest obiect, pe care visăm să punem mâna...

CH. MELMAN: Exact! Culorile prin care ei văd lumea sunt dependente de împrejurarea dacă obiectul este prezent sau nu. Adresa la celălalt este legată în egală măsură de obiectul împărtăşit, prezent sau absent. Limbajul romanului modern de

[24] *Cf.* Charles Melman, „Evaluarea acţiunii drogurilor", în *Le trimestre psychanaliytique*, nr 2, 1997, număr consacrat conferinţei „Toxicomaniile, psihanaliştii şi metoda chimică", organizată de Asociaţia freudiană internaţională.

succes este unul în mod voit sărac. Totuşi, nu e vorba aici nici de o sărăcie intelectuală, nici de o indigenţă a scriiturii, ci de intenţia de a te exprima prin intermediul unui limbaj elementar, presupus a fi unul direct.

Dublul uz al pharmakon-*ului*

J.-P. LEBRUN: Cu câţiva ani în urmă, la Bruxelles, cu ocazia unei intervenţii în faţa Comunităţilor europene[25], aţi enunţat ideea că toxicomania, aşa cum o cunoaştem noi astăzi, este un efect al controlului fertilităţii. Unii au găsit această conexiune scandaloasă. Aţi putea reveni puţin asupra ei?

CH. MELMAN: Există un vechi concept – *pharmakon*-ul - pe care farmacopeea de astăzi l-a uitat şi despre care Jacques Derrida a scris un foarte frumos articol[26]. Prin *pharmakon*, el sugerează faptul că există întotdeauna un obiect – sau mai multe - susceptibil să vindece o boală, care este în acelaşi timp o otravă. Cu alte cuvinte, obiectul capabil să vindece insatisfacţia noastră – o insatisfacţie atât faţă de lume, cât şi faţă de noi înşine – este deopotrivă o otravă. Este suficient să ne amintim de acest concept pentru a chestiona rolul atribuit drogului: un medicament absolut care vindecă toate relele – opiul sau morfina sunt remedii pe care marile culturi le-au utilizat – şi care ne dispensează totodată de existenţă. A te droga înseamnă a experimenta un fel de moarte. Sau mai curând drogaţii sunt nişte morţi vii sau nişte vii morţi.

J.-P. LEBRUN: Ceea ce revine la a spune că dorinţa umană nu funcţionează potrivit confortului, că ea nu caută neapărat confortul...

CH. MELMAN: Sunteţi amabil că mi-aţi amintit acest lucru, însă eu cred că e o evidenţă, chiar o banalitate uşor de verificat. Dacă ne-am deplasa în orice regiune geografică, am vedea cum oamenii au căutat să se organizeze într-un fel de „închidere" confortabilă, cu o casă bine protejată şi încălzită, la adăpost şi la distanţă, întreţinând raporturi în cadrul cărora relaţia sexuală a devenit, în cele din urmă,

[25] *Cf.* C. Melman, „Toxicomania - un studiu psihanalitic", în *Le Discours psychanalyitique*, nr 6, octombrie 1991.
[26] J. Derrida, „La pharmacie de Platon", *Tel Quel*, nr 32 şi 33, 1968. Acest articol a fost reluat în „La Dissemination", Seuil, Paris, colecţia *Tel Quel*, 1972, pp. 69 – 198.

secundară. Din contră, dorinţa este corelativă unui disconfort maxim. Dacă nu există disconfort, nu există dorinţă. Unde există disconfort, nu există ceea ce trebuie, nu este cum trebuie să fie...

J.-P. LEBRUN: Regăsim obiectul care lipseşte...

CH. MELMAN: Nu îl regăsim, dar, în orice caz, suntem puşi în relaţie cu ceea ce ne deranjează. În vreme ce orice organizare umană caută să realizeze o entropie maximă. Este limpede că promovarea modernă a confortului, încurajată de ştiinţă şi potenţată de economia de piaţă, reprezintă o apărare împotriva dorinţei, căci ea este cea care deranjează şi produce cel mai mare disconfort. Dorinţa este acea care ne tulbură, care nu ne dă pace, ne obligă să muncim, să alergăm, să ne deplasăm, să forţăm limitele, să suferim etc. Pe scurt, să trăim. Confortul, în schimb, este partizanul sedării, imobilităţii, al imuabilităţii şi înlocuieşte verticalitatea cu decubitul, într-o tăcere care prefigurează moartea în locul vacarmului existenţei.

Cum ieşim din adolescenţă?

J.-P. LEBRUN: Păreţi să avansaţi ideea că, în această nouă economie psihică, imperativul entropiei este mai intens, mai exigent, diferit faţă de ceea ce se petrece într-un cadru social organizat prin intermediul refulării. Dacă am amintit de disconfortul dorinţei, am făcut-o pentru a putea să ne interogăm asupra adolescenţei, o vârstă care nu a reprezentat niciodată un capitol atât de important al istoriei noastre individuale, aşa cum se întâmplă astăzi. Adolescenţa nu este, de fapt, decât acest timp îndelungat în cursul căruia subiectul trece de la copilărie la vârsta adultă. În ultima care a lui Houllebecq, „Platforma", primele pagini încep astfel: „Tatăl meu a murit acum un an. [...] Niciodată nu devenim *cu adevărat* adulţi"[27]. Adolescenţa este tocmai timpul în care cel ce nu este încă subiect cu adevărat va consimţi – sau, din contră, va refuza – să ocupe locul său de subiect, pentru a-şi asuma dorinţa. Conform spuselor dumneavoastră, noua economie psihică riscă să aibă drept consecinţă faptul de a-ţi fi

[27] Textul complet este: „Tatăl meu a murit acum un an. Nu cred în teoria după care devenim *cu adevărat adulţi* la moartea părinţilor noştri; niciodată nu devenim cu adevărat adulţi...", în Michel Houllebecq, *Platforma*, Flammarion, 2001, p.11. Verificat dacă există traducerea în lba română

mai greu să-ţi găseşti locul de subiect. Are ea deja o influenţă notabilă asupra subiectivării?

CH. MELMAN: Categoric. Toate lucrurile despre care vorbim aici influenţează subiectivarea. Nu numai că adolescentului îi este dificil să se găsească pe sine însuşi ca subiect: problema e că, adesea, el nu găseşte nimic. Există astăzi la adolescenţi un conformism în ceea ce priveşte ţinutele, vestimentaţia, dar şi propuneri care ar merita toată atenţia noastră. Am văzut de curând o tânără fată care nu e tocmai adolescentă – are 28 de ani – dar a cărei mod de viaţă este reflexul tipic a ceea ce noi evocăm aici.

J.-P. LEBRUN: Poate că azi, la 28 de ani, încă putem fi tot adolescenţi...

CH. MELMAN: Vreau să spun că ea nu lucrează nimic, nu îşi face griji de nimic. Nici în ceea ce priveşte inserţia ei socială, nici în ceea ce priveşte viitorul său privat sau profesional, nici măcar în ceea ce priveşte propriul ei prezent. Locuieşte într-o garsonieră, unde doarme în timpul zilei; seara umblă prin discoteci, într-o stare de totală delăsare, cu episoade de derealizare. Însă nu se plânge de nimic. Mama sa este cea care mi-a adus-o la cabinet, cu o poveste despre un viol care s-a dovedit a fi, de fapt, o fabulaţie. Ceea ce a făcut ca ea să fie dată în judecată pentru abuz de justiţie. La prima vedere, e o fată frumoasă, sinceră, aparent fără probleme psihice. Ş totuşi, starea ei este gravă.

J.-P. LEBRUN: Tabloul pe care ni l-aţi descris este azi foarte des întâlnit.

CH. MELMAN: Tocmai asta i-am spus şi mamei sale. Mai înainte, mi-aţi pus o întrebare legată de pilula contraceptivă. Pilula reprezintă un mod de a deconecta sexualitatea de procreaţie. Însă, dacă fătul se naşte programat, el nu datorează nimănui nimic, nici măcar propriilor lui părinţi, deoarece este produsul unui aranjament. Această fată nu datora nimănui nimic. Or, în ziua de azi, problema datoriei simbolice* este dată de maniera răsturnată în care ea se manifestă: debitorul devine creditor. Cunoaştem bine exemplul ţărilor din lumea a treia ale căror guverne, neputând să-şi plătească datoria, sunt obligate să caute credite suplimentare pentru a reuşi cât de cât să ramburseze o parte din ea. Această fată se comportă la fel. La prima vedere, ea nu

datora nimănui nimic, decât că în urmă cu o lună avusese o factură de telefon mobil în valoare de opt mii de euro. Ceea ce înseamnă – fără exagerare - că trebuie să-şi fi petrecut toată ziua vorbind la telefon şi că, dacă mama sa nu ar fi plătit factura, fata ar fi fost băgată la închisoare! Ea ajunsese în poziţia în care, în lipsa unui ajutor, ar fi riscat să moară în propria sa cameră. Nu s-ar fi dus nici măcar să se prostitueze, pentru că acest lucru ar fi însemnat să intre într-un mecanism de schimb. Or ea nu întreţinea niciun raport de schimb veritabil. Pentru ea, datoria simbolică era complet anulată. Ştia doar de împărţeală, nu şi de schimb. Iar când i-am spus: „Dar mergeţi prin discoteci, lucrul acesta costă bani...", ea mi-a răspuns: „Ne bagă nişte prieteni, nu plătim niciodată..." „Dar apoi vă întoarceţi acasă. Totuşi, ce mâncaţi ?" „În timpul zilei, dorm... Mănânc un ou, puţină pâine, când am..." De aceea spun că starea ei este gravă.

J.-P. LEBRUN: Aici faceţi să apară – şi nu ştiu cum exact ar trebui să o numim – noua categorie clinică a acestor tineri care au pretenţia să li se ofere totul pe tavă.

CH. MELMAN: Este ceea ce numeam cândva prin „psihopatii".

J.-P. LEBRUN: În acest caz, nu există nicio cerere. Iar cererii neformulate vine să i se substituie în mod vădit o juisare *****.

CH. MELMAN: Nu ştiu dacă este tocmai o juisare!

J.-P. LEBRUN: Nu aţi numi-o juisare? Nu credeţi că ea trimite la tipul de juisare pe care Lacan o numea „Cealaltă juisare" ***** (**jouissance Autre**)?

CH. MELMAN: Cândva exista această distincţie între obiect parţial – oral, anal... – şi obiect sexual, şi, de asemenea, între juisare parţială şi juisare sexuală, zisă şi „juisare falică"*****. Juisările din cazul de faţă nu sunt parţiale, deoarece nu mai fac parte dintr-o totalitate organizată. Ele sunt juisări independente şi locale, libere şi oarecum anarhice. Sunt efectul unei deconectări de ceea se numeşte bunul simţ - care

este foarte important. De fapt, pe această tânără nu o interesează nimic în mod special: nu citeşte nimic, nu vizionează nimic, nu face nimic...

J.-P. LEBRUN: E o dezarticulare a juisării falice, dacă înţeleg bine. Totuşi, nu poate fi calificată drept Cealaltă juisare?

CH. MELMAN: Nu cred, pentru că Cealaltă juisare este instituită prin castrare *. Trebuie să existe castrare pentru a putea evoca Cealaltă dimensiune*. Nu există Cealaltă fără cuplajul cu juisarea falică. În cazul de faţă, este vorba de o deconectare de juisarea falică, astfel încât juisarea în cauză nu mai funcţionează solidar cu Celălalt şi deci nu mai poate fi pusă în legătură cu el.

J.-P. LEBRUN: Ea se autonomizează.

CH. MELMAN: Asta e! Nu mai putem vorbi, aşadar, de Cealaltă juisare. Fiindcă asta ar însemna deja să o putem localiza în spaţiu, să o delimităm.

J.-P. LEBRUN: Vorbiţi despre un lucru foarte grav din punct de vedere clinic, dar care este foarte prezent – din fericire, într-o manieră mai puţin gravă – la mulţi dintre adolescenţii de astăzi. Cum vedeţi acest lucru? Ca un fel de apărare a adolescentului faţă de o lume care îi pare neinteresantă? Sau mai degrabă ca o capacitate de investire pe care el nu a putut să o dobândească şi să o instituie, dată fiind istoria lui? Ceea ce face ca, deodată, el să nu mai poată adera la sistemul datoriei şi schimbului ?

CH. MELMAN: Aş numi acest lucru o carenţă a dimensiunii subiective.

J.-P. LEBRUN: Aţi spune că, în acelaşi fel cum existau înainte carenţe în îngrijirea
copiilor, există acum carenţe în simbolizare?

CH. MELMAN: Putem spune astfel. Sunt carenţe care privesc datoria simbolică faţă de Celălalt*.

J.-P. LEBRUN: Spuneţi că astăzi nu se mai realizează operaţia de subiectivare. Această afirmaţie nu este una prea pesimistă? Mai există, totuşi, destui oameni care reuşesc să o facă...

CH. MELMAN: Reuşesc oare? Să sperăm... Avem deseori de-a face cu subiectivităţi organizate mai mult pe baza participării la o isterie colectivă* decât pe aceea unei determinări singulare.

J.-P. LEBRUN: Acest lucru reia ideea pe care tocmai aţi evocat-o: în lipsa bunului simţ, nu există nici datorie, nici înscriere în corp...

CH. MELMAN: Într-adevăr, nu există înscriere simbolică în corp, de unde, evident, popularitatea tehnicilor de piercing şi de tatuaj...

J.-P. LEBRUN: Acestea sunt tentative de a înscrie în corp ceea ce, în fond, nu a fost înscris în vederea unei cuplări, a unei prize...

CH. MELMAN: Absolut. Am ascultat recent o conferinţă a unui episcop anglican venit să ne vorbească despre situaţia de la Belfast. El spunea exact acelaşi lucru. Ceea ce ar trebui să ne conducă la întrebarea: consideraţiile noastre nu trimit oare la o poziţie fudamentalmente religioasă? Răspunsul pe care noi, psihanaliştii, îl putem da este că nu trebuie să fii neapărat o persoană religioasă pentru a respecta ordinea care ne determină, chiar dacă unii au nevoie de această referinţă. Putem respecta această ordine pur şi simplu ştiind că nerespectarea ei înseamnă prăbuşirea în barbarie. Ceea ce numim „barbarie" poate fi definit foarte strict, foarte riguros, nefiind doar o metaforă întrebuinţată pentru a desemna în mod vag străinul sau „barbarul", cel care spune „bar-bar-bar"! Barbaria constă într-o relaţie socială organizată în jurul unei puteri reale, şi nu simbolice. Din momentul în care puterea stabilită se sprijină pe – sau are ca referinţă – propria sa forţă şi nu caută să apere şi să conserve nimic altceva decât statutul său de putere, ei bine, din acel moment suntem în starea de barbarie. Cunoaşteţi măcar un singur exerciţiu recent al puterii care să nu fie o manifestare a barbariei?

J.-P. LEBRUN: Abordaţi aici un punct crucial. Aţi afirmat adineauri că faptul de a conştientiza că cerul nu este locuit a reprezentat un progres. Iar acum declaraţi – ceea ce ar putea confirma o rezistenţă evidentă a faptului religios – că anumiţi oameni au nevoie de religie sau că nu pot să-şi recunoască datoria decât graţie religiei. Problema este, aşadar, de a şti dacă acest progres poate fi asumat în mod colectiv. Este oare încă posibil, pentru mulţi, să continue să respecte această datorie care permite subiectivarea, consecinţele acestei raportări la Celălalt*, fără să creadă că cerul este locuit ?

CH. MELMAN: Nu ştiu să răspund la această întrebare. Constat, în schimb, următorul fapt: părinţii se înghesuie astăzi să-şi înscrie copiii la şcoli private[28], tocmai ca să încerce să le inoculeze puţin bun simţ. Nişte miniştri consecvenţi la cârma Ministerului Educaţiei ar putea reflecta asupra acestei împrejurări. Ştiţi, de altfel, că în Franţa, şcolile religioase sunt copleşite, ele nu pot face faţă cererii. În ceea ce mă priveşte, nu cred că asta ar trebui să însemne o întoarcere la slujbele religioase, la biserică sau la sinagogă...

Responsabilitatea subiectului

J.-P. LEBRUN: Am înţeles. Se pune, însă, următoarea întrebare: trebuie să mergem până într-acolo încât să gândim că am putea avea de-a face astăzi cu un subiect iresponsabil? Ceea ce poate fi pus în legătură cu această dorinţă foarte actuală de a te face recunoscut ca victimă în orice împrejurare...

CH. MELMAN: Aveţi dreptate. Subiectul nu este responsabil, în măsura în care determinarea sa subiectivă nu mai relevă de ceea ce ar fi o aventură singulară, de o alegere singulară, ci de o participare la o isterie colectivă. Totodată, lui i se pare cât se poate de legitim să creadă că parcursul său, destinul său, se datorează unor circumstanţe colective şi exterioare. Aceeaşi colectivitate îi datorează, deci, reparaţia a tot ceea lui îi lipseşte, deoarece ea l-a făcut să fie astfel.

[28] În Franţa, majoritatea şcolilor private sunt organizate şi susţinute de institute religioase. Nota trad.

J.-P. LEBRUN: Ceea ce spuneţi poate fi verificat prin faimoasa hotărâre judecătorească (**arrêt**) Perruche[29]: dacă naşterea mea nu a decurs „cum trebuie", dacă sunt handicapat, societatea îmi datorează o reparaţie. Este aiuritor!

CH. MELMAN: Recenta hotărâre Perruche stipulează, de fapt, că nu viaţa, faptul de a fi viu, justifică existenţa unui organism – fie el defectuos –, ci calitatea ei. Altfel spus, viaţa este validată sau nu în funcţie de calitatea ei. Această prevedere implică, evident, etica... într-un mod total impropriu..

J.-P. LEBRUN: Aşadar, astăzi e pe cale să se producă ceva eminamente singular. Utilizând o metaforă informatică, am putea spune că totul s-ar petrece ca şi cum am fi pe cale să modificăm nu numai sistemul de programare al unui computer, software-ul lui, ci şi aparatul ca atare...

CH. MELMAN: De fapt, nu software-ul e modificat, ci hardware-ul!

J.-P. LEBRUN: Dacă responsabilitatea subiectului nu va mai fi de la sine-înţeleasă, acest lucru nu va schimba oare total tipul de chemare adresată psihanalistului, chiar oricărui terapeut? Unii contestă că trebuie să ne aşteptăm la ceva nou în acest domeniu. Ce părere aveţi?

CH. MELMAN: Am primit de curând în analiză o femeie a cărei experienţă de viaţă nu a fost una prea fericită. Ea mi se adresa în aşteptarea unei reparaţii şi a devenit agresivă constatând că nu mă angajez să-i „repar" nefericirile: faptul că soţul ei i-a lăsat datorii pe cap, că nu îşi găseşte de lucru, că fiica sa e nerecunoscătoare, că fostul ei angajator o plătea prea puţin, că suferă de cefalee şi insomnie. Totul se desfăşura în câmpul revendicării. S-ar putea să se creadă că, în definitiv, e un caz clinic frecvent şi în trecut. Nu cred asta.

[29] Pe 17 noiembrie 2001, Înalta Curte de Casaţie a Franţei pronunţă o hotărâre – cunoscută mai apoi sub numele de „hotărârea Perruch" – prin care autorizează indemnizarea personală a unui copil născut handicapat, dacă, din cauza unei erori medicale, mama lui a fost privată de posibilitatea avortului. Această hotărâre a stârnit o serie neobişnuită de dezbateri, controverse şi iniţiative cu privire la chestiuni juridice, etice şi filosofice delicate, până într-acolo încât a ajuns să fie contestată. Ceea ce nu e puţin semnificativ.

J.-P. LEBRUN: Cum se deosebeşte o astfel de revendicare de cea a unui isteric?

CH. MELMAN: Diferenţa constă în faptul că revendicarea acestei femei părea complet legitimă, fără nicio urmă de duplicitate, fără ca ea să se întrebe asupra ceea ce ar putea însemna acest lucru. Revendicarea era asumată în întregime, şi acest fapt nu era o modalitate oarecare de a se adresa celuilalt, ci propriul adresei ei, însăşi autenticitatea ei.

J.-P. LEBRUN: Ce răspuns se poate da acestui tip de cerere sau, mai degrabă, de exigenţă? Psihanalistul este dezarmat, deoarece îi este imposibil să găsească un decalaj în adresă...

CH. MELMAN: Nu există răspuns. Dacă această femeie vine la mine, este tocmai pentru a-mi adresa acest tip de lamentaţie dureroasă, şi în acelaşi timp, un soi de uimire, de surprindere, de furie, de vreme ce nu i-am prescris *pharmakon*-ul. Cum se face că eu nu-i furnizez acest *pharmakon*l? Astfel, ea îşi administrează o întreagă panoplie de produse, pe care le caută în stânga şi în dreapta. Iar dacă vine să consulte un specialist, o face tocmai pentru ca acesta să-i dea *pharmakon*-ul!

J.-P. LEBRUN: Contrar unei poziţii care autorizează adresa spre analist...

CH. MELMAN: Da, contrar. Este un transfer plasat dintr-odată în câmpul revendicării paranoice. Iar evoluţia transferului* într-o relaţie de comprehensiune faţă de revendicare nu poate, evident, decât să sporească această dimensiune paranoică.

J.-P. LEBRUN: Trebuie să concluzionăm că există un soi de hiat insurmontabil între dispozitivul analizei şi acest tip de funcţiune? Nu e o concluzie puţin pesimistă?

CH. MELMAN: Nu e deloc pesimistă. Ce puteţi face? Ce aţi putea să-i explicaţi acestei femei?

J.-P. LEBRUN: Tocmai asta mă întreb. Cum anume se pot orienta psihanaliştii care se referă la analiză în practica lor şi întâlnesc foarte frecvent tineri care se zbat în astfel de dificultăţi? Altfel spus, ce se poate face în cazul de mai sus, în ciuda tuturor lucrurile aduse până acum în discuţie?

CH. MELMAN: Răspunsul meu e că nu există nimic de făcut. Dacă veţi încerca să vă expuneţi prea mult în centrul ţintei, veţi declanşa inevitabil o revendicare paranoică, una care se va amplifica treptat. De fapt, o astfel de expunere va justifica revendicarea. Fiindcă vom avea de-a face cu un doctor care nu numai că nu vindecă, dar şi sporeşte insatisfacţia...

J.-P. LEBRUN: Deci nu credeţi că, enunţând ceva, poziţionându-ne într-un anumit fel, am putea fi de folos unei persoane care nu a avut niciodată ocazia să înţeleagă ceea ce poate spune un analist. Dacă şi analiştii se ţin la distanţă, cine va asuma responsabilitatea de a fi un interlocutor pentru aceste persoane?

CH. MELMAN: Puteţi încerca... Ştiţi, sunt multe situaţii în care nimeni nu spune nimic! Nu trebuie să credem că, de fiecare dată când se iveşte o problemă, cineva trebuie să intervină într-o manieră pertinentă. Însă aprob curajul dumneavoastră de a spune ceva...

O violenţă ineluctabilă

J.-P. LEBRUN: Deşi are legătură cu ceea ce discutăm aici, nu am abordat până acum tema violenţei, exceptând momentul în care aţi evocat riscul declanşării unui proces paranoic. Am putea spune, într-adevăr, că, atunci când analistul este convocat de o manieră inadecvată – precum în cazul amintit mai sus –, acest fapt riscă să declanşeze o anumită violenţă. Totuşi, într-o manieră mai generală, ce loc ocupă violenţă în cadrul acestei noi economii psihice?

CH. MELMAN: Violenţa apare atunci când cuvintele nu mai au eficacitate, când cel care vorbeşte nu mai este recunoscut. Într-un cuplu, violenţa începe când celălalt refuză să recunoască în partenerul său un locutor viu şi de bună-credinţă. Viu, deci având propria lui economie psihică, propriile sale constrângeri şi considerat,

oricare ar fi dezacordul, o persoană de bună-credinţă. Din clipa în care această recunoaştere nu mai are loc, celălalt nu mai este recunoscut ca subiect şi violenţa izbucneşte. Mi-aţi povestit deunăzi de o întâlnire dintre doi scriitori - un israelian şi un palestinian[30] -, spunând că, în ciuda lecturilor lor complet diferite, incompatibile, ale evenimentelor din Orientul Mijlociu, s-au recunoscut reciproc ca fiind de bună-credinţă. Iată un formidabil contraexemplu, unde fiecare recunoaşte că celălalt este prins într-o situaţie în care nu poate face altceva decât ceea ce face sau nu poate spune altceva decât ceea ce spune, că, în calitate de subiect, nu are altă alegere. Însă, în epoca în care trăim, se întâmplă tot mai des ca subiectul să nu fie recunoscut - în primul rând, deoarece el nu este constituit. Astfel, violenţa izbucneşte necontenit, din aproape orice. Este un tip de violenţă care a devenit un mod banal de relaţionare socială.

J.-P. LEBRUN: Nici din această situaţie nu se prea întrezăreşte vreo ieşire. Ceea ce descrieţi relevă că subiectul nu mai are la dispoziţie mijloacele de a fi subiect. Într-adevăr, dacă este atinsă partea mecanică a „computerului" uman – hardware-ul său –, şi nu sistemul de programare, dispar mijloacele de a ne recunoaşte ca subiecţi. Din acest moment, totul devine mult mai complicat...

CH. MELMAN: Să luăm un exemplu banal, acela al omului cumsecade care are vecini gălăgioşi. Iată o situaţie conflictuală, generatoare de paranoia, pentru a spune astfel, cât se poate de „exemplară". Vecinii fac gălăgie fără să ştie că aceasta este auzită de cealaltă parte a peretelui. Este o situaţie-tip – într-unul dintre primele mele texte, vorbesc, de altfel, de acest fenomen al „peretelui despărţitor" – şi ea poate să-l scoată complet din minţi pe cel deranjat de gălăgie. Practic, aici avem de-a face cu o situaţie de psihoză experimentală. Condiţiile structurale ale acestei situaţii sunt evidente. Nu veţi obţine tăcerea din partea Celuilalt *, a marelui *Celălalt*, decât cu condiţia de a se identifica în mod subiectiv prin Celălalt. Dacă gălăgia vine din cealaltă parte, dacă ea vine de la Celălalt, sunteţi negat tocmai în calitate de subiect. Psihoticul îşi trăieşte halucinaţiile tocmai în acest fel.

[30] E vorba de o întâlnire recentă la Bruxelles dintre un scriitor israelian şi unul palestinian. Lecturile lor asupra evenimentelor din Orientul Mijlociu păreau a fi radical diferite, chiar incompatibile. Totuşi, acest lucru nu i-a împiedicat să se asculte şi să se respecte, tocmai fiindcă ei îşi recunoscuseră reciproc dreptul de a propune fiecare propria lui lectură. Întreg interesul întâlnirii lor consta în această recunoaştere.

J.-P. LEBRUN: Intrăm pe un teren foarte interesant şi îngrijorător. Căci acest lucru declanşează un proces care, din câte se pare, nu se poate termina decât nefericit...

CH. MELMAN: Ca să ne referim la acelaşi exemplu, conflictul se termină, nu de puţine ori, cu focuri de armă.

J.-P. LEBRUN: Aşadar, această nouă economie psihică provoacă atât o escaladare a violenţei, cât şi o incapacitate de natură structurală de a putea regla această violenţă, întrucât, în acest caz, eficacitatea simbolică este oarecum negată (**déniée**)**...**

CH. MELMAN: Aşa este. Presa vorbeşte zilnic de această escaladare a violenţei, precum şi de incapacitatea de a-i face faţă, de a o ţine în frâu. Transportatorii de bani vor să fie protejaţi de poliţişti, dar poliţia cere, de asemenea, să fie protejată, pentru a pătrunde în cartierele „fierbinţi" ale oraşului. Care să fie soluţia?

J.-P. LEBRUN: Totuşi, întotdeauna au avut loc violenţe, agresiuni...

CH. MELMAN: Nu ca acum şi nici în acest fel. Le spun deseori colegilor noştri psihanalişti din America latină că Brazilia anticipează ce se va petrece în Franţa şi în Europa: constituirea unei societăţi civile unde zidul de separaţie, frontiera, trece prin chiar interiorul acestei societăţi. Unde oamenii se închid în casele lor în spatele grilajelor, protejaţi de gărzi armate. Când vă plimbaţi în Rio de Janeiro, sunteţi frapat de numărul de case protejate de grilaje şi paznici. Când circulaţi, nu ştiţi niciodată dacă transgresaţi sau nu „frontiera", dacă riscaţi să fiţi expuşi violenţei. Acolo se trăieşte într-o stare de război civil informal, „individual" şi latent... Când, de exemplu, unei doamne în vârstă i se smulge poşeta pe stradă şi se trezeşte mai târziu la spital cu un traumatism cranian. Când o menajeră, la întoarcerea în garsoniera ei mizerabilă, se pomeneşte cu uşa spartă şi lucrurile furate. Când există atâtea furturi de celulare şi de maşini... aceasta e o formă de război civil. Între delicvenţi şi societatea „instalată" există un fel de război civil! Nu se mai vorbeşte, se face război.

O societate a cunoaşterii

J.-P. LEBRUN: Există vreo legătură între situaţia actuală şi înlocuirea unei societăţi a cunoaşterii cu una a puterii? Deja în 1965, în ultimele două sesiuni ale seminarului său – încă inedit – asupra „Problemelor cruciale pentru psihanaliză", Lacan evoca problema subiectului în raport cu acumularea crescândă de cunoştinţe. Vedeţi vreo legătură între ceea ce se petrece astăzi şi această evoluţie? Noua economie psihică ar putea fi oare un efect al dificultăţii particulare a subiectului faţă de acumularea de cunoştinţe?

CH. MELMAN: Aveţi dreptate să puneţi această întrebare, întrucât cunoaşterea de astăzi nu mai este una alfabetizată, ci digitalizată. Atât timp cât era alfabetizată, puteam încă să-i găsim un sens, lucru dificil odată ce ea a devenit digitalizată. În faţa computerului, depindeţi de cunoştinţe la care nu aveţi acces. Textele nu mai pot fi interpretate, nu se mai poate face hermeneutică sau literatură. Cunoaşterea digitalizată se află în mâinile unui specialist care depinde de alt specialist, care, la rândul lui, depinde de un alt specialist ş.a.m.d. Iar specialiştii din cel de- al doilea nivel ignoră, de altfel, ceea ce au lucrat cei din primul.

Reuşita ştiinţei depinde de renunţarea la limbajul „vulgar" în favoarea celui „exact" al calculelor, o exactitate care rămâne, totuşi, efemeră, de vreme ce este supusă unei revizuiri permanente. Această caracteristică – *i.e.* scriitura matematică expusă unei revizuiri constante – presupune o perpetuă debarasare de texte, de vreme ce niciunul dintre ele nu este suveran. Şi asta în avantajul a tot ceea ce se pretează la codajul numeric, în special tot ceea ce se scrie în materie de schimburi comerciale sau de subiecte futile.

J.-P. LEBRUN: Digitalizată, alfabetizată, cum le deosebiţi? Digitalizarea ne împinge pe tărâmul inumerabilului, căci nu avem decât zero şi unu...

CH. MELMAN: Într-adevăr. De exemplu, daţi peste o tetragramă[31]. Cum îi găsiţi sensul? Nu aveţi la ce să recurgeţi. În calitate de subiect, sunteţi forclus în faţa

[31] Grup de patru litere ebraice, care reprezintă numele biblic al lui Dumnezeu.

acestui „text”. Reticenţa mea de a mă aşeza în faţa computerului se explică prin aceea că nu vreau să devin dependent de o tehnică şi o cunoaştere care mă aservesc.

J.-P. LEBRUN: Înţeleg, dar nu prea văd legătura cu problema de care ne ocupăm...

CH. MELMAN: Oamenii nu cunosc ansamblul de informaţii pe care computerele, mai ales cele legate în reţea, le posedă, le primesc, le transmit etcetera. În comparaţie cu asta, Big Brother e mic copil!

J.-P. LEBRUN: Ascultându-vă, mă întreb dacă nu cumva acest lucru ar funcţiona mai bine sub modelul religios sau patriarhal care regiza până mai ieri societatea. Sunteţi de acord?

CH. MELMAN: Sub modelul religios sau patriarhal, ar funcţiona diferit. Cu siguranţă nu ar funcţiona mai bine, deoarece nevrozele sunt tributare tocmai acestui model. Aşadar, putem spune doar că totul s-ar petrece diferit. În fapt, astăzi asistăm la un fel de trecere la act (**passage à l’acte**) faţă de psihanaliză. Trecere la act, cu alte cuvinte analiză fără transfer*. Ca şi cum forma în care s-a difuzat psihanaliza în mediul social şi în cel al ideilor a ajuns la acest straniu rezultat: o trecere la act.

J.-P. LEBRUN: Vreţi să spuneţi că psihanaliza însăşi – şi ceea ce ea vehiculează - este vizată prin această modificare a economiei psihice?

CH. MELMAN: Avem toate motivele să credem acest lucru. Psihanaliza se naşte într-un moment de slăbiciune (sau: disconfort, **malaise**) survenit în cultură, bine reperat de Freud. Totuşi, când îi citim pe romancierii secolului XIX – cei de dinaintea lui Freud -, ne frapează faptul că ei se adresează aproape întotdeauna unui interlocutor inexistent sau, mai degrabă, care nu există încă. Am căutat deseori psihanaliza în romane: ar fi mai amuzant să observăm că scriitura romanescă, precum şi cea patologică par să creioneze un anumit loc, acela al viitorului analist, ce va fi ocupat mai târziu de Freud. Prin urmare, ne putem gândi că psihanaliza, odată articulată şi difuzată într-un mediu social unde ea acţionează precum un agent care interpretează ceea ce se întâmplă, a avut acest efect menţionat adineauri, respectiv de a atrage

împotriva ei o trecere la act, societatea urmărind să se debaraseze de întrebările pe care psihanaliza le pune.

III

Un tată neînţeles

J.-P. LEBRUN: Am evocat declinul patriarhatului. L-aţi adus deseori în discuţie, scoţând în evidenţă discreditarea la care este supusă astăzi figura tatălui. A jucat psihanaliza vreun rol în această evoluţie?

CH. MELMAN: Psihanaliza a apărut şi a devenit posibilă tocmai în clipa în care figura paternă era dezavuată sau, în orice caz, pusă în discuţie şi intrată în declin. Nu i se întâmplase aşa ceva – şi, de altfel, nu i se întâmplă niciodată – în societăţile dominate de religie. În mediile religioase stricte – mă gândesc în particular la islam – puterea paternă a rămas intactă. Apariţia în timpurile moderne a unui soi de revendicare a juisării *, precum cea ivită la sfârşitul Primului Război Mondial după groaznica vărsare de sânge săvârşită, poate fi considerată ca unul dintre „gesturile" agresive adresate în mod abuziv şi eronat tatălui, în măsura în care se presupune că acesta ocupă locul celui care interzice. În orice caz, a fost un gest de răzbunare (**en tout cas, on venait de largement lui payer sa dette**). Astăzi nu asistăm decât la sfârşitul acestui proces declanşat cu mult timp în urmă. Dacă vă amintiţi, Lacan făcea referire într-unul dintre seminariile[32] sale la opera lui Claudel, mai precis la trilogia Coufantaine-ilor, unde apare figura „Tatălui umilit". El voia să ilustreze astfel tocmai acest declin al tatălui. Astăzi avem de-a face doar cu coada cometei.

J.-P. LEBRUN: Există, totuşi, următoarea critică adresată psihanaliştilor şi mai ales operei lui Lacan: se spune că, sub pretextul chemării sub legile limbajului sau a ordinii simbolice, ar fi vorba, de fapt, de o pledoarie în favoarea întoarcerii la patriarhat. Cum răspundeţi acestei critici?

CH. MELMAN: Există o neînţelegere profundă a funcţiei tatălui, întreţinută de chiar opera lui Freud, în măsura în care ea s-a încheiat cu o lucrare total neinspirată – dacă o judecăm prin prisma lecturilor pe care le-a permis vizavi de figura paternă -,

[32] În seminarul său dintre anii 1960-1961 consacrat *Transferului*, Lacan a comentat trilogia Coufontaine – *L'Otage (Ostaticul), La Pain dur (Pâinea amară)* şi *Le Péré humilié (Tatăl umilit)* – scrisă de Paul Claudel, în *Le Séminaire*, livre VIII, 1960-1961, Seuil, Paris, 1991.

Moise şi monoteismul. Dacă accesul la dorinţa sexuală trece în mod obligatoriu prin instituirea unui imposibil, această instituire a unui „care nu se poate” este trăită şi totodată interpretată ca un interzis. Însă tatăl nu este nicidecum cel care interzice dorinţa, din contră, el este cel care face posibil accesul la ea. Se poate concepe, aşadar, că această acuzaţie care se degajă împotriva tatălui – şi care a întreţinut psihanaliza – prin intermediul concluziilor trase din lucrări precum *Moise şi monoteismul* a permis dezvoltarea unei acuze orientate împotriva dorinţei sexuale. Or aici este eroarea şi neînţelegerea.

J.-P. LEBRUN: Şi totuşi, astăzi, am eliberat mai degrabă dorinţa sexuală!

CH. MELMAN: Atât de mult am eliberat-o... încât ea stă să se prăbuşească. Când se vorbeşte despre „eliberare sexuală”, ceea ce se petrece nu mai este, de fapt, de ordinul dorinţei. Dorinţa sexuală este pe cale să treacă pe un plan secund, în urma unei sumedenii de juisări mult mai uşor de satisfăcut, mult mai economice. Putem întrezări în acest fenomen o măreaţă viclenie a „istoriei”: o denunţare a tatălui în decursul a zeci de ani, când, de fapt, era vorba pur şi simplu de o denunţare a dorinţei sexuale. Şi aici fac trimitere la literatură. Omul contemporan tratează oarecum dorinţa sexuală ca o simplă activitate corporală, mai curând dezgustătoare, dezonorantă, neapetisantă, murdară, imorală, imaginându-şi în schimb, odată cu noile tehnici de procreaţie, un timp viitor al reproducerii asexuate. Şi tocmai aici există o neînţelegere fundamentală. Freud nu a fost deloc un denigrator al figurii paterne, din contră, el a dorit să o salveze. Vedem că este suficient să aibă loc o uşoară deformare, pentru ca imediat să apară consecinţe periferice, în serii considerabile.

Celălalt nu este străinul

J.-P. LEBRUN: Aţi vorbit de *Moise şi monoteismul* ca de o lucrare neinspirată. Aţi putea să ne daţi câteva detalii despre asta?

CH. MELMAN: Este o lucrare neinspirată deoarece pune tatăl, în cele din urmă, în poziţia străinului. Desigur, Freud nu avea la dispoziţie noţiunea de *Celălalt* *, centrală la Lacan, dar este cu totul altceva de a situa tatăl ca *Celălalt* faţă de a-l situa ca străin. Din punct de vedere topologic, privind din perspectiva teoriei lacaniene, este

o situaţie radical diferită. Străinul este cineva care se situează de cealaltă parte a acestui zid pe care îl putem reprezenta printr-o „bandă" cu două feţe, recto şi verso. Însă dacă ne-am situa, precum o face Lacan, într-o altă topologie – aceea care caracterizează „banda lui Möbius" -, care nu are nici faţă, nici dos[33], nu mai avem deloc de-a face cu un străin. În acest ultim caz, cel care se găseşte de cealaltă parte nu este, totuşi, un străin.

J.-P. LEBRUN: Totuşi, reperându-l pe Moise ca egiptean – aşa cum a făcut-o Freud – înseamnă, bine-înţeles, să-l reperezi ca străin, dar, totodată, şi să situezi figura logică a excepţiei, deci locul particular al tatălui...

CH. MELMAN: Figura logică a excepţiei face să apară dimensiunea alterităţii, şi nu cea a stranietăţii sau a străinului. Dacă tatăl se află în poziţia de ideal, de care fiii sunt separaţi – în cazul „normal" - printr-o tăietură, fiii se pot socoti a fi toţi, vizavi de tată, în Cealaltă poziţie (**en position Autre**). Prin urmare, nu tatăl este Celălalt, ci fiii sunt Ceilalţi în raport cu tatăl. Vedeţi cum o mică lectură deformată produce neînţelegeri.

J.-P. LEBRUN: Vreţi, deci, să subliniaţi că poziţia excepţiei, cea pe care o ocupă tatăl şi care ne deschide spre alteritate, nu trebuie confundată cu poziţia străinului?

CH. MELMAN: Dimensiunea unui Unu străin este un obstacol definitiv în faţa oricărei rezoluţii de transfer *[34]. Mitul biblic îl specifică: este Acela pentru care muncim, ne sacrificăm, fără ca el să ne recunoască sau să ne iubească. Forţa sa nu constă în credinţa pe care el o inspiră, ci în poliţia care îl face respectat.

J.-P. LEBRUN: Nu mai participăm la o lume comună?

[33] Topologia „möbiană" a lui Lacan trimite la figura benzii lui Möbius, pe care o putem obţine luând o bandă de hârtie şi lipindu-i extremităţile după ce am efectuat o răsucire cu 180 de grade. Această figură are particularitatea de a nu avea decât o singură faţă, pe care, dacă o parcurgem cu un deget, nu vom întâlnim niciodată vreo margine.

[34] În acest caz, prin rezoluţie de transfer trebuie înţeles atât un sfârşit satisfăcător al curei analitice (cf. glosarului), cât şi o soluţie fericită a raportului subiectului cu figuri paterne, acest raport fiind organizat din acel moment în jurul autonomiilor respective.

CH. MELMAN: Rezoluţia transferului nu poate fi gândită printr-un război, ci prin recunoaşterea faptului că există în Celălalt * un „unu” de natură pur logică.

J.-P. LEBRUN: Şi deci pe care nimeni nu poate pune mâna, pretinzând că este proprietarul lui...

CH. MELMAN: Şi căruia nimeni nu-i poate atribui vreo intenţie, o origine sau o istorie...

Patriarhat sau matriarhat

J.-P. LEBRUN: În *Moise şi monoteismul*, Freud descrie motivul pentru care trecerea de la recunoaşterea mamei la recunoaşterea tatălui a constituit un progres. Cum analizaţi acest progres?

CH. MELMAN: Există, într-adevăr, o remarcă freudiană – care, de altfel, nu-i aparţine lui Freud -, ce precizează că trecerea de la matriarhat la patriarhat a constituit un progres pentru umanitate. Progres spiritual, progres mental, deoarece s-a trecut de la regulile evidenţei la cele ale credinţei. Totuşi, mai întâi, trebuie să sesizăm bine diferenţa dintre cele două regimuri. Dacă realizăm că ele ţin de o structură radical diferită, am putea să înţelegem mai bine de ce se poate vorbi efectiv de un progres. În ce constă, de fapt, această diferenţă de structură? Spuneam că am trecut de la un regim întemeiat pe evidenţă şi pozitivitate – cel susţinut de matriarhat – la unul în care primează credinţa, trimiţând la ceea ce noi, analiştii, numim „pactul simbolic”.

Matriarhatul reglează problema cauzei, a cauzalităţii: mai întâi, în ceea ce priveşte fecundarea, afirmând că acest proces ţine de un mecanism evident şi nu mai puţin pozitiv: mama este cauza copilului. Se stabileşte, astfel, un regim în care mama, în măsura în care ea este prezentă în câmpul realităţii – altfel spus, în măsura în care nu se fundează pe un mister, ci pe propria ei putere şi autoritate -, se regăseşte investită cu o putere supremă – aceeaşi pentru toate fiinţele umane -, devenind referinţa falică. Mama devine, astfel, încarnarea falusului, iar copilul îşi datorează geneza sa intervenţiei autonome a acestei puteri astfel încarnate şi prezente în acelaşi

mod ca şi el în câmpul realităţii. Ceea ce nu vrea să spună că tatăl – unul dintre cei doi genitori - nu a servit la nimic. Însă funcţia lui pare a fi accesorie, deloc necesară. Mama şi copilul sunt suficienţi, aşadar, pentru a asigura continuitatea unui lanţ de generaţii care are astfel avantajul de a fi lipsit de mister.

Mulţumită acestui regim, avem bucuria să participăm la o lume pozitivă, simplă, în care cuvântul, semnificantul *, trimite direct la un lucru şi nu are alţi semnificaţi decât lucrul însuşi. Şi în care funcţia antecedentului rezumă ceea ce înseamnă ea în interiorul cauzalităţii: ceea ce este înainte e cauza lucrului care vine pe urmă. Ne aflăm aici în registrul metonimiei*, într-o lume organizată în jurul contiguităţii. Invocarea tatălui ca metaforă*, gest caracteristic patriarhatului, introduce practic o ruptură în această simplitate aparent fericită, unde totul este „natural".

Lumea animală – lumea naturală, prin excelenţă – are, evident, un raport direct cu obiectul său. Într-o astfel de lume nu există ezitare nici în ceea ce priveşte adoptarea unei conduite, nici în ceea ce priveşte alegerea obiectului şi nici asupra naturii sau specificităţii satisfacţiei căutate şi obţinute. Partenerii sexuali sunt foarte clar identificaţi şi animalul nu-şi pune probleme etice. Această lume propice unei satisfacţii care nu implică nicio „mediere" şi nu trece prin muncă a reprezentat pentru umanitate un soi de ideal - un paradis pierdut, ar spune creştinii -, fiindcă noi am fost scoşi din grădina Edenului – unde totul era la dispoziţia noastră – printr-o cădere în dizgraţie, legată de o pedeapsă divină.

Desigur, asemenea mamei, tatăl este şi el prezent în realitate, dar puterea lui nu izvorăşte din sine însuşi. El o dobândeşte doar prin faptul de a fi metafora unei instanţe în sine insesizabilă, invizibilă, care nu mai ocupă câmpul realităţii, ci acela pe care Lacan îl numeşte „real", altfel spus, un inaccesibil care nu ţine deloc de „natural". Contrar a ceea ce observam în regimul matriarhal, instanţa falică* se găseşte de acum radical deplasată, pentru că ea nu mai face parte din câmpul realităţii. Tatăl nu mai este încarnarea, ci reprezentantul acestei instanţe.

Diferenţa dintre aceste două regimuri constă, aşadar, în următorul lucru: odată cu patriarhatul, este introdusă în câmpul psihismului, al speculaţiei mentale, dimensiunea realului. Şi, odată cu ea, e introdus, de asemenea, un efect pe care l-am putea numi „traumatizant", fiindcă, în urma acestei operaţii, obiectele de satisfacţie nu mai sunt decât nişte substitute. Există, deci, o pierdere, şi de ea va fi corelată împlinirea dorinţei.

Aşadar, e vorba de o trecere de la un regim matriarhal, de la o lume pozitivă şi simplă pe care ne-o închipuim a fi fericită – orice cerere găsindu-şi acolo satisfacţia ei naturală, pe care sânul o va imagina de o manieră inepuizabilă şi incontestabilă – la un regim care, în el însuşi, e traumatic, întrucât se formează prin introducerea dimensiunii realului. Din acest moment, dorinţa este sortită unei manifestări mereu în van. Iar obiectele, departe de a fi acele obiecte preadaptate, preparate pentru mine în lume, devin reprezentative pentru vanitatea dorinţei mele.

J.-P. LEBRUN: Pentru a da seama de ceea ce este real, respectiv de ceea ce nu mai putem vorbi întrucât nu mai face parte din câmpul reprezentărilor noastre, *i.e.* din câmpul pe care îl numim „realitate", ar trebui să evocăm – în siajul lui Lacan, desigur - câmpul matematicilor...

CH. MELMAN: Într-adevăr, matematicienii, şi, în particular, Cantor[35], au ajuns să se întrebe asupra faptului că seria numerelor este infinită, că s-ar putea scrie mereu „plus unu", continuându-se indefinit. Acest matematician a sesizat foarte bine că există un infinit mereu intangibil, aflat, deci, în afara câmpului reprezentării şi al realităţii. Însă noutatea lui Cantor e că el a procedat la denumirea şi scrierea acestui în-afara-câmpului, notându-l „aleph", infinit pe care nu l-am putea atinge niciodată, deoarece se află întotdeauna dincolo de cifrare. Or, s-a dovedit că această scriitură este operaţională eminamente în câmpul matematicilor. Am putea spune că Lacan a făcut acelaşi lucru scriind „obiectul a" *, acest obiect „cauză a dorinţei" care nu face parte din reprezentările noastre, dar pe care Lacan a putut, totuşi, să-l identifice şi să-l scrie. E un obiect care nu face parte din realitatea noastră şi pe care trebuie să-l situăm în Real*.

J.-P. LEBRUN: Fapt care trimite atât la progresul civilizaţiei de care vorbea Freud atunci când descria trecerea de la recunoaşterea mamei la recunoaşterea tatălui, cât şi la ceea ce aţi afirmat dumneavoastră cu privire la emergenţa patriarhatului: „credinţa în patriarhat trece printr-o deplasare topică ce invită la situarea referentului în real, nu în realitate, altfel spus, la a-l face dispărut din câmpul realităţii". Întrucât v-

[35] Matematican german (1845 - 1918), care a descoperit, printre altele, numerele ordinale transfinite.

am auzit evocând deseori acest subiect, se pare că nu sunteţi de acord cu ideea general admisă că patriarhatul s-a născut la Roma...

CH. MELMAN: Deşi el a apărut odată cu Roma, nu este vorba de patriarhatul care ne este nouă familiar, organizat pe baza acestei deplasări topice pe care aţi amintit-o adineauri şi acestei treceri de la evidenţă la credinţă. Cu romanii e vorba, mai curând, de o înlocuire a mamei cu tatăl în câmpul realităţii.

Câteva argumente ne dau voie să gândim acest lucru, şi asta ne face să sesizăm ce transformare radicală a putut să opereze religia iudeo-creştină în substituirea matriarhatului cu patriarhatul. La Roma, autoritatea unui tată nu decurgea din referinţa la un zeu, ci izvora din el însuşi. Tatăl se deosebea printr-o putere care nu cunoştea altă limită dcât respectul care decurgea din datoria lui: aceea de a pereniza linia în care el era înscris.

Este limpede că, odată cu religia noastră, tot acest lucru basculează. Tatăl realităţii, tatăl de familie, nu mai este decât reprezentantul, delegatul, funcţionarul unui Tată situat în real. Tatăl din realitate, cel al nostru, va trebui, deci, să celebreze în familia sa un cult complet nou, pentru că va trebui să i se dovedească faptul că insigna falică – condiţia subiectului doritor – nu este eliberată decât prin renunţarea la juisare. Săracul tată!

J.-P. LEBRUN: Aşadar, spuneţi că, în cazul romanilor, am asistat mai degrabă la o înlocuire a mamei cu tatăl şi că a fost nevoie de religia creştină pentru ca patriarhatul să apară în mod veritabil...

CH. MELMAN: Patriarhatul din epoca romană nu este cel familiar nouă, fiindcă tatăl roman avea putere deplină. În mod straniu, creştinismul este temperant în privinţa tatălui. Figura tatălui în religia creştină este, în linii mari, cea a lui Iosif. Este cea a încornoratului (**cocu**), cel care mână măgarul şi care este sortit să iasă din istorie. Relaţia de fecundaţie se stabileşte între femeie şi Sfântul Duh; tatăl se supune, ca mijloc (**le père est à subir, comme moyen**).

J.-P. LEBRUN: Însă mai este şi figura lui Dumnezeu. Dumnezeu-Tatăl apare în religia creştină...

CH. MELMAN: Lui Dumnezeu-Tatăl îi putem atribui foarte bine o figură maternă. Pot să-l numesc Dumnezeu-Tatăl, dar să îl înzestrez cu trăsături materne: iubire universală, bunătate, bunăvoinţă, generozitate, iertare etc. Aşa încât în religia creştină, figura mamei este aceea care e spiritualizată mai mult. Statutul tatălui în cadrul căminului (**pere au foyer**) relevă mai curând de o figură compulsivă şi violentă, într-un cuib care ar fi trebuit să aibă doar caracteristici materne, altfel spus, guvernat de iubire. De aici se poate înţelege – trebuie să înţelegem! – că, de fiecare dată când ne luăm de tată, e atacat cel care vine să fornicheze cu mama, cel care introduce sexul într-o lume în care ar fi trebuit, în fond, să domnească dragostea. Se tolerează doar sexualitatea furtivă.

J.-P. LEBRUN: Puteţi să detaliaţi?

CH. MELMAN: Dacă luaţi în considerare, de exemplu, acest instrument determinant numit „logică matematică", veţi vedea că tot ce este de ordinul antecedentului sau al cauzei ţine în mod necesar de inscriptibil. Noutatea patriarhatului propriu iudeo-creştinismului – nu vorbesc, deci, de patriarhatul roman – rezidă în faptul că a instaurat câmpul cauzei în ceea ce scapă logicii, aşadar, în câmpul non-inscriptibilului. Sau, în cazul în care se înscrie, numele lui Dumnezeu va deveni impronunţabil. Inutil să mai subliniez că este vorba de o mutaţie radicală, de o ruptură atât cu matriarhatul, cât şi cu ceea ce se întâmpla în lumea antică, populată de statui şi reprezentări, de diverse divinităţi prezente pe marginea drumurilor, pe câmpuri... Este introdusă astfel o dimensiune esenţială, cea care leagă realul de imposibil. Se depăşeşte un prag important pentru inteligenţa umană, stabilind ceea ce se introduce prin limbaj, în speţă exigenţa unei pierderi a aşa-zisului obiect natural.

J.-P. LEBRUN: Însă e legat acest lucru de trecerea de la matriarhat la patriarhat sau doar de trecerea la religia iudeo-creştină?

CH. MELMAN: Trecerea de la matriarhat la patriarhat este de acelaşi ordin. De fapt, tatăl este luat de acum înainte în calitate de cauză. Nu se va mai vorbi de o cauză evidentă sau naturală – aşa cum era mama pentru copilul ei -, ci de cauza spirituală a lanţului generaţiilor. O astfel de considerare a tatălui nu are nevoie nici de microscop, nici de cunoaşterea valorii spermei. El se află în acest loc cu titlu de

instanţă spirituală, altfel spus, autoritatea lui decurge dintr-o instanţă care scapă oricărui control – vizual sau de alt fel -, şi în acest lucru constă progresul. Din contră, în zilele noastre se revine oarecum la matriarhat, fapt dovedit de familiile monoparentale. Acest lucru merge mână în mână cu recuzarea dimensiunii imposibilului care a introdus funcţia paternă şi despre care deja am vorbit.

J.-P. LEBRUN: Aţi făcut deseori referire înainte la castrare *, adică la instituirea acestui imposibil. Este ea legată de religie sau de structură *, altfel spus, de limbaj?

CH. MELMAN: Ştim că sistemul formal reprezentativ al limbajului implică întotdeauna instituirea unui real – *i.e.* al unui indicibil – şi al unui imposibil. În schimb, ne putem întreba dacă acest imposibil corelativ limbajului este cel al sexualităţii, cu alte cuvinte, dacă semnificatul este întotdeauna sexual. Aşa cum spunea Lacan, raportul sexual* nu există, el este imposibil, altfel spus: nu poate fi armonios. Schimbările apărute în scrierea acestui proces sunt oare capabile să introducă o „lipsă" care nu priveşte în mod necesar sexul? Şi asta fără ca aceste schimbări să contrarieze sau să jeneze funcţiunea sexuală? Poate că respectivele schimbări ne permit să imaginăm un alt tip de raport sexual - diferit faţă de cel propriu omului -, caracterizat tocmai de această imposibilitate.

J.-P. LEBRUN: Să ne imaginăm un alt tip de raport sexual? Ridicaţi aici o întrebare imensă...

CH. MELMAN: Nu sunt eu cel care o ridică, ci lucrul despre care vorbim.

J.-P. LEBRUN: Este o întrebare imensă, care ar putea avea consecinţa radicale. De exemplu, să ne facă să acceptăm ideea că un copil ar putea ieşi din părinţi homosexuali, în timp ce societatea este fondată dintotdeauna pe diferenţa sexuală. Am vorbit deja despre asta, nu se cunoaşte vreo societate care să nu considere diferenţa sexuală ca soclu al organizării sale. Însă dacă dumneavoastră disociaţi castrarea de diferenţa sexuală...

CH. MELMAN: Castrarea nu este deloc garantul bunei funcţionări a societăţii. Şi trebuie să ne punem de acord asupra termenului de „homosexualitate”. Sunt homosexualităţi pe care le-am putea numi „organice”, dar şi un număr mare de homosexualităţi care sunt, în mod incontestabil, psihice. Aşadar, nu trebuie să ne grăbim să generalizăm când abordăm această chestiune.

J.-P. LEBRUN: Ce vreţi să spuneţi prin „homosexualităţi organice”?

CH. MELMAN: Cele care constrâng unul dintre partenerii purtători de „organ” să facă o alegere. Celelalte se mulţumesc cu un partener a cărui virilitate este „psihică”.

J.-P. LEBRUN: Societatea poate accepta oare, fără ca fundamentele ei să se năruie, copilul „născut” din părinţi homosexuali?

CH. MELMAN: Cred cu atât mai mult că o altă organizare a aparatului sexual ar putea face diversele homosexualităţi complet neinteresante şi caduce – după cum vedeţi, sunt ataşat de plural. Homosexualităţile pot fi analizate ca o apărare împotriva cruzimii derivate din instituirea actului sexual. Să ne imaginăm că această instituire a actului sexual ar fi lipsită de latura sa traumatică. S-ar putea ca homosexualităţile să-şi piardă atunci atractivitatea. Desigur, nu cred că am putea conchide că, din acel moment, totul ar deveni posibil. S-ar ivi, bineînţeles, alte şi alte complicaţii. Nu există avantaj fără inconvenient: ceea ce se câştigă pe o parte se pierde pe cealaltă. Problemele legate de sexualitate nu ar fi rezolvate, vor apărea mereu altele.

Viitorul matriarhatului

J.-P. LEBRUN: Expulzând patriarhatul în limb, s-ar reveni, deci, la matriarhat. Asta susţineţi?

CH. MELMAN: Ne-am putea amuza formalizând situaţia în felul următor. Interzicerea incestului – legată de intervenţia paternă – se poate formula astfel: eu nu pot scrie: *a* & *b* (*a* conjunct cu *b* : **a conjoint à b**), pentru toate valorile lui *a* şi *b*.

Dacă *a* este mama şi *b* este copilul, *a* şi *b* nu pot fi conjuncte[36]. Sau, mai curând, conjuncţia dintre *a* şi *b* nu este posibilă pentru toate valorile lui *a* şi *b* decât cu condiţia de a forclude[37] sexul (**de forclore le sexe**). Este un algoritm extrem de simplu, dar ale cărui repercusiuni (**incidence**) clinice sunt notabile. Un nevrotic obsesional, de exemplu, va dori efectiv să forcludă sexul, pentru ca *a* şi *b* să poată fi conjuncte. Dacă acceptăm această formalizare elementară, conjuncţia *ab* nu poate fi scrisă pentru toate valurile lui *a* şi *b*. În aceasta constă interzisul incestului. El se poate scrie: $a > b$ (relaţie de incluziune) şi, totuşi, $a \vee b$ (relaţie de disjuncţie exclusivă). Este adevărat că *a* şi *b* se disting prin faptul că aparţin unor generaţii diferite. Putem spune că, în raport cu sistemul de care aparţine copilul, mama se află într-un metasistem, indexat prin semnul care marchează puterea generaţiilor. Lacan va generaliza, spunând că incestul precizează relaţia sexuală între generaţii succesive.

Ei bine, astăzi se tinde să se scrie *ab* pentru toate valorile lui *a* şi *b*, oricare ar fi ele... Astăzi, o juisare – revenim la punctul nostru de plecare – nu este considerată acceptabilă, demnă de a fi promovată, decât cu condiţia de a fi ceva de ordinul excesului, respectiv de a produce o eclipsă subiectivă. Fie că asta înseamnă un exces de alcool, de viteză, de droguri, exces scopic, auditiv etc... Aşa ne manifestăm noi astăzi.

J.-P. LEBRUN: Şi unde este matriarhatul în toate astea ?

CH. MELMAN: Matriarhatul, în măsura în care el comportă promisiunea - înscrisă, de exemplu, în acest *ab* – că o astfel de conjuncţie este posibilă oricare ar fi valorile lui *a* şi *b*, reprezintă „marele ideal", chiar dacă atingerea lui necesită forcluderea sexului. Ceea ce implică, în acelaşi timp, că se tinde să se promoveze un soi de acord perfect, un fel de coluziune, de captaţie, astfel încât între cei doi parteneri să nu mai existe nimic de spus: cuvântul poate să dispară. Este suficient să se facă semn!

J.-P. LEBRUN: Când vorbim de matriarhat, vorbim, îndeobşte, de date sociologice, antropologice...

[36] În original: conjoints. Termenul francez trimite, totodată, la conjuncţia dintre soţ şi soţie.
[37] În teoria psihanalitică, forcluziunea constă într-o respingere primordială a unui semnificant fundamental (de exemplu: falusul ca semnificant al complexului de castrare) în afara registrului simbolic. Forcluziunea se diferenţiază de refulare si stă la baza psihozei. (nota trad.)

CH. MELMAN: Aşa cum deja am avansat, matriarhatul este acest domeniu, această lume care ne oferă confort, desfătare, speranţă, căldură, bunăvoinţa acestei pozitivităţi, adică a acestui regim în care semnificantul *, limbajul, nu trimite la nimic altceva decât la un obiect ideal substanţiat şi oferit posesiei, capturării, şi, bineînţeles, consumului. Însă, înainte de toate, matriarhatul înseamnă ceva mult mai simplu: cererea copilului nu este adresată decât mama sale, el aşteaptă totul de la ea.

J.-P. LEBRUN: Este posibil ca această reapariţie a matriarhatului în zilele noastre să favorizeze o dezvoltare a homosexualităţii?

CH. MELMAN: Nu ştiu ce să răspund. Nu neapărat. Nu mi se pare că există o legătură directă între cele două fenomene. S-ar putea să ne îndreptăm, mai curând, spre forme de bisexualitate...

J.-P. LEBRUN: Ascensiunea acestei lumi în care primează coluziunea, aderenţa, captaţia, ne obligă să ne schimbăm felul de a vorbi despre Simbolic *?

CH. MELMAN: Desigur. Şi asta deoarece traumaticul se Simbolicului. Lipsei generatoare de dorinţă, care introduce Simbolicul se i se substituie acum paguba cauzată de traumatism.

J.-P. LEBRUN: Însă lipsa introdusă de Simbolic este corelativă faptului că suntem fiinţe vorbitoare; asta este o trăsătură a condiţiei umane, şi nu un traumatism...

CH. MELMAN: Desigur. Fiindcă traumaticul se substituie Simbolicului. Dar aşa cum Simbolicul introduce o lipsă, tot aşa dorinţa poate fi citită cu uşurinţă ca un traumatism. De aici supoziţia că străinul a venit să se substituie tatălui...

J.-P. LEBRUN: Aşadar, în această nouă economie psihică, simbolicul nu îşi mai păstrează locul său de terţ. Nu numai că totul e trăit ca un traumatism, dar traumatismul în cauză nici nu are vreo soluţie, dacă nu cumva aceasta este e aceea de a te declara victimă. Asta este ceea ce avansaţi?

CH. MELMAN: Este un traumatism care nu are decât o soluţie ortopedică, chirurgicală, ceea ce conduce la reclamarea unei reparaţii. Este ceea ce spuneam anterior evocând decretul Perruche.

J.-P. LEBRUN: Şi din nou ne regăsim în logica în care nu suntem dispuşi să plătim preţul de a fi supus legilor limbajului şi să recunoaştem datoria faţă de Celălalt *. Asta e?

CH. MELMAN: Exact !

J.-P. LEBRUN: În schimb, de acum înainte ne putem crede iniţiatorii propriei noastre organizări, fără să lăsăm loc de terţ limbajului şi semnificantului care ne constituie în umanitatea noastră. Asta se petrece?

CH. MELMAN: Categoric.

Legile limbajului

J.-P. LEBRUN: Aţi putea să definiţi şi să detaliaţi rolul acestor legi ale vorbirii şi limbajului la care ne-am referit deja în dese rânduri?

CH. MELMAN: Legile limbajului sunt mai degrabă simple. Este vorba de un sistem de elemente – semnificanţii * - care, trimiţând unul la celălalt, nu semnifică nimic prin ei înşişi. Dorinţa fiinţei umane, care trece în mod obligatoriu prin limbaj, se organizează, deci, în jurul unei pierderi, întrucât acest sistem nu este „închis", nu este niciodată „complet", terminat. Nici un obiect nu va fi în stare să umple şi să satisfacă pe deplin dorinţa umană, tot aşa cum nici un cuvânt nu poate fi echivalentul perfect al unui „lucru". Să vorbeşti de legile limbajului înseamnă, aşadar, să te referi mai întâi la legea Simbolicului *, în măsura în care fiecare element al limbajului simbolizează această pierdere. Însă acestei dimensiuni simbolice trebuie să-i adăugăm, aşa cum ne invită Lacan să o facem, dimensiunile Realului * şi Imaginarului *: cea a Realului vine să conceptualizeze faptul că există un spaţiu care rezistă la formalizare, un imposibil de exprimat; cealaltă, cea a Imaginarului, trimite la capacitatea noastră de a da o formă la ceea ce vine să răspundă pierderii, lipsei.

J.-P. LEBRUN: Nu totul intră în limbaj – iată registrul Realului. Pentru a da seama de origine, inventăm mituri – iată registrul Imaginarului. Cum rămâne, însă, cu Simbolicul? Aţi evocat undeva „pactul simbolic”. De ce?

CH. MELMAN: „Pactul simbolic” nu este un secret. El înseamnă următorul lucru: orice relaţie, fie ea cu un partener sau cu un obiect, este înnodată prin participarea comună a unuia şi a altuia la această pierdere fundamentală specifică dorinţei umane. Pierdere care, de acum înainte, îi va uni şi îi va despărţi pe cei doi protagonişti, apropiindu-i şi, concomitent, separându-i, fie că e vorba de doi parteneri ai unui cuplu sau de un partener şi de un obiect.

J.-P. LEBRUN: Ce au specific legile limbajului?

CH. MELMAN: Legile vorbirii... Să vă răspund ar însemna să intrăm pe un teritoriu mult mai vast, implicând chestiuni ce nu sunt imediat legate de noua economie psihică de care ne ocupăm acum.

J.-P. LEBRUN: Puteţi, totuşi să ne spuneţi de ce faceţi distincţia dintre legile limbajului şi cele ale vorbirii?

CH. MELMAN: De ce fac această distincţie? Pentru că legile vorbirii instaurează în mod inevitabil un tip de dualitate bazată pe inegalitatea şi alteritatea partenerilor, o asimetrie ireductibilă a locurilor pe care aceştia le ocupă. Acest efect al vorbirii asupra căruia atrag atenţia este un fapt dovedit: în măsura în care se adresează unui locutor, vorbirea instituie în mod ineluctabil o asimetrie. Prin simplul uz al vorbirii, nu veţi reuşi să atingeţi acest ideal care ne obsedează – acela al fraternităţii, egalităţii şi tranzitivităţii. Dimpotrivă, simplul fapt de a-i vorbi cuiva creează între cei doi interlocutori o asimetrie care face ca unul să se găsească în poziţie de autoritate, iar celălalt, în poziţia de a căuta să se facă recunoscut. Vorbirea introduce în viaţa socială o repartiţie care produce, fie că vrem sau nu, două locuri diferite, eterogene unul în raport cu celălalt. Iar aceste locuri trimit indirect la diferenţa sexuală. Iată, aşadar, tipul de legi care nu pot fi astăzi enunţate fără a stârni o reacţie.

J.-P. LEBRUN: Deşi ele sunt legate de subiectul nostru!

CH. MELMAN: Într-adevăr. Însă aceste legi reprezintă mai cu seamă unul dintre stâlpii organizării psihice, chiar dacă ele nu joacă un rol particular în noua economie psihică.

J.-P. LEBRUN: Doar că această nouă economie tratează legile vorbirii într-un anumit fel...

CH. MELMAN: Ea le tratează căutând să substituie cuvântul cu imaginea.

J.-P. LEBRUN: Şi încercând, astfel, să şteargă această eterogenitate a locurilor, să le anuleze asimetria, să suprime tot ceea ce diferenţiază locul fiecăruia...

CH. MELMAN: Am trecut, în această privinţă, la o lume iconică. De acum încolo, ne îndreptăm spre o lume numerică, pe de o parte, şi iconică, pe de alta, care va înlocui treptat lumea noastră alfabetizată.

Simbolic şi simptom

J.-P. LEBRUN: În simptom este vorba tot de vorbire?

CH. MELMAN: Originalitatea descoperirii freudiene în raport cu ceea ce psihiatria stabilise deja prin Kraepelin[38], de exemplu, constă în faptul că simptomul nevroticului - Freud îl reperase la isterici, interesându-se, de exemplu, de originea paraliziilor suferite de aceştia - nu este altceva decât organizarea şi expresia somatică a unei secvenţe de limbaj. Altfel spus, simptomul este construit prin intermediul vorbirii – piciorul paralizat al istericului nu este piciorul anatomic, ci acela despre care se vorbeşte –, este un fel de frază, de „jaculare" verbală, este ceea ce face „să ni se taie picioarele". Iar Freud spera că e suficient să descifreze această criptogramă, pentru ca simptomul să „cedeze". Această inversare este esenţială în raport cu ceea ce se gândea odinioară, atunci când isteriei i se atribuia o cauză somatică sau pitiatică, pe

[38] Psihiatru german (1855 - 1926) care a introdus în psihiatrie rigoarea ştiinţelor naturale.

care nu le-am clarificat încă pe deplin. Aceasta ţine de faptul că simptomul, fiind construit printr-o secvenţă de limbaj, nu poate fi disipat decât prin puterea vorbirii. De unde numele de cură „prin vorbire" dat curei psihanalitice.

J.-P. LEBRUN: Lacan susţinea, totuşi, că Simbolicul nu se confundă cu simptomul. Această distincţie mi se pare utilă în vederea abordării noii economii psihice. În această nouă economie – şi mă gândesc la pacienta de care mi-aţi vorbit anterior –, ceea ce nu merge este tot ceva de ordinul simptomului? Suntem încă în Simbolic?

CH. MELMAN: Simbolicul nu este tot una cu simptomul, fiindcă simptomul este un mod de apărare împotriva Simbolicului. Ele nu se pot confunda. Acesta este sensul seminarului lui Lacan despre simptom[39]. Simbolul este, după cum ne aminteşte Lacan, această jumătate de monedă pe care un interlocutor vine să o propună celuilalt, aşteptând ca acesta să contribuie cu cealaltă jumătate, astfel încât, ele să formeze prin reuniune o singură monedă, completă. Dar, după cum ştim, din cauza efectelor limbajului, nici unul, nici celălalt nu are jumătatea „bună". Nu au niciodată jumătatea bună, cu alte cuvinte, între cele două jumătăţi va exista întotdeauna un deficit. Ce sunt nevrozele dacă nu un mod de apărare într-o manieră radicală, obstinată, înverşunată împotriva acestei absenţe, acestui deficit, acestei lipse structurale, care instituie vorbirea şi pactul propus prin vorbire?

J.-P. LEBRUN: În acelaşi timp, dacă simptomul constituie un mod de apărare contra Simbolicului, el se exprimă întotdeauna în limba acestuia; în timp ce pacienta de care vorbeaţi adineauri nu părea să se raporteze la nicio imposibilitate, părea emancipată de Simbolic...

CH. MELMAN: Nu aş fi atât de sigur de acest lucru. Pentru că inclusiv aceşti indivizi care par a fi „purtătorii" noii economii psihice se organizează în jurul unui imposibil. El nu este întotdeauna acelaşi, poate varia. Însă chiar şi în cazul lor există şi va exista un imposibil. Să luăm libertatea sexuală, de exemplu. Putem verifica în practica noastră că ea are drept consecinţă pentru parteneri grija de a „menaja" un

[39] Jacques Lacan, *Le Séminaire XXIII,* « Le Synthome », 1975 – 1976, inedit.

disconfort, de a căuta în mod sistematic să păstreze ceea ce nu merge, ceea ce naşte conflict sau îi pune în dificultate. Căci, în fond, ei vor, înainte de toate, să legitimeze această libertate. E vorba aici tot de o tentativă de a amenaja nişte imposibilităţi, doar că, în acest caz, se folosesc procedee oarecum eratice, suple, mobile.

J.-P. LEBRUN: Totuşi, când aţi descris-o pe pacienta dumneavoastră, această tânără care trăieşte în afara oricărei dorinţe, chiar în afara oricărei nevoi, şi care, de altfel, nu cere nimic, am avut mai curând impresia că ea prezintă o lipsă de simptom, ceea ce eu aş numi un „asimptom": doar o conduită, însă una care scapă legii Simbolicului. Asta aş vrea să introduc în discuţie...

CH. MELMAN: „Asimptomul" dumneavoastră e o veritabilă găselniţă! Totuşi, există şi pentru ea un imposibil. De exemplu, acela de a accede la bunul simţ, de a se spăla dimineaţa, de a-şi găsi un loc de muncă, de a se hrăni, de a se îmbrăca, de a avea relaţii... Imposibilul este prezent chiar şi atunci când nu e formulat, când nu e înregistrat în câmpul revendicării, al cererii. Chiar şi atunci există un „ea nu poate"! Şi toate solicitările mamei sale pentru ca ea să depăşească această neputinţă se dovedesc, evident, ineficiente. Doar că – şi aici aveţi dreptate – nu e vorba de e o imposibilitate subiectivă derivată dintr-o cerere. Nu este în mod obligatoriu un imposibil care organizează ceva ce corespunde unei plângeri. Această tânără nu se plânge de nimic, nu cere nimic. Merge până într-acolo încât aproape că nu mănâncă şi nu bea nimic.

Psihoză socială şi zapping subiectiv

J.-P. LEBRUN: Care sunt consecinţele apariţiei unor astfel de cazuri, unei astfel de clinici, pentru viaţa colectivă?

CH. MELMAN: Trebuie să o spunem că basculăm într-o psihoză socială.

J.-P. LEBRUN: Am vorbit până acum de perversiune. De ce evocaţi, dintr-o dată, psihoza?

CH. MELMAN: Problema raportului dintre perversiune şi psihoză a fost întotdeauna un important subiect de discuţie. Astăzi, acest subiect e aproape caricatural. Când vedeţi tineri plimbându-se pe stradă cu căşti în urechi ca să asculte muzică, aveţi realmente sentimentul că asistaţi la un soi de tentativă mecanică de a produce un zgomot halucinatoriu permanent. Ca şi când, nemaisuportând tăcerea Celuilalt *, ar trebui să intrăm într-o lume în care există încontinuu voci, fapt care nu rămâne fără consecinţe, deoarece aceste voci ne invadează. Observându-le mimica sau chiar şi ritmul mersului, putem spune că aceşti tineri sunt „sub influenţă". Îi vedem prinşi într-un soi de juisare masturbatorie perfect autistă care suscită acest sistem halucinatoriu creat artificial. Relaţia cu celălalt este fatalmente bagatelizată şi dezinvestită în raport cu relaţia la acest sistem vocal-auditiv.

O altă manifestare a acestui fenomen: astăzi, e normal să citeşti în cutare sau cutare publicaţie articole în mod vădit inconsistente, vreau să spun texte care nu sunt organizate de nici un „loc", nu sunt ţinute de nici un lest care să dea o coerenţă argumentelor avansate. Întâlnim o primă propoziţie, apoi o a doua, a treia, a patra... fără să ne putem da seama care ar fi referinţa comună a acestor fraze în raport cu ceea ce ele încearcă să trateze. Propoziţiile se succed, lăsându-vă impresia că se poate spune orice tâmpenie. Uneori putem constata acest lucru de dinainte, desigur. Totuşi, ar trebui ca scriitura să conserve măcar în aparenţă un sens, altminteri, e o problemă. Or astăzi, sensul nu mai e necesar. Citind ziarul, puteţi avea surpriza de a constata un conţinut total incoerent, precum anumite deliruri care preced o stare paranoică. Avem de-a face cu o „difluenţă". Jurnalul televizat nu este el oare „difluent"? Poziţia pe care o ia subiectul – în acest caz, crainicul şi, în prelungirea lui , telespectatorul -, în raport cu diversele ştiri enunţate nu e niciodată aceeaşi: nu există niciun fel de constanţă, nicio stabilitate.

J.-P. LEBRUN: Ca şi cum, de acum înainte, putem scăpa de subiectivare...

CH. MELMAN: Nu vom scăpa niciodată de ea. Subiectul face ceea ce evocam adineauri: apartenenţa sa la o comunitate este pur momentană, el se va schimba în funcţie de locul de unde vorbeşte, în funcţie de „informaţie". Nu mai există ideal asumat. Zapping-ul nu afectează numai imaginile, el este, de asemenea, subiectiv. Nu avem de-a face în permanenţă cu acelaşi subiect, ci cu o faţă pe cât se poate de neutră şi nesemnificativă, masca unei subiectivităţi mobile. Nu ştiţi niciodată ce gândeşte cel

care vă vorbeşte, ca şi cum el nu ar gândi nimic ferm. Suntem bucuroşi că am scăpat de ideologii, însă ce punem în locul lor? Întrucât subiectul este constrâns să se refere la un Alt sistem, acest sistem este înlocuit astăzi de informaţii. Aici se situează puterea. În funcţie de informaţiile pe care le furnizaţi, manipulaţi în întregime receptorii, îi faceţi să gândească şi să decidă aşa cum vreţi. Iată de ce nu mai există astăzi om politic fără un consilier în comunicare, acela care „deţine" semnificantul * stăpân. Cel care deţine prim-planul nu mai este economistul, nici strategul, nici înţeleptul şi nici preotul, ci „specialistul" în comunicare. Nu suntem oare în plin sistem psihotic? Eficacitatea acestei manipulări mentale este garantată de faptul că subiectul nu mai are posibilitatea de a recula din faţa discursului care îi este ţinut, el este înghiţit, prins în plasă, înfăşurat.

J.-P. LEBRUN: Sub rezerva că el participă activ la acest sistem...

CH. MELMAN: Acest subiect nu e psihotic, dar el participă, într-adevăr, la această psihoză colectivă, atras de promisiunea amăgitoare a noii economii psihice: de acum înainte, este posibil să ai vieţi multiple. Cândva eram condamnaţi să ducem o singură existenţă. Mai precis: eram condamnaţi să avem un anumit tip de juisare, cu istorii mereu identice şi în compania unor personaje care erau, de fapt, întotdeauna aceleaşi, istorii care se repetau, chiar şi atunci când personajele se schimbau. Astăzi ni se oferă „ocazia" de a încerca juisări diverse, de a explora toate situaţiile. Adevăratul liberalism este liberalismul psihic! Pe piaţă ni se propune - ca şi cum asta ar fi de la sine înţeles – să participăm la existenţe multiple. Ceea ce se traduce, de altfel, în viaţa curentă prin aceste existenţe multiple ale tinerilor, atât în plan profesional, cât şi în cel al experienţelor subiective – inclusiv cele legate de identităţile sexuale. Ai fost condamnat toată viaţa ta la heterosexualitate şi la faptul de a iubi un anume tip de femeie? Astăzi, poţi să-ţi imaginezi acest lucru într-un mod complet diferit, să adopţi succesiv toate posibilităţile care îţi sunt oferite, uneori, evident, cu efecte de derealizare. Asta nu este poligamie, ci polisubiectivitate.

J.-P. LEBRUN: E vorba de o adevărată ruptură cu stilul de viaţă de odinioară!

CH. MELMAN: Pe vremuri, dacă mă pot exprima astfel, o existenţă era organizată prin debutul său şi acest început includea într-un anume fel sfârşitul

existenţei: ştiam unde ne naştem şi unde vom muri, iar ceea ce se petrecea între aceste două borne era relativ previzibil. Astăzi, s-ar părea că avem posibilitatea de avea în mod succesiv mai multe vieţi diferite. Vieţi diferite datorate condiţiilor sociale, mediului profesional sau conjugal, dar, de asemenea, vieţi în care subiectul nu mai este acelaşi. De la o zi la alta, nu mai eşti acelaşi, ca şi cum ai avea posibilitatea de a experimenta mai multe parcursuri complet diferite din punct de vedere subiectiv. Şi când acest lucru nu se poate face simultan, se face succesiv.

Este evident că toate acestea scot la lumină noi subiecţi, astfel încât câmpul realităţii e ocupat astăzi de un om nou, pe care eu l-aş numi bucuros „omul liberal", a cărui problemă este de a şti dacă este înzestrat cu un inconştient, fapt care nu pare deloc obligatoriu. Îmi permit să vă amintesc că inconştientul freudian, dacă este să avem încredere în această privinţă în ceea ce Lacan ne învaţă, a apărut la un moment foarte precis în cadrul evoluţiei culturale. S-ar putea să aveam şi alte inconştiente decât cel freudian. Inconştientul freudian este cel care vorbeşte, care se oferă înţelegerii, care se amestecă în treburile mele, care mă deranjează. Subiectul este locuit de un necunoscut care perturbă ordinea lumii sale, spunând: „Nu este aşa, satisfacţia nu este aceea pe care o doresc eu." Există o dorinţă care mă animă şi pa care o ignor, o dorinţă totuşi structurată, care nu este nici întâmplătoare, nici un capriciu. Acesta este inconştientul freudian.

În orice caz, există astăzi în clinica noastră un „om liberal", un subiect nou, „fără gravitate", a cărui suferinţă va fi, bineînţeles, ea însăşi diferită. Se observă noi expresii clinice ale suferinţei, fiindcă acestea, în ciuda fericirii pe care noua economie psihică se presupune că ne-o asigură, vin să ne amintească că există întotdeauna undeva un imposibil, că există mereu ceva care şchioapătă. Vă voi da exemplul a doi bărbaţi, în vârstă de patruzeci de ani fiecare, pe care îi acum în analiză. Amândoi aparţin unor medii cultivate şi au ca problemă – vin să mă vadă pentru asta, fiecare cu plângerea lui – faptul de a nu-şi putea găsi locul[40] (*sau: de a nu putea sta locului, de a fi fără astâmpăr; în original:* ***qu'ils ne peuvent tenir en place;***). Unul dintre ei, cât se poate de şarmant, nu-şi poate găsi locul lângă soţia şi copiii lui şi se simte obligat în mod constant să plece de acasă. Nu se poate spune că nu îşi iubeşte soţia, chiar dacă nu o doreşte prea tare, şi e încă destul de tandru faţă de copiii lui. Aşadar, e tot timpul

[40] *În original: „ tenir en place". Am optat pentru „a nu-şi găsi locul" pentru a scoate în relief acel loc simbolic în care se instituie subiectul şi care, de acum, este pierdut – apropo de ce spune Melman referitor la aceşti noi subiecţi constituiţi şi ei în jurul unui imposibil, al unei pierderi, însă de un alt ordin: ce se pierde acum pare a fi o pierdere a pierderii simbolice. (nota trad.)*

plecat, apoi se întoarce acasă ca legat de un elastic, dar face asta mai ales pentru copiii. Apoi e dezolat de ceea ce se petrece, devine confuz, nefericit, şi nu înţelege ce se întâmplă cu el. Evident, nici cu celelalte femei pe care le întâlneşte nu reuşeşte să realizeze ceva care să-i permită să-şi găsească locul. În cazul celuilalt bărbat, se întâmplă ceva asemănător. El e într-o relaţie cu o femeie care are toate calităţile, care îl iubeşte şi care are un fiu, de care el se simte foarte ataşat. Între ei există o complicitate, o legătură, şi cu toate acestea, nu-şi poate găsi locul. El e plecat în permanenţă la mii de kilometri distanţă de casă - chit că deplasările lui provoacă o anumită dezordine -, fără ca acest lucru să-l ajute în vreun fel.

Observăm că avem de-a face în cazul de faţă cu un efect al noii economii psihice, care nu menajează acest loc în care subiectul ar putea fi în largul său, „la el acasă". Trebuie să spun că acestea sunt cazuri clinice pe care eu, cel puţin, nu le mai întâlnisem înainte: nu mai văzusem niciodată forme clinice de acest tip. De altfel, trebuia să le denumesc, să vorbesc poate de o atopie constituţională, în orice caz, să le găsesc o expresie aproximativă şi să dau seama de acest sentiment dezolant de a nu te simţi legitimat în niciunul dintre locurile în care ele se manifestă.

J.-P. LEBRUN: Regăsim aici subiecţii flexibili de care vorbeaţi adineauri...

CH. MELMAN: În orice caz, observăm cât de aproape suntem de psihoză!

J.-P. LEBRUN: Este atât de evident? Repet: vorbiţi de perversiune şi, în acelaşi timp, spuneţi că ne aflăm în psihoză...

CH. MELMAN: În această nouă economie psihică, perversiunea este unica ancoră împotriva psihozei. Ea constituie acum punctul fix, singurul reper posibil, ultima busolă.

J.-P. LEBRUN: Fără îndoială. Însă este ca şi cum v-aţi juca de-a „păpuşile ruseşti": perversiunea se arată a fi brusc un mod de apărare împotriva acestei psihoze sociale...

CH. MELMAN: E, într-adevăr, un mijloc de apărare contra derealizării totale care ameninţă acest nou regim al subiectivităţii pe care îl vedem astăzi la lucru. Să

luăm, de exemplu, cazul acestor fenomene de migraţie pe care le observăm pe şosele noastre cu ocazia a ceea ce se numeşte „vacanţă”. Sunt uluitoare! Ca să fiţi sigur că e vorba de vacanţă, trebuie să procedaţi ca toată lumea, să treceţi prin ambuteiaje, să vă chinuiţi. Situaţia pe care o descriu este, fără îndoială, parodică, însă toată lumea o poate observa deja. Când auziţi la radio că se anunţă „o duminică neagră” pe şosele, se sugerează faptul că comportamentul dumneavoastră este perfect înscris şi previzibil. Înainte să acţionaţi, se ştie ce veţi face. Fratele cel Mare, The Big Brother, este prezent în acest discurs binevoitor, spunând: „Atenţie, duminică vă veţi regăsi toţi pe şosele.” Trăiţi fără surpriză, nu o să vă întoarceţi acasă nici cu trei zile înainte, nici cu o zi după. Aceasta este noua economie psihică. Nimeni nu îşi mai găseşte locul, şi asta e valabil simultan pentru toţi. (**On ne tient plus en place, mais tous en même temps**)

J.-P. LEBRUN: Nu am putea evoca aici - apropo de persoanele „care nu-şi găsesc locul” - aceşti copiii hiperactivi pe care pediatrii îi numesc hiperkinetici? Acest simptom nu trimite tot la noua economie psihică?

CH. MELMAN: Ba da. Mă gândesc, de exemplu, la acest copilaş de trei ani fără astâmpăr şi căruia i se dă – ca multor altora, de altfel, - Ritalin, un medicament menit să-l liniştească. Aşadar, de ce nu poate acest copil să-şi găsească locul (*sau: de ce nu poate sta locului acest copil*)? Mama sa e o femeie tânără care ar putea fi chiar frumoasă şi atrăgătoare, dacă nu s-ar prezenta în mod intenţionat neîngrijită, fără o prea mare preocupare pentru felul în care arată. Aflu imediat că este conferenţiar la o universitate de provincie şi, discutând mai multe cu ea, înţeleg că îşi dedică foarte mult timp slujbei sale, prieteniilor ei, relaţiilor ei sociale. Tatăl a plecat, bineînţeles, din viaţa copilului, pe când acesta avea nouă luni. Micuţul îşi vede tatăl din când în când, dar, de la plecarea lui, prin casă s-au succedat o serie de bărbaţi. Actualmente, mama lui trăieşte cu un bărbat care are acelaşi prenume ca şi tatăl şi cu care pare să aibă o relaţie stabilă. Dacă aţi sta puţin de vorbă cu mama, v-aţi da imediat seama că băieţelul nu are niciun loc în economia ei psihică. El este, desigur, prezent în viaţa ei, dar, de fapt, nu contează. Fiindcă ea şi-a organizat viaţa de aşa manieră încât nicio trăsătură a maternităţii ei, a calităţii ei de mamă, să nu poată perturba dispoziţiile care îi convin, anume cele care corespund aspiraţiilor unei femei tinere şi active, inteligente, atractive din punct de vedere social... Am putea spune că, în cazul ei,

maternitatea nu a putut să se „instaleze” din punct de vedere simbolic. Are un copil, dar asta e tot. Totuşi, ea face ceea ce trebuie. A venit cu el la mine, deoarece directoarea şcolii i-a spus că aşa nu se mai poate, că băiatul face numai năzbâtii, că-i agasează în permanenţă pe ceilalţi copii etc. Însă, aşa cum o dovedeşte relaţia pe care o întreţine cu acest micuţ în timp ce ei sunt la mine în cabinet, ea se comportă faţă de el ca o dădacă. Cred că băieţelul simte foarte bine că nu are loc în viaţa ei – cu atât mai puţin în viaţa tatălui, chiar dacă acesta îl vizitează, îl vede etc. S-ar putea spune că acest copil nu are „vocaţie”, nu este chemat. El este aici, dar nu este chemat să fie. Este foarte inteligent şi simpatic, dar fără astâmpăr – am văzut asta cu ochii mei. Am vorbit cu mama sa, de faţă cu el, despre bărbaţii din viaţa ei. În acest răstimp, băiatul era într-o stare demnă de remarcat: nu mai era una de agitaţie, ci de frenezie. Când întrevederea s-a terminat, el a coborât scările care duc spre ieşire şi, văzând oamenii care aşteptau să intre la mine în birou, a strigat, astfel încât toată lumea să-l audă: „La revedere, psihiatru rău ce eşti!” Repet, are doar trei ani. Apoi, simţind o remuşcare, a urcat în biroul meu şi mi-a spus (fără să o facă, însă): „Te pup.” Apoi a plecat.

În mod cât se poate de evident, acest copil este „obligat” – dacă pot spune astfel – să refuleze impudicitatea vieţii private a mamei lui şi a resimţit felul meu de a iscodi detaliile acestei istorii ca pe o violenţă. Este vorba aici de o refulare, însă de una care nu îi procură un adăpost subiectiv. O scenă primitivă „clasică” – dacă băieţelul ar fi asistat la o hârjoneală dintre tatăl şi mama lui – ar fi fost, de asemenea, refulată, dar ar fi putut oferi adăpost subiectivităţii sale. În cazul de faţă, însă, refularea nu îi conferă nici cea mai mică identitate. Când tatăl său a plecat, el avea doar nouă luni. Or, aceşti bărbaţi cu care se vede mama sa - şi care se schimbă, care nu sunt niciodată „unul şi acelaşi” – ocupă o altă poziţie decât cea a tatălui, nepermiţându-i să-şi susţină o identitate. Chiar dacă refularea originară * a avut loc, rămâne o problemă nerezolvată: aceea de a şti ce anume va ordona refulările secundare. Refulările secundare vor fi oare „omogene” cu refularea originară? Dacă ceea ce urmează a fi refulat se află într-o poziţie de scandal, vă puteţi imagina tipul de tulburare la care este condamnat acest copil. Unde ar putea el atunci să-şi găsească locul? Nicăieri!

J.-P. LEBRUN: Rămâne, totuşi, o dificultate majoră. Ne spuneţi din nou: în calitate de psihanalişti, nu putem face nimic. Or, mulţi dintre cei care vin să ne consulte participă, probabil, la această economie. Ce facem în acest caz?

CH. MELMAN: Un analist nu poate „face” ceva, decât dacă analizantul i se adresează în registrul transferului *; decât dacă reuşeşte să obţină de la pacientul său instalarea unei cereri consistente, care se adresează în ultimă instanţă analistului. În cazul în care nu reuşeşte să obţină acest lucru, analistul nu poate să facă nimic. Tânăra fată de care v-am vorbit mai devreme nu cere nimic. Ea a venit să mă vadă cu simpatie, mi-a spus că va reveni, însă este puţin probabil că acest lucru se va întâmpla. Un mic indiciu mă face să cred că s-ar putea ca ea să-şi fi inventat un străbun evreu: purta la gât o stea a lui David, ca şi cum ar fi vrut să se agaţe, totuşi, de un fir genealogic, de o filiaţie. Însă este un fir subţire - o mică stea a lui David legată la un lănţişor -,care pare mai mult fantasmagoric decât real. Există, deci, puţine şanse să o revăd...

Psihiatria în faţa noii economii psihice

J.-P. LEBRUN: Sunt de acord că psihanalistul este neputincios în anumite situaţii. Însă psihiatrul? Ce poate să facă psihiatrul confruntat cu o astfel de organizare psihică?

CH. MELMAN: Ştiţi la fel de bine ca şi mine ce face psihiatrul! El distribuie *pharmakon*-ul, o pastilă-medicament care este, totodată, o otravă. Ar trebui mai curând să ne întrebăm dacă psihiatria - ale cărei privilegii sunt diferite – are ştiinţa necesară pentru a conta în această dezbatere. E limpede că, dacă nu o are, ea riscă să se regăsească în slujba dezumanizării, în raionul de gadgeturi chimice. În acest caz, un simplu vânzător va fi de-ajuns. Chiar într-acolo ne îndreptăm.

J.-P. LEBRUN: Doar atât de puţină libertate de acţiune îi lăsaţi psihiatrului?

CH. MELMAN: Pe mine mă interesează ce face el! Comportamentul lui nu depinde de libertatea de mişcarea pe care i-o conced eu sau nu. Am de curând în analiză o femeie de 60 de ani. La vârsta de 53 de ani, şi-a pierdut ambii părinţi, care au murit la un interval de opt zile – au fost doi oameni care s-au iubit. Când am primit-o prima oară, am văzut o femeie complet împietrită de neuroleptice, într-o stare de încetinire a ritmului cerebral, de stângăcie gestuală. A venit la mine şi mi-a spus:

„Nu reuşesc să ies din asta.” Să iasă din ce? Nu cumva a intrat într-o stare de doliu? Din cauza neurolepticelor, nu a fost lăsată să-şi facă travaliul de doliu. Astfel, când mă întrebaţi :„Şi psihiatrul?”, ce aş putea să vă răspund? Psihiatrii au tot mai mult tendinţa de a trata doliul ca pe o boală, de a-l confunda cu o stare depresivă. E normal, mulţi nu ştiu ce înseamnă doliul!

J.-P. LEBRUN: De altfel, se vede asta imediat, dacă observăm vocabularul lor uzual: „Aţi făcut o depresie...”

CH. MELMAN: Este incredibil! Deşi, oarecum, au dreptate, fiindcă necesitatea socială, munca, obligaţiile familiale, toate astea fac ca, astăzi, să nu mai ai dreptul la un travaliu de doliu. Trebuie să fii tot timpul „în acţiune”.

J.-P. LEBRUN: În opinia dumneavoastră, psihiatria nu poate decât să urmeze trendul şi, deci, să participe la instalarea acestei noi economii psihice?

CH. MELMAN: Medicii, şi în particular psihiatrii, au devenit, din nefericire, servitorii puterii. Am fost uimiţi de ceea ce se petrecea în Uniunea Sovietică, unde medicii îi trimiteau pe opozanţii regimului – cei pe care îi numeam disidenţi – în lagăre şi spitale de psihiatrie. În Occident, înainte ca medicul să fie în slujba bolnavului, el serveşte astăzi interesele unui imperativ social, cel care spune – reluând exemplul nostru – că pacientul nu are nici timpul, nici dreptul şi nici posibilitatea de a face un doliu: trebuie ca el să fie la locul său de muncă. Dacă nu e acolo, atunci înseamnă că e bolnav, deci îl îndopăm cu medicamente. Medicamente care îl împiedică să-şi efectueze doliul şi care îl mumifică. O serie de probleme – precum cea a sângelui contaminat – au arătat care este preţul pe care îl plătim atunci când medicii, sau mai degrabă medicina, sunt puşi mai degrabă în slujba funcţionării sociale decât în cea a pacienţilor. De acum înainte, tocmai asta cere puterea de la medici – oricare ar fi culoarea ei politică.

J.-P. LEBRUN: Să repună pacienţii în stare de funcţionare şi să-i retrimită la muncă?

CH. MELMAN: Nu este nevoie ca acest ordin să fie explicit. Bolnavul însuşi este cel care formulează în mod spontan o astfel de cerere, fiindu-i inspirată de un sistem care pune constant presiune pe el. O mamă vine la psihiatru şi îi spune: „Dar trebuie să mă ocup de copiii mei. Trebuie să mă ocup şi de soţul meu, altminteri mă va părăsi! Şi mama mea este bolnavă...” Iar noi îi răspundem cererii ei.

J.-P. LEBRUN: În faţa unei astfel de situaţii, sarcina colectivă a psihanaliştilor nu ar fi mai întâi aceea de a scoate în evidenţă, de a identifica în mod precis această nouă economie psihică în act? Însă atunci ei ar putea să fie tentaţi să devină apărătorii sau apologeţii unui alt tip de funcţionare socială. În această privinţă, aţi amintit deseori că psihanaliştii nu sunt chemaţi să fie gardienii Simbolicului sau ai castrării *...

CH. MELMAN: Cu atât mai puţin ai tatălui sau ai religiei.

J.-P. LEBRUN: Şi atunci? Psihanalistul trebuie să consimtă să nu facă nimic?

CH. MELMAN: Nu facem nimic, dar multiplicăm colocviile, congresele, intervenţiile şi inclusiv publicaţiile asupra acestei chestiuni. Intervenind vizavi de decizia Perruche, luăm poziţie chiar şi în domeniul judiciar. De asemenea, am intervenit în dezbateri asupra geneticii, familiei, asupra problemelor de filiaţie, de paternitate etc. Aşadar, nu putem spune că nu facem nimic. Deşi, e adevărat, discursul nostru nu este receptat. Sau e deturnat de la finalitatea lui, cu alte cuvinte, este pus în serviciul intereselor şi discursurilor dominante.

J.-P. LEBRUN: Dar cum puteţi spune că „nu suntem chemaţi să fim gardienii Simbolicului” ş.a.m.d, şi totodată să întreprindeţi tot acest travaliu – inclusiv acest interviu – pentru a încerca să faceţi înţelese noua economie psihică şi riscurile pe care aceasta le comportă? Nu este un lucru contradictoriu?

CH. MELMAN: În calitate de psihanalişti, nu suntem gardienii Simbolicului şi cu atât mai puţin cei ai perenităţii autorităţii paterne. Nu trebuie să avem nicidecum nostalgia unei ordini patriarhale pe care o vedem prăbuşindu-se puţin câte puţin. Însă, în ceea ce priveşte practica noastră, cred că este bine ca analiştii să aibă suspiciuni

faţă de ceea ce analizantul – tânărul care bate la uşa noastră - vine să reclame. Căci el vrea să înfrunte, prin intermediul curei, acest tip de ordine care îi permite să acceadă la o juisare * care, astăzi, se sustrage necontenit încercării lui de a o dobândi. Însă, repet, noi nu suntem chemaţi să fim apostolii castrării. În afara cabinetului, putem să facem cunoscut ceea ce psihanaliştii – sau mai curând unii dintre ei – sunt în măsură să gândească şi să spună cu privire la acest subiect. În rest, e ca şi în cazul unei interpretări: nu puteţi constrânge pe nimeni să ţină cont de ea.

J.-P. LEBRUN: Bineînţeles! Însă, la urma urmei, nu scutiţi nicicum analistul de responsabilitatea sa de a identifica această nouă economie psihică şi consecinţele ei. El nu se poate degaja de responsabilitate...

CH. MELMAN: El nu este în niciun chip degajat – pentru a relua termenul dumneavoastră – de responsabilitate. Din contră, el trebuie mai degrabă să fie angajat, fără să-şi facă iluzii asupra limitelor acţiunii sale. Am participat recent la o emisiune radiofonică legată de problema adopţiei copiilor de către cuplurile homosexuale. Contextul era frapant: totul era regizat pentru ca eu să par reacţionar, retrograd sau violent. În faţa întrebărilor jurnaliştilor, mi-a fost foarte greu să las să se înţeleagă altceva. „Mesa" fusese spusă, iar eu nu eram acolo decât să o justific şi să amuz ascultătorii. Şi pentru că era vorba de o mesă, cel mai interesant lucru era să te întrebi de unde era spusă şi de către cine? Erau în studio tot felul de oameni care trebuiau să cultive fiecare propria sa reflexie, dar care erau totuşi reuniţi - printr-un fel de magnetism magic - într-un soi de comunitate. Însă cum se constituie o asemenea comunitate? Singurul moment în care „ceremonia" lor a fost stricată a fost atunci când am întrebat o jurnalistă: „Dumneavoastră aţi fi de acord să vă încredinţaţi copiii unui cuplu de homosexuali?" Atunci, pe moment, ea mi-a răspuns: „Da, bineînţeles!" Însă, la ieşirea din emisie, mi-a spus furioasă: „M-aţi intimidat!" Am rămas stupefiat: „Cum aşa? Era vorba de nişte copii care ar putea fi la fel de bine copiii noştri. Aşa că nu văd de ce v-aş fi intimidat... " Era foarte enervată şi ştiu sigur că nu voi mai fi niciodată reinvitat la o astfel de emisiune. Totul se întâmpla la un post de radio foarte cunoscut, la o oră de maximă audienţă - între 19:00 şi 20:00 – când oamenii sunt în bucătărie sau în maşină. Toţi ascultătorii lăsaţi să intre în direct – era o aşa-numită „emisiune interactivă" – erau împotriva mea. Totuşi, sunt foarte sigur că, printre cei care au telefonat, existau şi unii care erau de acord cu mine...

J.-P. LEBRUN: Aici daţi exemplul unui post de radio care se supune acestei faimoase legi a pieţei...

CH. MELMAN: Numai puţin. În urmă cu o lună, fusesem invitat la un lanţ renumit de televiziune, recunoscut pentru dezbaterile sale asupra marilor probleme ale societăţii. A fost şi mai rău! M-am regăsit faţă în faţă cu un jurnalist care şi-a petrecut timpul căutând să mă prindă în capcană. Nici la această emisiune n-am mai fost reinvitat vreodată. Cum răspunsurile mele nu au coincis niciodată cu cele prevăzute de el, animatorul dezbaterii a fost complet debusolat. Există de acum un fel de comunitate de gândire care nu este în niciun fel articulată, care nu se referă la nimic concret, dar care se impune fiecăruia dintre participanţii la astfel de dezbateri. Dacă nu aderaţi la ea, dacă nu sunteţi pe aceeaşi lungime de undă cu ea, sunteţi refuzaţi. Vedeţi că şi liberalismul are limitele şi intoleranţele sale.

Ce poate face dreptul?

J.-P. LEBRUN: În tot acest context, cum înţelegeţi multiplicarea recurgerii la justiţie, apelul tot mai frecvent al socialului la drept?

CH. MELMAN: Apelul mediului social la drept este din ce în ce mai important, aveţi dreptate să scoateţi în evidenţă acest aspect. Din cauza forcluziunii terţului, raporturile nu mai pot fi astăzi decât duale. În mod inevitabil, această dualitate va contractualiza conflictele, altfel spus, acestea vor fi experimentate în mod constant de fiecare dintre părţi ca o încălcare a unui contract tacit. În căutarea terţului care lipseşte, ne vom îndrepta spre câmpul justiţiei, căruia îi recunoaştem meritul că tratează fiecare subiect de drept în mod egal şi identic. În faţa problemelor legate de această alteritate radicală de care am vorbit mai devreme – singura care poate institui raporturi autentice între subiecţi –, se vor aduce răspunsuri care vor exprima dreptul pe terenul similarităţii şi identităţii. Iar dreptatea va fi acordată în mod sistematic celui mai slab. Are loc aici o operaţie de substituire a terţului simbolic care lipseşte cu un terţ real. Dar acest terţ nu are nici un fel de legătură cu cel simbolic, respectiv cu autoritatea cu care aveam de-a face înainte – chiar şi atunci când pretinde că restabileşte însăşi această autoritate. Care este funcţia acestui terţ real? De a face aşa

încât să nu mai existe diferenţă sexuală, pentru ca partenerii să poată revendica dreptul în mod identic. Am fi putut, desigur, să recurgem la justiţie când terţul simbolic era încă funcţional, dar acest lucru s-ar fi produs de o manieră diferită. Dreptul bărbatului nu este în mod necesar acelaşi cu cel al femeii. Cine poate susţine că bărbatul şi femeia au aceleaşi drepturi? Nici măcar nu au aceleaşi obligaţii. Însă, astăzi, dreptul propune un răspuns legal la toate cauzele principale de conflict ridicate de alteritate şi inegalitate.

J.-P. LEBRUN: Aţi merge până într-acolo încât să spuneţi că dreptul însuşi ar putea fi contaminat de această nouă economie?

CH. MELMAN: Dar aşa şi este! Asta pentru că dreptul actual stipulează că orice revendicare este legitimă şi trebuie satisfăcută, altminteri avem injustiţie şi dol. Nu se acceptă ca cineva să sufere o insatisfacţie: aceasta trebuie remediată, iar justiţia trebuie însărcinată să corecteze acest neajuns. Mi se pare că dreptul evoluează spre ceea ce ar fi de acum „un drept la confort". Altfel spus, dacă, de aici înainte, medicina trebuie să repare o anumită pagubă – precum cea suferită din cauza vârstei sau a sexului, de exemplu -, dreptul trebuie să fie în măsură să corijeze toate insatisfacţiile care se pot exprima în mediul nostru social. Cel care este susceptibil de a resimţi o insatisfacţie este dintr-o dată identificat ca victimă, pentru că el suferă sub raport social un prejudiciu, pe care dreptul trebuie – sau trebuia deja – să fie în măsură să-l repare.

J.-P. LEBRUN: Acolo unde, înainte, dreptul îşi organiza intervenţiile plecând de la o ficţiune, de la un ideal de dreptate, dumneavoastră introduceţi ideea unui drept subjugat el însuşi acestei noi economii psihice. V-am înţeles bine?

CH. MELMAN: Într-adevăr. Este ceea ce juriştii numesc necesitatea dreptului de a se conforma evoluţiei moravurilor.

Capitolul IV

Amprenta nostalgiei

[p. 133]

J.-P. LEBRUN: Dumneavoastră descrieţi apariţia acestei noi economii psihice şi a avatarurilor sale făcându-ne să înţelegem în ce fel se articulează fără nici un fel de ideologie organizatoare, cum se organizează ea chiar fără ştirea subiecţilor înşişi...

CH. MELMAN: Cu desăvârşire fără ştirea lor, într-adevăr. Suntem pe cale să abandonăm o cultură, legată de religie, care constrânge subiecţii la refularea dorinţelor şi la nevroză, pentru a ne îndrepta către o alta în care se afişează dreptul la exprimarea liberă a tuturor dorinţelor, la satisfacerea lor deplină. O mutaţie atât de radicală antrenează o depreciere rapidă a valorilor pe care le transmitea tradiţia morală şi politică. Figurile împietrite ale autorităţii şi ale ştiinţei par să se fi descompus de o asemenea manieră încât putem crede că schimbarea trăită este condusă de concursul spontan al voinţelor individuale, fără vreo referinţă la vreun program stabilit.

J.-P. LEBRUN: Fără îndoială, este unul dintre punctele tari a ceea ce dumneavoastră daţi la iveală. Pe de altă parte, spuneţi că este consecinţa unui progres, cel de a fi realizat că cerul este gol. Şi dumneavoastră aţi pus în evidenţă această

[p. 134]

confuzie între, pe de o parte, constatarea că cerul e gol, că Celălalt* este nelocuit şi, de cealaltă parte, credinţa că nu ar exista nici un Celălalt. Este, pentru mine, o confuzie majoră care conduce la o întreagă serie de consecinţe. Or, dumneavoastră vorbiţi despre asta ca şi cum a trece de la vechiul regim, de la o economie psihică tradiţională în care ordinea falică domneşte în chip de stăpân mai mult sau mai puţin, în care patriarhatul organizează ansamblul socialului, către o nouă economie psihică, ar însemna doar o cădere între Scylla şi Charibda. Daţi, în acest fel, impresia pe durata comentariilor dumneavoastră, că nu am vedea ivindu-se din nou vreo evoluţie, nici o mişcare care să se dovedească purtătoare de sens sau utilă. E aceasta o opţiune deliberată? Până la urmă, pentru a o formula de o manieră caricaturală, fără îndoială, păreţi să spuneţi: există fie vechiul sistem, singurul ce pare să funcţioneze de o manieră aproape satisfăcătoare pentru a conserva subiectul, fie noul sistem, dar cu avatarurile despre care am vorbit. Suntem noi, oare, condamnaţi fie la o întoarcere

îndărăt — improbabilă, de altfel, chiar şi dacă am dori-o —, fie la tabloul neliniştitor pe care îl descrieţi?

CH. MELMAN: Regret că ideea mea a putut să vă dea impresia că aş nutri şi cea mai mică nostalgie pentru vechiul regim, un fel de regret faţă de buna şi bătrâna nevroză pentru tătucul, faţă de nevroza articulată în jurul dragostei de tată. Nu doresc sub nici o formă să revenim la asta, pentru a scăpa de actualul disconfort [malaise] al civilizaţiei, cel descris de Freud. Însă, şi aici e problema, modul în care este tratat disconfortul [idem] de azi conduce la împlinirea fantasmei nevrozatului, cu alte cuvinte la a imagina că perversiunea ar fi însănătoşirea nevrozei. Or, noi o ştim, perversiunea, în ciuda seducţiilor pe care le poate exercita, nu este, dacă o privim din perspectivă psihanalitică, o soluţie mai suportabilă decât celelalte.

Care este punctul de vedere psihanalitic? Să ni-l amintim. Reglarea raportului nostru faţă de lume şi faţă de noi înşine,

[p. 135]

nu e supusă arbitrariului, nici capriciului, nici contractului, nici simplei bune voinţe. Altfel spus, n-avem facultatea de a face orice. Există o Lege* şi această Lege e cea care determină limbajul. Nu e o Lege care, în forma sa, în modul său de aplicare să fie stabilită pentru totdeauna. Ea a putut, de pildă, să se rezeme multă vreme pe religie. Or, aceasta nu l-a putut împiedica pe Freud să denunţe această formă de sprijin a legii ca ţinând de nevroză: religia ca nevroză a umanităţii.

Astăzi se pune chestiunea de a şti dacă punctul până la care am străbătut prin dezvoltarea noastră culturală ne permite în sfârşit — în ciuda tuturor rezistenţelor care i se opun aici — să acceptăm să recunoaştem determinismul care ne organizează. Singura modalitate de a fi uman, este să ţinem cont de acest determinism pe care ni-l impun legile limbajului. În nici un caz pentru a-l celebra, a-l venera sau pentru a ne angaja pe calea scepticismului sau a resemnării. Ci mai degrabă întrucât, odată recunoaşterea acestor legi dobândită, ne va fi posibil mai mult să examinăm colectiv ce putem face împreună cu ele. Şi, în speţă, să examinăm dacă putem să rezolvăm mai bine problema disconfortului sexual în care trăieşte umanitatea.

În definitiv, tot ceea ce eu avansez — fără a propune nimic, deoarece psihanaliştii nu trebuie să vină în faţa (şi nici prin spatele) scenei cu vreun program! —, este că umanismul, dacă e nevoie de unul, ar trebui să recunoască aceste legi care ne organizează. Şi, pornind de aici, ar trebui să apreciem că nu e vorba despre o ordine în vreun fel fatală a lucrurilor, în faţa căreia nu ne-ar rămâne decât să ne

înclinăm masochist, ci de o stare de fapt pe care avem nevoie să o studiem, aşa cum nu a încetat să o facă Lacan, în scopul de a repera felul în care aceste legi se pretează la alte scrieri, generatoare, poate, de o mai bună rezoluţie a simptomurilor noastre şi a raporturilor noastre cu noi înşine, cu lumea, cu semenii noştri, cu viaţa socială, cu „bunăstarea" deci.

[p. 136]

Poate că se va ivi într-o zi acest nou umanism. Acesta din urmă nu va mai avea nevoie, pentru a se susţine, de ipoteza divină — şi va putea atunci să îşi învingă nevroza, culpabilitatea şi iertarea — ca şi de falsele îndrăzneli ale perversiunii. Morala nu va mai fi scrisă, nici predată, nici impusă, dar ea va fi propria afacere a subiectului, în acest raport cu dimensiunea pierderii care, de acum deconectată de sacralitate, rămâne, totuşi, esenţială pentru a se efectua o articulare corectă a dorinţei.

J.-P. LEBRUN: Nu cumva e o formă de utopie ceea ce propuneţi dumneavoastră acolo?

CH. MELMAN: Este într-adevăr utopic. Deoarece, în realitate, „bunăstarea" întotdeauna a fost o noţiune echivocă, fără măsura fizică potrivită a o măsura, o noţiune ce nu se pretează decât evaluărilor subiective. Este clar că, în stadiul actual al lucrurilor, omul nu caută „bunăstarea". Lacan spunea că „omul aspiră către iad!". Atunci, să nu ne mirăm de ceea ce se petrece! În realitate, nu există forţă, nici culturală, nici socială, nici psihică care să ne invite să ieşim din disconfortul nostru [malaise]. Şi este motivul pentru care mă auziţi spunând toate astea cultivând un anumit pesimism. Dar fără resemnare.

J.-P. LEBRUN: De ce amintiţi această formulare grea a lui Lacan după care „cel către care omul aspiră este iadul !"? Cum înţelegeţi dumneavoastră asta?

CH. MELMAN: Tocmai pentru că omul vrea să-şi împlinească fantasma* şi pentru că împlinirea acestei fantasme este însuşi infernul. Nu există alegere pentru noi decât între substitutul* realităţii şi realul infernului.

[p. 137]

O a treia cale?

J.-P. LEBRUN: Îmi amintesc despre una dintre intervenţiile[41] dumneavoastră în care declaraţi, pe urmele lui Lacan, că „a lua Realul* ca mijloc” — altfel spus, dacă înţeleg bine, a lua Realul pentru a lega Imaginarul* şi Simbolicul*[42] — ne-ar putea feri atât să cădem sub stăpânirea unui exces al Simbolicului — ca şi când patriarhatul ar triumfa! —, cât şi sub jugul unui exces al Imaginarului — situaţie în care suntem deja. Or, eu v-am auzit foarte desluşit spunând că rămâne de schiţat o a treia cale. Cu ce ar putea ea să corespundă?

CH. MELMAN: Problema, cu aceste căi terţe, este că ne invită să măsurăm forţele care le susţin. Trebuie să fie câteva forţe care să le arate interes, care să aibă pofta de a le explora. Altfel, nu sunt decât căi ale visătorilor. Azi putem constata că aceste forţe sunt inexistente.

J.-P. LEBRUN: Cu certitudine, dar, dacă ar putea să existe, cu ce ar semăna ele?

CH. MELMAN: Cu voinţa de a renunţa la simptom.

[p. 138]

J.-P. LEBRUN: Atunci când semnalaţi, de pildă, că fără transfer* nu există nici o posibilitate de a acţiona, am impresia, în ciuda a orice, că şi dacă este adevărat pentru analistul care conduce o cură în cabinetul său, este o invitaţie de a pune lacăt la tot ceea ce am putea numi ca fiind psiho-medico-social! Atunci când avem a face cu oameni care sunt cu adevărat prizonieri în această nouă economie psihică, a le „prescrie” să iasă din ea este aproape inutil, chiar imposibil, dar...

CH. MELMAN: În orice caz, această prescripţie ar fi negreşit fără efect. Ceea ce ar pretinde astăzi să se opună imperativului satisfacţiei împlinite — care, în realitate, nu este împlinită, am văzut-o, decât prin epuizarea orificiilor sau prin eclipsa subiectului, abrutizat, anihilat de zgomot, imagini, droguri, cum vrem să le zicem — şi tot ceea ce ar pretinde să vrea să pună aici o oarecare temperanţă, având în vedere ceea ce tocmai am remarcat, că individul aspiră la infern, ar fi imediat reperat drept ceva conservator, retrograd. Până într-atât încât forţele politice reacţionare în mod

[41] *Cf.* Ch. Melman, Concluzia seminarului de vară consacrat seminarului XXI al lui Lacan, „Incredulii se înşeală”, Torino, august 1997, în *Discursul psihanalitic*, nº 19, februarie 1998.

[42] Aceasta trimite la ultimele seminarii ale lui Lacan în care leagă în aşa fel cele trei registre pe care le identificase — Real, Imaginar şi Simbolic — încât dă fiecăruia dintre aceste registre o valoare egală, în vreme ce, la începutul operei sale, Simbolicul se afla în poziţie prevalentă.

tradiţional refuză ele însele să susţină asemenea poziţii, căci ştiu că ar fi numaidecât descalificate.

Ascultam, deunăzi, un lider al dreptei — nu se întâmplă atât de frecvent — elogiind liberul uz de haşiş. Despre ce era vorba? Era, bineînţeles, vorba de a ieşi în faţa tinerimii, de a se arăta modern. Căci nu există voce care să poată fi auzită în alt registru, decât cu riscul de a fi imediat catalogată drept conservatoare. Şi cum noi, psihanaliştii, nu socotim să fim agenţii sanitari ai societăţii care va să vină, nu putem altceva decât să constatăm pur şi simplu efectele evoluţiei în curs. În planul de ansamblu, de altfel, oamenii — în ciuda a toate cele de care se plâng — au un aer mai degrabă fericit. De ce? Fiindcă a avut loc egalizarea — e-ga-li-za-rea — juisărilor,

[p. 139]

de aici înainte accesibile tuturor... sau aproape. Un pensionar, de pildă, poate face aceste minunate croaziere rezervate, ieri, aristocraţiei sângelui sau a banilor. Este acest fel de distribuţie egalitară a juisărilor, acest fel de mare comunitate din jurul juisărilor împărtăşite, care ne permit să enunţăm că, într-o anumită manieră, în regiunile noastre în orice caz, şi chiar şi dacă se plictisesc adesea, oamenii sunt mai degrabă fericiţi. E motivul pentru care vorbesc despre progres. Şi este, totodată, motivul pentru care societatea noastră adoră aceste zone, aceste regiuni care, de cealaltă parte, pot fi considerate ca rezervaţii ale nenorocirii şi care le dau sentimentelor noastre caritabile ocazia de a se exercita...

O egalizare a juisărilor

J.-P. LEBRUN: E adevărat că multiplicarea posibilităţilor de juisare oferite în cadrul noii economii psihice poate părea să favorizeze, chiar să promoveze egalizarea juisărilor. Năzuinţa egalitarismului nu e, totuşi, destinată eşecului, nu e condamnată să se lovească de un imposibil?

CH. MELMAN: Am văzut dezvoltându-se aceste revendicări de egalitate, de paritate. La urma urmei, de ce nu? E un ideal formidabil. De multă vreme a ajuns deja această aspiraţie egalitaristă să bântuie umanitatea. Dar, în practica dumneavoastră de psihanalist, aţi putut vreodată observa un echilibru afectiv, amoros sau social care să fie întemeiat pe egalitate, pe paritate? De ce nu funcţionează asta? Luaţi un cuplu de homosexuali. Aceştia, se ştie, se ostenesc să realizeze această egalitate şi cu toate

acestea, am spus-o deja, între ei apare inevitabil o dizarmonie, o alteritate. De ce? Aceasta vine neapărat

[p. 140]

de undeva. Alteritatea, această dimensiune pe care continuăm s-o recuzăm în diversele noastre revendicări pentru a asigura o identitate de comunitate şi de apartenenţă, îi este în mod evident internă limbajului însuşi, limbii ca atare. Am putea să batem oricât din picioare, să instituim legile pe care le poftim, asta nu se va schimba şi raporturile noastre vor rămâne dirijate, organizate de această dimensiune a alterităţii, de disparitate.

Să remarcăm, de pildă, eroarea de calcul comisă de Simone de Beauvoir prin intitularea operei sale *Cel de-al doilea sex*: că există două sexe, în fapt, nu semnifică în chip necesar că unul este primul în raport cu celălalt. Cardinalul nu implică obligatoriu ordinalul. E destul, în fapt, ca cele două elemente să fie fiecare un altul celuilalt, eterogene unul în raport cu celălalt, pentru a nu putea fi aliniate în aceeaşi serie. Se întâmplă să fie tocmai acesta cazul atât pentru un bărbat, cât şi pentru o femeie. În acest fel ei reprezintă paradigma alterităţii.

J.-P. LEBRUN: Auzim, totodată, din ce în ce mai mult vorbindu-se — şi acesta e un concept asupra căruia aş fi încântat ca dumneavoastră să spuneţi un cuvânt — de „suferinţă psihică”. Mai mult ca niciodată, am avea a face cu oameni aflaţi în suferinţă psihică...

CH. MELMAN: Suferinţă psihică, deoarece este unul dintre preţurile de plătit pentru apariţia unei noi economii psihice: existenţa subiectului este obliterată. Am devenit cu toţii tot felul de funcţionari, suntem prinşi într-un sistem în care trebuie să asigurăm, să garantăm, să producem „bunăstare” şi satisfacţie tuturor celor care ne înconjoară. Inclusiv părinţilor, ale căror noi coduri de înrudire/parentale [parenté] le vor specifica foarte exact obligaţiile lor de educatori: ei trebuie să vegheze asupra „bunăstării” copiilor lor. Orice lipsă a acestui nou rol de funcţionari ai sistemului va fi

[p. 141]

tot atât de curând susceptibilă de sancţionare legală: faptul de a vrea interzicerea satisfacţiei transsexualului, a cuplului homosexual, a femeii în vârstă care doreşte să rămână însărcinată — mâine-poimâine, şi alte tipuri de satisfacţii, fără

îndoială — ţine de acum înainte de o ofensă adusă moralei. Cetăţeanul are dreptul la o satisfacţie perfectă şi împlinită.

J.-P. LEBRUN: Dreptul, pe scurt, serveşte astăzi această pretenţie la satisfacţie...

CH. MELMAN: Dreptul, în fapt, este pus la dispoziţia împlinirii acestei satisfacţii. Tot ceea ce îi face opoziţie este înlăturat ca fiind politic şi moral incorect. Şi nu are audienţă.

J.-P. LEBRUN: Aşa, în Franţa, tocmai a fost autorizat subiectul să-şi aleagă patronimul! Un subiect de reflecţie pentru psihanalişti! Ce credeţi despre asta?

J.-P. LEBRUN: S-a legiferat cu privire la patronim ca şi cum ar fi fost vorba despre o chestiune secundară, ca oricare alta. Ca şi cum ne-am spune: de ce să parafăm prin noul venit al familiei o istorie, datorii, sarcini, obligaţii, acest întreg univers care semnifică deja de acolo că patronimul i se lipeşte înainte chiar să aibă timpul să scâncească. De altfel, poate că dacă scânceşte copilul, este tocmai din această cauză! Întrucât a înţeles că poartă deja o povară teribilă. E inteligent, reacţionează imediat! Ne-am descătuşat de patriarhat, pare-se, atunci de ce nu mai curând matronimul decât patronimul? Nimeni, cu toate acestea, nu remarcă faptul că matronimul, în cazul de faţă, nu este unul de acest fel, el este şi aici un patronim, întrucât este numele tatălui femeii. Va rămâne întotdeauna faptul că vom valida pur şi simplu, în familiile noastre, această veche ceartă, de obicei mult mai înăbuşită:

[p. 142]

aceea de a şti dacă copiii „produşi" în cuplu se agaţă de linia tatălui sau de cea a mamei. Ştim cu toţii că este o dezbinare foarte obişnuită pe care familia patriarhală a trăit-o destul de multă vreme, că regulile noastre de schimb au devenit maleabile şi că se întâmplă frecvent ca, şi atunci când poartă numele tatălui, copiii să ajungă în realitate să urmeze linia mamei. În acelaşi elan, vom autoriza în curând toate prenumele, chiar şi pe cele mai fanteziste, cum deja este cazul în Statele Unite unde s-a stabilit, se zice, omogenizarea pe această cale a multiplicităţii culturale. Nimeni nu se întreabă ce implică aceasta ca determinare umanizantă pentru copil, a se înscrie într-o descendenţă, într-o memorie şi de a trebui să o asume mai ales prin purtarea numelui.

Destinul marilor texte

J.-P. LEBRUN: Din nou este chestiunea datoriei, care este astfel anulată! Evocaţi câteodată, şi nu fără raport, acest fapt cum că nu ne mai referim la texte, la aceste texte cărora le datorăm atâtea...

CH. MELMAN: Cultura noastră se defineşte de a fi fost întotdeauna dependentă, de la Greci încoace, de marile texte, fie ele laice sau sacre sau chiar şi prescriptive şi politice. Mari în acest sens că poezia lor a fost organizatoarea moralei şi a conduitei noastre. Mă gândesc tot atât de bine la Homer ale cărui scrieri au fost cu adevărat nişte reazeme, nişte ghiduri, steaua acestor populaţii care au inventat totul pentru noi, ca şi la textele pe care le-am tratat apoi drept texte sacre sau naraţiuni tutelare, potrivite să ne ghideze, de la Pentateuh la Evanghelii şi

[p. 143]

până la Marx. Vă invit să remarcaţi că faţă de ele adoptasem vreme de secole o atitudine de hermeneuţi.

Aceste texte aşează, graţie scriiturii lor poetice, un anumit număr de imposibilităţi pe care le putem interpreta ca interzisuri. Şi ei evocă diversele moduri de a le trata. Să-l luăm pe Homer. În *Iliada* şi în *Odiseea* el relatează expediţii, întâlniri incredibile şi admirabile, pericole de înfruntat, dar totodată şi în acelaşi timp descoperirea de către o populaţie a puterii înşelătoare a cuvântului ca şi a ceea ce ar putea fi legitim în folosirea lui înşelătoare. Iată, printre altele, o contribuţie a textului care, deja, depune mărturie pentru o reflecţie care-mi pare interesantă.

Cu textele sacre avem a face şi acolo, mi se pare, cu o formă picarescă. Pentateuhul relatează o serie de călătorii, de aventuri, puternic realiste, de altfel, într-un limbaj de o cruzime admirabilă pe care traducerea franceză din păcate a estompat-o. Alte traduceri au permis evitarea acestei veştejiri şi chiar au permis textului să influenţeze, chiar să producă caracteristici naţionale esenţiale, în aceeaşi măsură Englezilor, pe cât Germanilor, de pildă. Versiunea foarte directă, foarte sălbatică a Pentateuhului de care dispun Englezii, în mod deosebit, duce chiar şi astăzi la consecinţe. În aceste texte sacre se epuizează diversele combinaţii posibile în materie de întâlniri familiale şi sociale şi se promovează, se valorizează conduitele considerate ca fiind cele mai puţin rele. Să luăm un exemplu: dreptul de întâi-născut. Este totuşi extraordinar să vedem că, în primul text al Pentateuhului, „personajul" recunoscut în final, valorizat este micul descurcăreţ care va fi arătat că întâiul-născut, care crede că i

se cuvine totul pe drept, trebuie, în realitate, să trudească, să lucreze, în vreme ce el, fratele cel mic, se comportă de o manieră uneori

[p. 144]

teribil de nesuferită, chiar criminală. Iată cum aceste texte au făcut ca lucrurile să se petreacă „aşa cum trebuie" pentru ca generaţiile să se perpetueze. Ele păstrează o înţelepciune considerabilă ce nu conteneşte să ne inspire şi să ne stea la căpătâi.

Faţă de aceste mari texte noi am trăit într-o poziţie de transfer, în sensul psihanalitic al termenului. Un transfer* radical şi permanent pe care puteau să-l trezească în mod evident aceste scrieri, ca depozitare ale înţelepciunii. Scrieri, aşadar, susceptibile să ne ţină de mână şi, în egală măsură, să ne ajute să stăm pe picioarele noastre.

J.-P. LEBRUN: De altfel, în acest mod a definit *a contrario* Lyotard postmodernitatea: sfârşitul marilor naraţiuni! Această datorie faţă de marile texte n-ar mai avea nici o miză astăzi?

CH. MELMAN: Nu cred asta. Dimpotrivă, este ceea ce îşi propune să ne facă să credem ideologia cognitivistă — căci e vorba efectiv de o ideologie, putem arăta asta. Ce afirmă cognitivismul? Noi primim din lume un anumit număr de informaţii care sunt nemijlocit procesate de maşinile care suntem — ne găsim, în fapt, asimilaţi prin această abordare nu unui animal, ci unei maşini, ceva care se defineşte ca ansamblu de circuite. Graţie acestei procesări, am fi în stare, în faţa situaţiilor pe care le întâlnim, să furnizăm răspunsuri care ar putea fi adaptate şi corectate... în măsura în care am fi suficient de bine orientaţi. Şi dacă, prin întâmplare, suntem încercaţi de defecte, este vorba despre defecte în procesarea informaţiilor primite, aşadar nu ne rămâne decât să trecem la reabilitări ale circuitelor, ale procedurilor pentru a le remedia. E de ajuns să fim bine conectaţi! Această ideologie ne interesează în ceea ce ea aduce cu sine, acest fapt de a ne desesiza de orice referinţă „verticală" —

[p. 145]

în special faţă de marile texte — pentru organizarea conduitei noastre. Referinţe care întotdeauna au venit ca să organizeze raportul nostru faţă de lume. Un raport care n-a fost niciodată naiv, inocent, nici direct.

Un subiect în sfârşit liber!

J.-P. LEBRUN: Deoarece vorbim de datorie, aş dori să pun o întrebare, puţin provocatoare, care vă va permite poate să vă precizaţi gândurile. Cunoaştem faimoasa formulă a lui Lacan: „Analistul nu se autorizează decât prin el însuşi." N-am putea-o aplica, de o manieră anume, subiectului? Un subiect nu e tocmai unul care, în ultimă instanţă, ar putea să nu se întemeieze decât pe sine însuşi?

CH. MELMAN: Problema este că subiectul e fobic, el are nevoie de un cal[43] oarecare să vină să întemeieze limitele teritoriului său, să-i spună care sunt limitele ce nu trebuie depăşite. Aceasta e dificultatea! Am dori fără îndoială să vedem existând un subiect care să nu se autorizeze decât prin sine însuşi, dar acest subiect este utopic. Lacan spunea cu siguranţă că dorinţa nu se poate autoriza decât prin sine însăşi, dar, în fapt, e mai degrabă rar... Este evident şi din fericire posibil; dar nu e cel mai frecvent caz.

J.-P. LEBRUN: În acelaşi timp, printr-un subiect care nu şi-ar obţine autoritatea decât din sine însuşi, nu ne-am apropia de o definiţie a individualismului fără limite care se dezvoltă astăzi?

[p. 146]

CH. MELMAN: A, nu, deloc! A-şi obţine din sine însuşi autoritatea nu e totuna cu a funcţiona fără limite. Este, dimpotrivă, a-şi recunoaşte limitele care mărginesc propria existenţă, altfel spus, care o permit şi care evită anihilarea sa în coma satifacţiei împlinite.

J.-P. LEBRUN: Acest discurs asupra limitelor, precum tot ceea ce susţineţi aici, am impresia, pentru a o spune de o manieră simplă, îl enunţaţi pornind dintr-un loc al autorităţii de care, generaţia ce vă urmează, nu mai dispune...

CH. MELMAN: Sunt întru totul de acord...

J.-P. LEBRUN: Sunteţi în stare să emiteţi o serie de constatări fiind dat locul pe care îl ocupaţi, dar nu remarcaţi, poate, că, în realitate, pe acest loc generaţia care vă urmează deja nu-l mai are, că ea nu mai poate conta pe existenţa lui. De aici înainte ea nu mai are altă ieşire decât să ţină cont, un pas mai departe, de ceea ce, de altfel, descrieţi dumneavoastră. Şi e o reală dificultate pentru psihologi, pentru educatori şi

[43] Aluzie la unul dintre celebrele cazuri ale lui Freud, acela al fobiei micului Hans, care şi-a „organizat" o frică de cal pentru a-şi delimita teritoriul. Semnificantul* fobic are ca funcţiune, într-adevăr, pe aceea de a servi drept reper în jurul căruia subiectul îşi poate organiza existenţa. *Cf.* Sigmund Freud, *Cinci psihanalize* [trebuie completată ediţia românească]

pentru încă mulţi alţii. Să luăm, numai, chestiunea autorităţii. Cel care îşi începe astăzi viaţa profesională, un tânăr profesor de exemplu, este constrâns, pentru a-şi legitima autoritatea, să se confrunte cu aceste mecanisme cărora aţi făcut să le apară foarte bine impasul. Deci, să le accepte într-o măsură mai mare sau mai mică. Şi ne putem gândi că riscă tocmai prin aceasta să se deprindă cu aceste mecanisme, să se piardă în această nou economie psihică. Cum să faci faţă unei atari situaţii? În ce fel am putea să o luăm în calcul şi, prin aceeaşi mutare, să venim în ajutorul celor care încearcă în ciuda tuturor să reacţioneze, să refuze resemnarea cu toate că nu vor mai fi având armele de care păreţi să mai dispuneţi dumneavoastră...

[p. 147]

CH. MELMAN: Păreţi, încă o dată, mai mult sau mai puţin revoltat de ideea că s-ar putea să nu existe o ieşire satisfăcătoare, să nu existe o cale regală pentru a înăbuşi consecinţele irupţiei acestei noi economii psihice...

J.-P. LEBRUN: Aş vrea să asum într-adevăr această revoltă, da...

CH. MELMAN: Este realmente o bună întrebare. Oare există într-adevăr aşa ceva, o cale? Vă amintesc acest cuvânt al lui Lacan: „Proletarul este robul nu al unui stăpân, ci al propriei sale juisări*". Această frază e de o considerabilă bogăţie. Ei bine, ceea ce vedem noi astăzi este în mod precis tocmai aceasta: nu mai există stăpân, în culturile noastre, patronul este juisare. De aşa manieră încât asistăm, dacă-mi permiteţi acest comentariu ironic, la o uluitoare victorie proletară pe care Marx nu o prevăzuse: proletarizarea ansamblului societăţii. Toţi proletari! Toţi servitori! Captivi cu toţii, ascultători de juisare! Marele eveniment, aşa cum am arătat-o deja, este că nu mai există juisare falică. Nu mai există astăzi juisare decât pentru acest obiect „construit" pornind de la obiecte parţiale, acest obiect pe care Lacan l-a numit *obiectul a**. Trăim, în Occident, în cultura dezonoarei. Onoarea nu mai este o valoare, nu mai preţuieşte nimic pe piaţă, pare desuetă, a se vedea chiar reacţionară. Nimic surprinzător deoarece asistăm la triumful *obiectului a*, adică al deşeului. Nu rămâne decât să vedem cu ce seamănă stilul raporturilor dintre noi... Dar, ca să revenim la întrebarea dumneavoastră — pentru a ieşi de aici, există o altă cale? —, aş spune că, după ce ştiu eu, ceea ce vi se va părea pesimist, nu există aşa ceva. Nu poate fi astfel decât pentru că dorinţa profundă a umanităţii este de a muri, de a dispărea.

[p. 148]

Pulsiunea de moarte

J.-P. LEBRUN: Împlinirea pulsiunii de moarte, aşadar!

CH. MELMAN: Împlinirea pulsiunii de moarte, într-adevăr. Freud fusese deja uimit de asta, dar e năzuinţa umanităţii. Şi, într-un fel anume, putem spune că suntem pe cale să realizăm această năzuinţă. Pe acest faimos „obiect *a*" nu-l regăsim îndărătul problemei poluării care devine într-adevăr ameninţătoare în realitate. Suntem tot mai în măsură să facem imposibilă viaţa pe planeta noastră şi depunem străduinţe pentru aceasta mai ales încurajând un anumit tip de dezvoltare industrială a ţărilor aşa-zis din lumea a treia care conduce la modalităţi de producţie foarte poluante. Şi, în acelaşi trend, aşa cum am văzut cu protocolul din Kyoto, Statele Unite dau un exemplu de acest tip refuzând să-şi ia angajamentul controlului propriilor excese!

Cum trebuie interpretate asemenea comportamente atunci când specialiştii cunosc că este real pericolul de a deregla funcţionarea planetei până la punctul în care viaţa biologică este pusă în imposibilitate? Viaţa biologică, a noastră, e un accident: un accident nu este tocmai etern!

J.-P. LEBRUN: Că tot vorbim de pulsiunea de moarte, vă aduceţi aminte fără îndoială că Freud a adăugat, în a doua ediţie a *Angoasei în civilizaţie* [?!], apărută cu puţin după intrarea naziştilor în Reichstag, o frază la sfârşitul textului său în care evocă lupta a doi adversari: pulsiunile de viaţă şi pulsiunile de moarte. O frază care spune pur şi simplu: „Dar cine poate anticipa succesul şi soluţia?"

[p. 149]

CH. MELMAN: Putem chiar să spunem, dacă dăm crezare marilor cazuri clinice pe care Freud le-a sudiat şi pe care ni le aduce la cunoştinţă, că pulsiunea de moarte este cea care biruie de fiecare dată.

J.-P. LEBRUN: Este acest fapt ineluctabil? Puteţi face precizări?

CH. MELMAN: Povestea Dorei[44] cum s-a terminat? Prin povestea unei femei slăbănoage, care tuşea, bolnavă şi care a murit la o vârstă precoce. Omul cu Şobolani a dispărut pe front. Omul cu Lupi a fost un bolnav perpetuu care a trăit chiar ca un bolnav „profesional", tot timpul în reprezentaţii, până la pensie! Micul Hans este, poate, cel care a ieşit cel mai bine din toate astea dând vieţii sale o direcţie

[44] Aici sunt evocate succesiv cazurile cele mai celebre ale lui Freud. Cf. *Cinq Psychanalises*, vezi supra.

complet diferită, consacrându-se muzicii. Şi totuşi îi mergea oare atât de bine? Nu ştiu, nu cunosc documentele de care dispunem cu privire la viaţa sa de adult. Nu vedem nici un caz, printre marile psihanalize ale lui Freud, de care să avem ocazia specială de a ne bucura. Cât despre analiştii care îl înconjurau pe Freud, era o redutabilă gaşcă de nebuni, adesea agresivi şi răutăcioşi. Şi evident că n-o să mă apuc să-i evoc pe cei care-l înconjurau pe Lacan, vă las pe dumneavoastră să judecaţi. Nu e oare aşa că ceea ce psihanaliza aduce la lumină până la urmă este năzuinţa profundă a oricărui subiect de a termina cu tot ceea ce îl deranjează? Deci s-a săturat de sex. Firește, este condiţia reproducerii, dar de ce să nu se dispenseze de ea?

J.-P. LEBRUN: Credeţi că posibilitatea de a se opune pulsiunii de moarte s-a redus în cadrul noii economii psihice?

[p. 150]

CH. MELMAN: Propriul noii economii psihice este că ea nu incită absolut deloc la îngrădirea pulsiunii de moarte — ci aspiră la ea! Când nu mai avem apetit decât pentru satisfacţia împlinită, menţinerea vieţii nu mai constituie nici un moment un factor restrictiv.

J.-P. LEBRUN: Aşadar, dacă această nouă economie ar trebui să prevaleze în mod total, noi am fi cu atât mai mult mişcaţi de pulsiunea de moarte...

CH. MELMAN: Absolut.

J.-P. LEBRUN: I-am opune tot mai puţină rezistenţă...

CH. MELMAN: Cu certitudine. Îmi veţi spune poate că e în contradicţie cu toate statisticile care arată o prelungire a duratei de viaţă. E adevărat, e în absolută contradicţie.

J.-P. LEBRUN: Fără îndoială, deoarece prelungirea duratei vieţii nu semnifică neapărat că trăim mai mult, că trăim cu adevărat aşa cum ştim...

CH. MELMAN: Nu e suficient, într-adevăr, să prelungim durata pentru a fi mai în viaţă.

Tatăl de astăzi? Un măscărici...

J.-P. LEBRUN: Am putea reveni puţin asupra a ceea ce aţi spus adineaori, anume la faptul că răzbunarea asupra tatălui este, în cele din urmă, o răzbunare împotriva dorinţei sexuale.

[p. 151]

CH. MELMAN: Este o răzbunare împotriva sexului. Căci — revenind la aceasta — ce este un tată dacă nu cel care vine să introducă, în ceea ce este dulceaţa legăturii dintre o mamă şi un copil, violenţa traumatică a sexului? Ce altceva este el? El e cel care distruge armonia — delicioasă! — ce caracterizează raporturile dintre o mamă şi copilul ei. Şi încă de o manieră brutală.

J.-P. LEBRUN: Fără îndoială. Dar patriarhatul ţine el pur şi simplu de această dimensiune a tatălui?

CH. MELMAN: Patriarhatul este tipul de ordine care, instaurând fractura şi dizarmonia dintre mamă şi copil, îl introduce pe acesta în viaţa sexuală. Asta e patriarhatul. O ordine care, mai întâi, activează statutul subiectiv al copilului şi, apoi, simultan, îi deschide accesul către genital.

J.-P. LEBRUN: Dar putem spune totodată că patriarhatul nu avea numai virtuţi, totuşi. În special, el a apărut ca incapabil de a permite recunoaşterea dorinţei femeii, a cuvântului femeii...

CH. MELMAN: Dar cine a spus că există o dorinţă feminină? Cine a spus că există o vorbire feminină?

J.-P. LEBRUN: Totuşi, în mod concret, nu puteţi nega că din momentul în care patriarhatul a fost contestat, s-a observat în special că femeile aveau mai uşor acces la vorbire!

CH. MELMAN: Nu există o vorbire masculină sau feminină, există doar vorbire, pur şi simplu. Şi dorinţa nu este feminină sau masculină, ea este doar, şi atât. E ceea ce Freud a pus în evidenţă în mod remarcabil: este *un* singur libido.

[p. 152]

J.-P. LEBRUN: Da… dar nu vă pot urmări atât timp cât imaginaţi patriarhatul în acest mod, asimilându-l pur şi simplu unei ordini legate de un tată „traumatizant", cel pe care tocmai l-aţi descris. Nu e reducţionist?

CH. MELMAN: Dar, în caz contrar, nu există tată! Dacă tatăl nu este tocmai acela, atunci este un măscărici, nu este un tată. În anumite societăţi africane, în care genitorul pur şi simplu vizitează din când în când locul în care locuieşte femeia sa împreună cu copiii pe care i i-a făcut doar pentru a schimba câteva cochetării, este tocmai fratele mamei — ceea ce numim *avunculat* — care reprezintă autoritatea faţă de copii.

J.-P. LEBRUN: Aşadar, în ce vă priveşte, în afara patriarhatului nu există salvare. Dacă dispare, suntem condamnaţi să trecem la noua economie psihică…

CH. MELMAN: Nu am spus că n-ar exista salvare în afara patriarhatului. Nu sunt cu nimic un apărător al patriarhatului! Mă aflu doar în poziţie de analist, deci în poziţia din care dau seamă de un anumit număr de fenomene. Asta-i tot. Eu nu urmăresc nici să atac, nici să laud aceste evoluţii pe care le constat.

J.-P. LEBRUN: Rămâne această întrebare: existenţa patriarhatului este ea necesară, chiar indispensabilă, pentru ca locul tatălui să fie recunoscut?

CH. MELMAN: Locul tatălui, de fapt, nu poate să depindă decât de patriarhat. Altfel, tatăl este acest bonom pe care-l cunoaştem astăzi, un biet individ, chiar un comic. De unde îşi poate el trage autoritatea, într-o familie, dacă nu din valoarea acordată

[p. 153]

patriarhatului? Un tată nu îşi poate da singur propria autoritate, el nu-şi poate obţine autoritatea decât din patriarhat. Şi dacă vrea cu orice preţ să se autorizeze prin sine însuşi, avem a face cu tatăl violent, brutal, cu cel pe care, uneori, îl târâm în faţa judecătorului.

J.-P. LEBRUN: Ne spuneţi, pe fond, că nu ne dăm seama destul că autoritatea limitează puterea…

CH. MELMAN: Subscriu pe de-a-ntregul la ceea ce tocmai aţi spus: autoritatea este ceea ce pune limită puterii. Şi când regimurile teologice vor să asigure cuplarea celor două, pentru a ne întoarce la una dintre întrebările Dvs., a puterii şi autorităţii, are loc o catastrofă. Deoarece sfârşim prin a legitima puteri care nu mai au nici o limită.

J.-P. LEBRUN: Concret, la ce vă gândiţi?

CH. MELMAN: Nu aş putea să fiu mai clar de atât: este ceea ce numim *integrismul*.

J.-P. LEBRUN: Dar mai putem, mi se pare, să vedem lucrurile şi altfel. Nu cumva tocmai atunci când nu se lasă destul loc autorităţii se redă totodată, în alt mod, o deschidere puterii, o întărire?

CH. MELMAN: Fără îndoială. Dar cel mai simplu mijloc de a o întări este, totuşi, acela de a confunda puterea şi autoritatea. Când acela care are autoritatea este

în acelaşi timp acela care are şi puterea, este în mod direct şi fără vreo posibilă limitare.

J.-P. LEBRUN: Credeţi că patriarhatul este nemijlocit legat de religios?

[p. 154]

CH. MELMAN: Faptele arată că nu au a face una cu cealaltă. Patriarhatul, aşa cum a existat la Romani, a apărut cu mult înainte şi independent de instaurarea religiei creştine. Aveam pe atunci a face cu o autoritate civilă care îşi era suficientă sieşi.

J.-P. LEBRUN: Dacă admitem că legătura religie-patriarhat nu este necesară, acesta e un punct capital. Susţineţi cu adevărat teza aceasta?

CH. MELMAN: Este istoric atestată.

J.-P. LEBRUN: În sumă, aşadar, după Dvs., nu există cu adevărat altă soluţie, pentru ca patriarhatul să-i asigure tatălui un loc, pentru ca exerciţiul paternităţii să se dovedească posibil, autorizat, decât modelul violenţei?

CH. MELMAN: Absolut. Nu există altul în această privinţă. Am evocat deja în altă parte[45] ce se petrece în societăţile în care, pentru motive istorice, legate uneori de colonizare, comunităţile n-au conservat nici o referinţă faţă de figura unui tată comun. Taţii, în acele condiţii, sunt pur şi simplu vizitatori sexuali nocturni. Nu au altă putere. Sunt, în aceasta, reduşi la rolul lor de genitori, reproducători, ca în zoologie.

J.-P. LEBRUN: Ca în zoologie! Ar fi aceasta o manieră de a se referi la modificarea raportului faţă de inconştient care se anunţă odată cu apariţia acestei noi economii psihice?

[p. 155] Parcurs

CH. MELMAN: Este, bineînţeles, o întrebare esenţială. Nu cred s-o putem trata *ex abrupto*. Să spunem, totuşi, revin la aceasta, că ne îndreptăm către o dispariţie, nu a inconştientului, în sensul freudian al termenului, dar a subiectului inconştientului. Nu va mai exista acolo nici dorinţa de a se face recunoscut, nici enunţare în numele subiectului. Vom avea acolo un singular, o stranie revenire la ceea ce era situaţia

[45] *Cf.* Charles Melman, „Complexul lui Columb", în *Despre un inconştient postcolonial dacă el există*, publicaţiile Asociaţiei lacaniene internaţionale, Paris, 1995.

precarteziană, de dinaintea apariţiei „eului" prin cogito. Vor exista voci ale adâncului, voci diabolice pe care subiectul nu le va recunoaşte ca fiind ale sale. Nu pare să fie deloc exclus ca noi să mergem destul de repede către o atare configuraţie.

J.-P. LEBRUN: Asta vrea să spună, încă o dată, că ne îndreptăm către psihoză mai degrabă decât către perversiune?

CH. MELMAN: Lacan v-ar fi răspuns poate că ieşim din paranoia pentru a intra în schizofrenie!

Un subiect apatrid

J.-P. LEBRUN: Putem să ne întoarcem la clinică şi să continuăm să încercăm a distinge trăsăturile cele mai proeminente care caracterizau un subiect ce funcţionează în această nouă economie psihică…

CH. MELMAN: Ar trebui, mai întâi, precizat care este, azi, statutul subiectului.

J.-P. LEBRUN: Aţi spus că subiectul, aşa cum îl cunoaştem, fusese abolit…

[p. 156]

CH. MELMAN: Şi că subiectul nu-şi mai găsea astăzi un *heim*, o casă, un loc…

J.-P. LEBRUN: Că era fără adăpost, că nu mai avea deja unul…

CH. MELMAN: Că nu mai avea adăpost şi că, într-o anumită manieră, devenise totodată apatrid. Cred că mişcările regionaliste actuale întâlnesc un anumit succes pentru că ele reprezintă o reacţie în faţa acestui caracter din ce în ce mai mult apatrid al subiectului. Un subiect care, dintr-o dată, şi-a pierdut referinţele istorice. Şi care se găseşte eliberat de raportul tradiţional care leagă existenţa subiectului de o datorie simbolică pe care ar avea-o de plătit…

J.-P. LEBRUN: Când spuneţi „pierderea referinţelor istorice", putem tot atât de bine s-o înţelegem în clinica individuală: oameni care vin să ne vadă şi care se mărturisesc ca fiind fără istorie, fără repere care să le specifice parcursul…

CH. MELMAN: Exact. Vedem apărând în realitate acest „om fără calităţi" despre care a vorbit Musil. Cu o existenţă pe care, într-un anumit mod, am putea s-o judecăm ca descătuşată, eliberată, dar care se adevereşte, de altă parte, extrem de sensibilă sugestiilor. Absenţa de repere, a legăturii cu un Altul*, corelative unui angajament al subiectului, îl fac extrem de sensibil tuturor injoncţiunilor venite din

partea celuilalt. Astfel, s-a spus, presa şi comunicarea în masă — ceea ce numim cea de-a patra putere — au ajuns să se substitue acestui Altul la care ne refeream altădată prin portanţa istoriei, a religiei, a datoriei. Rezultă aici un subiect eminamente manipulabil şi manipulat. Chiar şi când îl aşezăm teoretic în centrul sistemului, ca şi când el ar fi cel care decide. Ar fi alegerile sale,

[p. 157]

opţiunile sale, comportamentele sale, de consumator mai ales, care ar decide, zice-se, cu privire la organizarea lumii sale. Ceea ce justifică să nu încetăm niciodată să îl sondăm. Dar răspunsurile sale la sondaje nu sunt nimic altceva decât ceea ce i s-a inculcat în ajun.

J.-P. LEBRUN: Vedem acolo cum apare suplimentar o nouă treaptă de supunere a subiectului. Nu se mai face recurs la metodele tradiţionale, ca şi atunci când totalitarismele utilizau pe faţă şi deliberat tehnicile clasice de control şi de propagandă pentru a manipula subiectul. Azi, pentru a realiza această supunere, se acţionează prin golirea locului subiectului însuşi.

CH. MELMAN: Exact.

J.-P. LEBRUN: Am ajuns acolo unde s-a creat un fel de non-loc pe locul subiectului...

CH. MELMAN: Putem s-o spunem tocmai aşa. Dar ceea ce avem noi astăzi de gândit e mai ales o formă de identificare ce, mi se pare, n-a fost reperată nici de Freud, nici de Lacan şi care constă în organizarea comunităţilor prin adunarea în jurul unei juisări comune.

O legătură socială săracă

J.-P. LEBRUN: Vreţi să invocaţi acolo, presupun, toate aceste adunări în jurul aceleiaşi pasiuni sau al aceleiaşi preocupări, ale bolnavilor atinşi de afecţiunea cutare sau cutare în aceeaşi măsură ca şi ale jucătorilor de scrabble sau ale filateliştilor... Dar legătura socială pe care o creează, pe care o propun aceste comunităţi de interese, este ea cu adevărat una?

[p. 158]

CH. MELMAN: Este evident o legătură socială foarte săracă de vreme ce este întemeiată pe reazemul găsit în celălalt doar în măsura-n care celălalt

împărtăşeşte aceeaşi juisare. Şi această juisare, prin chiar faptul similitudinii adepţilor săi, a protagoniştilor săi devine o juisare unisex...

J.-P. LEBRUN: ...şi în oglindă...

CH. MELMAN: ...şi în oglindă.

J.-P. LEBRUN: În acest dispozitiv, care e destinul instanţelor psihice? Ce se întâmplă cu supraeul* într-o atare economie? Şi ce devine idealul de eu*? Ce rămâne din el?

CH. MELMAN: Aceste instanţe rămân mereu la fel de active. Ba chiar vor avea, poate, tendinţe să se dezlănţuie. Întrucât idealul de eu se confundă din ce în ce mai mult cu eul ideal*, în măsura în care subiectul ar avea să-şi asigure propria reprezentare de o manieră care să fie tot atât de scenică, tot atât de estetică pe cât posibil. Şi aceasta în timp ce supraeul şi-ar păstra mereu locul tradiţional de injoncţiune la adresa juisării[46], o injoncţiune de a merge până la capătul juisării. Supraeul a implicat tot timpul această injoncţiune, dar în configuraţia actuală, în mod efectiv, iar diferenţa nu e mică, nu mai este cine să-i pună frâu.

J.-P. LEBRUN: Ceea ce ne trimite către aceşti tineri pe care i-aţi evocat şi care au o asemenea nevoie de decibeli încât pentru asta

[p. 159]

ajung uneori să sufere de boli auditive. Am ajuns în acest punct în raport cu excesul...

CH. MELMAN: Este, cum arată evidenţele, excesul cel care a devenit norma.

J.-P. LEBRUN: Şi e un exces care nu e trăit în modul punctual al unei transgresiuni...

CH. MELMAN: Care nu numai că nu este trăit după modul unei transgresiuni, dar care e în raport cu modul unei prescripţii: prescripţia excesului ca atare.

J.-P. LEBRUN: Aţi evocat necesitatea provocării. Dar există întotdeauna o dimensiune a transgresiunii şi în comportamentul pervers...

CH. MELMAN: Aşa este.

---

[46] Amintim că lectura lacaniană a Supraeului diferă de cea a lui Freud: pentru Freud Supraeul este o instanţă prohibitivă, care interzice; pentru Lacan este totodată o instanţă care prescrie juisarea (cf. Seminarului său din anii 1972-1973, *Encore*, éditions du Seuil, 1975).

J.-P. LEBRUN: De ce este aceasta diferit în acest caz al figurii psihice? Este şi asta o caracteristică a noii economii psihice?

CH. MELMAN: Avem a face cu o perversiune morală. Perversiunea a avut mereu raporturi cu morala, dar legătura lor era până acum complexă, una sprijininduse pe cealaltă sub aparenţele reprobării. În vreme ce de acum încolo, suntem în faţa unei perversiuni despre care aproape că dorim s-o numim... igienistă.

J.-P. LEBRUN: Ceea ce se manifestă prin interdicţia de a fuma, prin regimurile alimentare, toate aceste raporturi pe care le avem azi cu prevenţia medicală...

CH. MELMAN: Doar igienismul, de fapt, vine să constituie o limită, o pseudo-limită, mai degrabă — foarte puţin eficace

[p. 160]

în fapt — perversiunii prescrise de cealaltă parte. N-am văzut niciodată atâtea fete, pentru a da unul dintre cele mai simple exemple, care să meargă la colegiu sau la liceu cu ţigara-n mână de la opt dimineaţa. E aiuritor să le vezi pe aceste puştoaice, care nu pot fuma nici acasă, nici la şcoală, fără îndoială, cum trag din chiştoc ca şi cum ar fi un bătrân meseriaş care se duce la muncă. Sunt pe cale să se otrăvească, să se asfixieze puţin câte puţin. Şi nu e vorba despre o plăcere împărtăşită: cel mai adesea, sunt singure şi o fac pentru pura lor plăcere, caută o juisare solitară...

J.-P. LEBRUN: Acolo aproape că am putea vorbi de perversiunea morală...

CH. MELMAN: Am putea spune asta. În orice caz, nu mai avem a face cu morala tradiţională, căci morala nu era organizată, până acum, de grija de a păstra viaţa: era organizată în jurul grijii de a-şi păstra onoarea. Era vorba de a rămâne demn. Ceea ce e cu totul altă poveste. Lipsa demnităţii a devenit ordinarul.

Şi din nou: ce e de făcut?

J.-P. LEBRUN: Mă găsesc faţă în faţă cu o dificultate. Descriind această nouă economie psihică, aţi afirmat în mai multe ocazii că ea face imposibil orice fel de transfer*. Şi că, din cauza acestei scoateri din joc a transferului, analistul, precum orice alt terapeut, de altfel, ar fi neputincios când i-am cere să ne vadă. În schimb, v-am auzit spunând, din când în când, că suntem totuşi îndreptăţiţi să auzim şi să aşteptăm din partea unui analist să poată mereu răspunde în cea mai corectă manieră

[p. 161]

posibilă când primeşte un pacient. Atunci, nu credeţi că în faţa cuiva al cărui psihism ar fi organizat de o asemenea economie, trebuie să fie ceva care să poată fi spus, ceva care să poată fi semnificat? Psihanaliştii, mai ales în afara practicii lor curative, se vor fi întâlnit deja cu subiecţi prinşi în această dinamică. Mă gândesc de pildă la cei care ne sunt aduşi pentru că s-au dedat la gesturi sexuale asupra copiilor lor, şi nu în cadrul unei transgresiuni deliberate, ci mai curând întrucât se află în anomie, cu adevărat în absenţa limitei. Vedem bine că aceşti subiecţi au dificultăţi în a-şi reprezenta ceea ce rămâne totuşi o transgresiune. Îşi dau seama că în conduita lor ceva nu sună bine. Le rămâne fără îndoială, în general, o mică speranţă de a-şi remarca această lipsă, că există un loc în care asumarea ei este posibilă. Dar de ce ar consimţi ei să facă loc limitei, interzisului? În numele a ce s-ar situa ei din nou într-o economie care le-ar impune o pierdere de juisare? Atunci când ajung în starea aceasta la analist sau la terapeut, adesea în urma unei decizii judiciare, e evident că noi nu mai putem face mare lucru...

CH.MELMAN: Că nu putem nici să-i educăm, nici să-i orientăm.

J.-P. LEBRUN: Cu toate acestea, chiar şi în aceste cazuri, nu trebuie să dăm ceea ce dumneavoastră numiţi cel mai corect răspuns posibil? Această situaţie nu cere ea oare cuvântul, ceva care să nu fie doar o conduită neutră, o conduită de abstinenţă?

CH. MELMAN: Mă gândesc că le putem spune că o societate în care părinţii — pentru a începe cu ei — îşi consumă proprii copii, este o societate care se îndreaptă către sfârşitul ei.

[p. 162]

Ceea ce ne face să le adresăm următoarea întrebare: admit ei să se îndrepte, în acelaşi timp, către sfârşitul propriu şi al copiilor lor? O societate devenită endogamică şi care îşi consumă proprii copii, este o societate pe cale să moară. Singurul lucru pe care l-am putea face, este să îi aducem în faţa acestei constatări şi să îi întrebăm dacă...

J.-P. LEBRUN: Dacă asta e ceea ce vor?

CH. MELMAN: Dacă asta e într-adevăr ceea ce vor. Să-i facem să înţeleagă ce anume semnifică gestul lor.

J.-P. LEBRUN: Tocmai, aceasta nu e acelaşi lucru cu a nu le spune nimic.

CH. MELMAN: Bineînţeles că nu! Trebuie să li se spună. Dar nu se pune atât problema de a dori să îi aduci la o datorie în ce priveşte paternitatea. Ne vom mulţumi pur şi simplu de a-i lumina în privinţa semnificaţiei gestului lor.

J.-P. LEBRUN: Împărtăşesc tocmai acest punct de vedere. Dar chiar prin aceasta definim o nouă economie a analistului...

CH. MELMAN: Dar e cât se poate de evident că şi analistul are cu necesitatea una! Nu are de ales!

J.-P. LEBRUN: Are o economie şi el, bineînţeles. Dar vorbim aici de o nouă manieră, netradiţională, de a se comporta cu pacienţii...

CH. MELMAN: Este oare atât de departe de modalitatea noastră tradiţională de lucru atunci când înţelegem să confruntăm un subiect cu semnificaţia conduitelor sale?

[p. 163]

J.-P. LEBRUN: Doar că în cazul concret intervenţia trebuie să fie rapidă, trebuie făcută foarte devreme pe durata întrevederilor, ceea ce nu e obişnuit la un psihanalist...

CH. MELMAN: E rapidă deoarece pacientul nu ştie ce avem să-i spunem, în vreme ce analistul, într-un asemenea caz, o poate şti din capul locului sau aproape. Datoria lui fraternală este aşadar aceea de a atrage asupra acestui punct atenţia celui pe care-l primeşte. Este mai puţin o datorie de analist, cât una de fraternitate.

J.-P. LEBRUN: Dar cât de rar se vorbeşte astfel despre fraternitate! Mai ales în astfel situaţii! E necesar, fără îndoială, să fi făcut o analiză pentru a detecta că există acolo o datorie de fraternitate!

CH. MELMAN: Poate.

J.-P. LEBRUN: Veţi fi de acord, aşadar, că, în sistemul acestei noi economii psihice, analistul poate să rămână ultimul adăpost al subiectului?

CH. MELMAN: În faţa progresului remarcabil al ştiinţei, existenţa inconştientului este cu siguranţă un refugiu pentru umanitate. Este în final ultimul loc care oferă un adăpost subiectului, îl pune în poziţia de a se putea retrage, deci de a arunca o privire asupra cursului vieţii sale, de a face asupra ei o judecată şi de a fi capabil să ia decizii. Toate acestea nu vin de la sine, nu sunt un dat natural. Se poate foarte bine, precum ne-au arătat-o experienţele istorice, sub nazism, de pildă, să ne regăsim constrânşi prin legi scrise de altfel în toată regula, lipsiţi de puterea de

decizie. Şi nu putem decât să ne supunem — nu putem face altfel! — pur şi simplu deoarece ţinem să rămânem valizi din punct de vedere social.

[p. 164]

Este foarte evident că progresul ştiinţei ne „interzice" în calitate de subiecţi — voi reveni la asta. Ştiinţa e din ce în ce mai prezentă, exigentă, galopantă. Ea este organizatoarea, însoţitoarea care pune în ordine esenţialul lumii noastre. Ea ne pune în situaţia în care ne este din ce în ce mai dificil să ne afirmăm, să fim consideraţi ca subiecţi.

Când ştiinţa ţine loc de scriitură [scriptură]

J.-P. LEBRUN: Ştiinţa, în cultura noastră, se găseşte ea astfel pe locul şi în locul scriiturii?

CH. MELMAN: Da, altădată, scriptura/scriitura era fondatorul culturii noastre. Cultura noastră, şi este ceea ce o distinge bine de multe altele — chiar dacă şi ele au în mod evident miturile, poveştile, naraţiunile lor —, are acest caracter absolut excepţional: ea n-a funcţionat niciodată în afara scripturii, dacă pot spune aşa. În aşa măsură încât unul dintre ele, cum am văzut, Pentateuhul, o naraţiune aparent picarescă, a devenit un text sacru. Trăim într-o epocă marcată de devalorizarea scripturalului. În profitul puterii, eficacităţii şi rigorii implacabile, necruţătoare a numărului. Nu se mai pune problema cuvântului revelat, ci aceea a unei scrieturi a numărului în măsura în care regizează o ordine căreia noi nu putem decât să ne supunem.

J.-P. LEBRUN: În ce anume nu-şi mai lasă locul subiectului scriitura/scriptura ştiinţifică?

CH. MELMAN: Scriitura/scriptura ştiinţifică, determinată logic şi matematic, exclude din parcursul ei, expediază în afară, refuză tot ceea ce are trăsătura oricărui tip de ruptură, de parazitaj, de eroare, de neaşteptat...

[p. 165]

Ea respinge în fapt tot ceea ce implică intervenţia în mod necesar aproximativă a unui subiect. Ea se dispensează de orice subiect care vorbeşte, există sau chiar trăieşte. Ea este, într-un anume fel, susceptibilă să se organizeze ea însăşi,

aşa cum o fac maşinile moderne, chiar şi, dacă trebuie, împotriva celui care a pus programul în numita maşină. Spre deosebire de limbajul în care ne „scăldăm” de la naştere, scriitura/scriptura ştiinţifică îşi interzice orice fel de cezură — un spaţiu care ar veni să scape prizei sale — iar aceasta vine să forcludă locul capabil să constituie receptacolul unei existenţe, deci însăşi posibilitatea unui „efect de subiect”.

Ceea ce caracterizează un demers ştiinţific este faptul precis că experimentatorul n-are nimic a face cu subiectul. Nu este precum în şamanism sau în magie, este tocmai ceea ce diferenţiază aceste tipuri de demers. În curând, această excluziune a subiectului va avea a face cu medicina. Deja fie şi faptul că maşinile examinează din ce în ce mai des pacienţii, chiar atunci când trebuie doar să apăsăm un buton pentru a completa o reţetă pune multe probleme medicinii. Deoarece, dintr-o dată, subiectul purtător al bolii se găseşte negat de acest tratament ştiinţific. Or, el are nevoie să fie luat în calcul; el vrea ca, undeva, să fie înţeles. Şi ajungem, prin acest fapt, la această situaţie paradoxală: pe de o parte, se dezvoltă o medicină din ce în ce mai riguroasă şi, fără îndoială, eficace, o minune a ştiinţei; şi, de cealaltă parte, se multiplică practicile magice ale terapeuţilor de toate soiurile!

J.-P. LEBRUN: Spuneţi că ştiinţa vrea să interzică în acest chip subiectul... Puteţi preciza ce înţelegeţi prin asta?

CH. MELMAN: Vreau să spun că ştiinţa deplasează subiectul din câmpul enunţurilor — „eu”-ul din discursul curent — pentru

[p. 166]

a-l situa de partea enunţării, în locul „realului” unde, de acum înainte, se va produce acest fenomen singular, acest soi de miracol al inconştientului: vă vorbesc şi cred cu adevărat că identitatea mea, funcţia mea socială, antecedentele mele par bine asigurate; cred că ştiu unde mă duc, ce vreau, ceea ce înţeleg să spun şi, dintr-o dată, are loc — după cum remarcă Lacan, acesta e inconştientul! — ceva care irumpe şi care vorbeşte. Inconştientul acesta vorbeşte. Prin diverse moduri, de exemplu, prin lapsusuri, prin acte ratate etc.. Iată miracolul, marele mister: inconştientul este înzestrat cu vorbire [doué de parole], este aproape forma profană sau forma laică a revelaţiei. Vorbeşte şi, de vreme ce este înzestrat cu vorbire, o face tocmai pentru că există un subiect, subiectul inconştientului, care e animat de dorinţa de a se face recunoscut.

J.-P. LEBRUN: Dar atunci prin ce se va putea susţine acest subiect de aici înainte? Dacă nu se mai poate sprijini pe textul numit sacru şi dacă locul său nu se găseşte în scriitura ştiinţei...

CH. MELMAN: Pentru a răspunde, nu putem decât să facem referire la ceea ce Lacan a propus reflecţiei noastre spunându-ne că „subiectul inconştientului este subiectul ştiinţei". Dintr-o dată se arată că psihanaliştii au legături cu ştiinţa. Eu nu sunt sigur că măsurăm întotdeauna latura decisivă a acestei formule. De ce? Deoarece, pentru Freud, subiectul inconştientului este subiectul religiei. Şi locul pe care l-a acordat complexului oedipian ne arată clar în ce fel, pentru el, existenţa unui subiect în inconştient este în întregime determinată de relaţia cu tatăl. În măsura în care tatăl este atunci înţeles drept cel ce stă la originea insatisfacţiei, parcursul subiectului se va organiza drept o tentativă de a-şi regla conturile cu acest tată. Iată

[p. 167]

de ce Lacan va spune că Freud, până la urmă, încearcă să-l salveze pe tată, să facă din el determinantul atât al existenţei noastre, cât şi pentru ceea ce ne structurează dorinţa.

În schimb, pentru Lacan lucrurile trebuie luate altfel. Tocmai în jocul însuşi al limbajului, al literei, în însuşi exerciţiul ei există un proces, un mecanism care face ca lanţul semnificanţilor* să vină să excludă — să refuleze — la un moment dat cutare sau cutare element. Căci acesta se adevereşte ca incompatibil cu organizarea proprie acestui lanţ. În introducerea la *Écrits*[47], în textul despre „Scrisoarea furată" de Edgar Poe, Lacan se sprijină pe lanţul Markov* pentru a arăta cum funcţionarea unui lanţ literal, chiar forma sa fizică, implică faptul că, într-un moment al parcursului său, cutare sau cutare element se găseşte forclus, respins, cu prezenţa interzisă. Pentru Lacan nu este nevoie în vreun fel să se facă apel la o voinţă care interzice pentru a întemeia refularea originară şi subiectul inconştientului. Nu este necesară evocarea unei figuri de comandant care ar veni acolo să interzică într-un anume moment în lanţ prezenţa unui anumit număr de elemente. Funcţionarea proprie lanţului limbajului include această cădere. Este suficient, aşadar, să fim o fiinţă vorbitoare.

[47] Apărute la editura Le Seuil, în 1966.

J.-P. LEBRUN: Dar atunci, dacă adoptăm această perspectivă, fără referinţă directă la Oedip, cum să explicăm că acest subiect este animat sistematic de sexualitate? De ce, într-o anume manieră, este el şi monoideic?

CH. MELMAN: Este legitim să gândim că cea care sexualizează inconştientul este conjuncţia între ceea ce Lacan numeşte Numele-Tatălui şi căderea acestor elemente din lanţ, pe care tocmai am evocat-o. Inconştientul nu are *a priori* obligaţia de a fi sexual. Elementele refulate —

[p. 168]

altfel spus, inconştientul — ar putea foarte bine să n-aibă nici o semnificaţie, oricare ar fi ea. Ar putea foarte bine să nu suporte nimic, să nu semnifice nimic, dacă nu ar fi această conjuncţie cu Numele-Tatălui, fie aceasta şi faptul că în numele dragostei noastre pentru tată noi consimţim să avem o semnificaţie în chip de sacrificiu. Îi încredinţăm tatălui, cum o spune Lacan, cauza dorinţei noastre, ne încredinţăm lui pentru a ne ghida. Astfel, inconştientul este cel care, în cel mai bun caz, ne ghidează în sexualitatea noastră, aceasta graţie acestei conjuncţii care vine să opereze între elementele refulate fiziologic din lanţul semnificanţilor şi sensul sexual care le este dat prin referinţa făcută Numelui-Tatălui, care trimite în mod egal către o pierdere, către un imposibil.

Un inconştient în afara sexului?

J.-P. LEBRUN: Tatăl este, deci, cel care ar fi responsabil de această sexualizare a inconştientului, care, într-un fel oarecare, sexualizează imposibilul. Dacă acesta este cazul, cu ce schimbări riscăm să ne confruntăm?

CH. MELMAN: Este interesant să constatăm că, dacă progresul ştiinţei îi permite vreunui subiect astăzi să se exprime, acela nu e nicidecum subiectul dorinţei, ci este subiectul cererii sau subiecttul nevoii. Tocmai pentru că ştiinţa, cu meritele considerabile care îi aparţin, este tot mai în măsură să satisfacă — în aparenţă — aceste nevoi şi aceste cereri. Populaţia creşte, dar ştiinţa se dovedeşte din ce în ce mai mult capabilă, graţie mijloacelor sale tehnice, să satisfacă toate nevoile esenţiale ale unei populaţii galopante, începând, firește, cu nevoile alimentare. Aşadar, există o recunoaştere interesată din partea ştiinţei a unui subiect al nevoii, al unei cereri pe care ştiinţa presupune că o va putea împlini.

[p. 169]

Dar, totodată şi mai ales, ştiinţa îşi va demonstra capacitatea de a „trata” — de a face să tacă! — subiectul dorinţei, pe acest subiect inconştient care ne ocupă, organizând în cel mai bun mod juisarea sexuală în aşa fel încât aceasta să poată fi asigurată după plac. Avem şi vom avea din ce în ce mai multe mijloace care să ne permită acest acces aparent satisfăcător la juisarea sexuală. În această privinţă, putem vorbi despre un progres, de o înaintare importantă, congruentă, de altfel, cu evoluţia liberală a moravurilor. Dar trebuie să observăm, totodată, că, în această înaintare a ştiinţei, există şi căutarea permanentă de a rezolva acest imposibil care animă orice discurs, insatisfacţia funciară legată de dependenţa noastră de locul limbajului. Altfel spus, de a realiza acest progres în evoluţia moravurilor, împotriva căreia nici unul dintre noi, oricare i-ar fi forţa, intenţiile sau autoritatea, nu i se poate opune şi care se îndreaptă ireductibil către sensul de a da fiecăruia dintre noi dreptul de a-şi împlini satisfacţia presupusă aşa cum o înţelege el.

J.-P. LEBRUN: Ştiinţa este cea care legitimează toate astea?

CH. MELMAN: În fapt, este discursul ştiinţei care, „tratând” astfel subiectul, vine aici să aducă eticii un fel de rectificare, de transformare, de mutaţie şi care ne interoghează pe unii şi pe ceilalţi sub un cuvânt sau altul. Până acolo, am spus-o deja, că ne putem întreba dacă, în final, inconştientul îşi va păstra obligatoriu statutul sexual, realitatea sa sexuală. Întrucât inconştientul, încă o dată, ar putea să nu aibă realitate sexuală. Dacă abandonăm referinţa făcută Numelui-Tatălui pentru a da un sens sexual la ceea ce este refulat, la ceea ce a căzut din lanţul literal, am putea obţine foarte bine un inconştient care să nu mai aibă această semnificaţie sexuală care îl caracterizează astăzi.

Vom avea totdeauna a face, de o manieră sau alta, cu prezenţa unui subiect al inconştientului, a unui subiect

[p. 170]

al enunţării. Dar putem concepe că, tot mai mult, acest subiect nu va şti ce vrea, întrucât îşi va fi pierdut orientarea, sexualizarea. Atunci, ceea ce va veni pentru a se exprima în acest loc al inconştientului va putea lua caractere perfect multiforme, enigmatice, stranii, bizare.

J.-P. LEBRUN: Altfel spus, regăsim aici această întrebare centrală pe care aţi ridicat-o deja: aceea a eventualităţii dispariţiei subiectului inconştientului în noua economie psihică...

CH. MELMAN: Nu ignoraţi locul pe care-l ocupă, în special astăzi, fantasticul în câmpul literar ca şi în cel cinematografic. Or, s-a putut observa o reînnoire a figurilor care îl găzduiesc, iar aceasta într-un univers cu siguranţă desexualizat. Aceste figuri au devenit cu mult mai stranii şi ameninţătoare decât înainte, cu atât mai stranii şi ameninţătoare cu cât nu ştim nici ce vor ele, nici ce vor face acolo. Nu ştim, adesea, nici pentru ce au debarcat aici, nici ce le interesează. Altfel spus, am fi într-o epocă în care nu mai este răspunsul organizat al unui tată care ar veni să ne propună juisarea sexuală, programul sexual. Am putea eventual vedea, în aceste noi configuraţii ale fantasticului, ivirea pe scenă a figurii Celuilalt*, dar a unui „mare Celălalt" căruia nu mai reuşim să-i atribuim o aşteptare oarecare, o dorinţă oarecare. Ceea ce înfricoşează cu atât mai tare.

J.-P. LEBRUN: Înseamnă asta că, bântuiţi de astfel de figuri — precum vedem aceasta tot mai mult, efectiv, în benzile desenate sau în operele ştiinţifico-fantastice actuale — că pacienţii de mâine vor veni să ne vadă?

[p. 171]

CH. MELMAN: Psihanaliştii şi, totodată, şi psihiatrii au, cred eu, mult noroc, dacă pot spune astfel, căci pot deja să observe această stare de derelicţiune, de nelinişte subiectivă profundă şi de funciară insatisfacţie în care se găsesc subiecţii care vin să îi vadă. Căci se ştie că, totuşi, cabinetul analistului rămâne unul dintre rarele locuri unde asemenea subiecţi pot spera aceasta: o luare în consideraţie a existenţei lor care nu se confundă cu cea a maşinilor, care să fie respectuoasă în ce îi priveşte, care să le asigure un loc unde această existenţă să-şi poată găsi un sprijin.

J.-P. LEBRUN: Susţineţi, deci, că, în faţa acestui progres remarcabil al ştiinţei, existenţa inconştientului rămâne încă un antidot pentru dezumanizare.

CH. MELMAN: Putem s-o spunem aşa. Dar, dacă e adevărat că temeiul inconştientului ar înclina să nu mai fie sexual, dacă e adevărat că, în reprezentările sale, s-ar revela de o manieră crudă figura infinit Alta, psihanaliştilor, şi nu doar lor, le vor fi adresate întrebări deopotrivă practice şi etice. Avem de adunat câteva date pe care să ne sprijinim pentru a încerca să nu fim luaţi de un flux social, de această

exigenţă socială care vrea să ne impună un comportament de o corectitudine absolută, în timp ce inconştientul, după cum ştiţi, este incorectitudinea prin excelenţă.

[p. 173]

J.-P. LEBRUN: Dacă am îndrăzni să asimilăm legile* limbajului cu cele ale gravitaţiei, am putea să ne gândim că, în fond, ne spuneţi că prin această „nouă economie psihică" anumiţi subiecţi se simt ca şi când ar pluti...

CH. MELMAN: Doar o rezervă. Nu cred că putem spune că legile limbajului sunt identice legilor gravitaţiei. Căci legile limbajului sunt astfel încât ele se pretează unor formalizări diferite şi, deci, unor efecte diferite, în vreme ce gravitaţia ascultă de o ordine imuabilă pe care nu am şti s-o modificăm. Nu avem încă puterea să corectăm mişcarea planetelor, dar o avem pe aceea de a schimba legile limbajului. Acestea din urmă nu sunt produse ale naturii precum legea gravitaţiei, ele constituie un ordin pe care l-am putea califica între altele ca simbolic, care se pretează, aşadar, la ordonări, interpretări, la regulări diferite. Cu legile limbajului, dacă reluăm comparaţia dumneavoastră, putem să deplasăm planetele în jurul cărora psihic ne învârtim...

J.-P. LEBRUN: În fond, acolo ar fi inconvenientul avantajului nostru, cu condiţia ca cel puţin acesta să nu fie invers. Dacă ceea ce

[p. 174]

este uman nu este deloc natural, dacă putinţa de a părăsi acest natural este chiar ceea ce caracterizează umanul, dintr-o dată, evident, suntem în măsură să modificăm instanţa de care depindem...

CH. MELMAN: Exact. Şi noua economie psihică, de altfel, este pentru aceasta ilustrarea: ea mărturiseşte o tentativă de a evita impasurile către care ne îndreaptă tipurile de legi cărora le-am fost până acum supuşi. Este o tentativă de „eliberare" — împreună cu tot ceea ce acest termen implică, deoarece nu există eliberare care să nu conducă la o deziluzie — constrângeri care ar antrena tipul de organizare a subiectului aflat până atunci în fapt.

J.-P. LEBRUN: În acest sens vorbeam de plutire. Avem a face azi cu subiecţi care dau impresia că au transgresat aceste legi...

CH. MELMAN: Desigur. Şi metafora dumneavoastră este deosebit de fericită: ne găsim în faţa unor subiecţi deranjaţi. Dar, atenţie, este o aparenţă înşelătoare. Căci nu avem o asemenea impresie decât în măsura în care ceea ce ne-ar părea esenţial, ar fi ordonarea în raport cu instanţa divină paternă, instanţă căreia am crede că-i datorăm — chiar şi de n-ar fi decât prin poziţia sa imaginară în cer — verticalitatea noastră. Ne e dat azi sentimentul de a avea a face cu subiecţi deranjaţi, în vreme ce ei se învârt de fapt într-un mod absolut liber în jurul unei noi planete care ne guvernează existenţa de o manieră cu mult mai drastică încă decât imperativul supraegoic anterior. Iar această nouă planetă este reprezentată de obiect — obiectul juisării* —, care orientează existenţa subiectului. Ultima ordonare sau singura pe care o avem azi şi împrejurul căreia începe să graviteze întreaga planetă, este obiectul!

[p. 175]

Un inconştient în mutaţie?

J.-P. LEBRUN: Ce fel de schimbare ce afectează inconştientul ar putea să aducă această nouă poziţionare a obiectului?

CH. MELMAN: În această nouă economie psihică, obiectul, pare-se, nu mai este — aşa cum eram obişnuiţi cu el — situat în inconştient. Altfel spus, inconştientul nu se mai prezintă drept locul receptacol al unui tezaur, locul deţinător al unei juisări după care alergăm toată viaţa. Acest obiect se alfă de acum încolo în câmpul realităţii — ceea ce va implica un anumit număr de inconveniente — şi această deplasare ar putea antrena — va trebui să verificăm — o dezînvestire a inconştientului. Putem atribui o dată precisă învestirii inconştientului: sfârşitul Primului Război Mondial. Nu mai putem reveni asupra a ceea ce a putut suscita, după această baie de sânge colectivă, o aspiraţie la juisarea individuală care a permis succesul psihanalizei. Dar trebuie să ne amintim că învestirea inconştientului, expunerea sa pe scena socială, activismul său, sunt recente. Şi ne putem foarte bine imagina o evoluţie care să provoace o dispariţie a acestei învestiri pentru raţiunile pe care le-am evocat. Inconştientul nu ar mai fi atunci locul receptacol al obiectului juisării şi ar fi deci, deodată, vidat de ceea ce este presupus că trebuie să spună. El nu ar mai vorbi deloc!

J.-P. LEBRUN: Faceţi să crească din nou, pe bună dreptate, cred, interesul pentru inconştient dintr-un moment anume, de la începutul secolului XX. Dar, totuşi, fiinţele umane — o putem spune cel puţin astăzi, retroactiv — au avut întotdeauna un inconştient, cel puţin de când vorbesc!

[p. 176]

CH. MELMAN: Oamenii au avut întotdeauna un inconştient. Dar problema, după cum spun, este aceea a învestirii sale, a locului pe care-l ia în discurs. Inconştientul poate foarte bine să redevină un simplu element care parazitează subiectul, un element accesoriu, enigmatic cu siguranţă, dar golit de atracţia sa, fără capacitatea de a da naştere unui discurs. Precum mai demult la noi. Şi cum a rămas să fie cazul la alţii. Nu este aceasta tocmai ceea ce părea să spună Lacan şi pe care adesea am luat-o ca pe o butadă, apropo de japonezi, pe care-i judeca drept inanalizabili? Vorbea acolo despre personaje fără densitate, la care totul este atât de scos pe scenă încât ne putem întreba dacă sunt cu adevărat subiecţi ai dorinţei inconştiente, marcaţi de refulare.

J.-P. LEBRUN: Dacă păstrăm o perspectivă istorică, lectura dumneavoastră asupra noii economii psihice trimite în acelaşi timp, mi se pare, către o versiune pe care aş numi-o largă a patriarhatului şi către o versiune minimală. În versiunea sa largă, se evocă patriarhatul care a organizat întregul câmp social de până la Revoluţie, în timp ce în versiunea sa minimală, se referă la modelul social care i-a permis tatălui, susţinându-i autoritatea, să ocupe o poziţie de care viitorul subiect trebuia să ţină seama. Nu credeţi că ar trebui să avem interesul de a disocia aceste două versiuni? Patriarhatul, în calitate de sistem corelat al Vechiului Regim, şi deci al unui sistem politic precis, este complet depăşit astăzi. În vreme ce, fără a fi cu toate acestea perimată, versiunea sa îngustă, aceea asupra căreia puneţi accentul, este astăzi efectiv în dificultate, cu toate consecinţele pe care le examinăm aici. Deoarece, atunci când societatea nu mai susţine autoritatea tatălui nu mai putem asigura nodul care permite să legăm inconştientul de semnificaţia sexuală...

[p. 177]

CH. MELMAN: Dacă-mi permiteţi, aş spune aceasta oarecum diferit. Juisarea care instaurează patriarhatul este juisarea falică, o juisare esenţialmente narcisică, un fel de asigurare pentru toate riscurile, dată sieşi. Acest sistem poate fi interpretat ca o tentativă de însănătoşire a angoasei subiectului, prin garanţia pe care o dă referinţa paternă propriei sale identificări şi, deci, iubirii de sine. Împreună, în acest fel, cu toate derivele pe care le putem imagina şi, în special, — şi nu e cea mai mică! — naţionalismul care nu e altceva decât manifestarea colectivă a iubirii de sine. Acest patriarhat se împacă bine cu o organizare de tip fantasmatic care, în ce o priveşte, este articulată în jurul obiectului. Al obiectului în măsura în care este ceea ce lipseşte în limbaj. Interpretarea oedipiană, am văzut-o deja, vine în fapt să organizeze într-un fel fiziologia dorinţei legând lanţul semnificant de Numele-Tatălui şi sexualizând în acest fel obiectul. Juisarea falică, deci, ne împiedică să juisăm deplin de un obiect, deoarece ne interzice să realizăm dorinţa incestuoasă.

Noua economie psihică, în ce o priveşte, s-o repetăm, privilegiază juisarea de obiect în detrimentul celei falice. Astăzi ne autorizăm s-o trecem în impas pe aceasta din urmă şi ne acordăm dreptul de a ne satisface toate juisările care ni se par preţioase — cu atât mai preţioase cu cât erau interzise sau marcate de o limită.

Întrebarea la care toate acestea, în final, ne trimit şi pe care a adresat-o Lacan este de a şti dacă e posibil să existe cu adevărat un raport sexual*, deci un raport faţă de o femeie, care să nu fie ordonat în întregime de instituţia patriarhală nici de către noua economie psihică ce implică aservirea dorinţei faţă de juisare. Deoarece, în cele două cazuri, juisare falică şi juisare de obiect, există o evitare radicală a juisării sexuale...

[p. 178]

J.-P. LEBRUN: Nu există raport sexual deoarece juisarea, în primul caz, este doar narcisică şi, în al doilea, presupune, pentru subiect, consumarea de şi prin obiect...

CH. MELMAN: Exact. De unde, revin la aceasta, se pune şi întrebarea: am putea, cu toate astea, să concepem o juisare care să fie în mod propriu o juisare sexuală de corpul femeii? Căci, până la urmă, femeia e preţuită — şi e ceea ce povestesc dramele noastre conjugale burgheze — fie ca reprezentant falic, fie ca

reprezentant al obiectului. Şi tocmai sub acest ultim titlu intervine ea în noua economie psihică, fie că o vrea, fie că nu. Are dreptul să protesteze împotriva acestui nou loc care îi este desemnat deoarece nu i se cere părerea. Dar atunci când ea exprimă acest protest nu se întâmplă, din nefericire şi în mod obişnuit, în sensul unei deschideri pe care ea ar viza-o, ci e mai degrabă pentru a reclama o egalizare care nu face atunci altceva decât să însoţească marea fantasmă homosexuală a bărbatului. Feminismul, aşa cum se exprimă el cel mai adesea, reclamând egalitatea în toate domeniile, constă tocmai în participarea la fantasma homosexuală a masculului.

J.-P. LEBRUN: Această disociere din ce în ce mai netă între actul reproducerii şi juisarea sexuală, la care ne autorizează de ceva vreme ştiinţa, nu e, oare, ceea ce constituie în mod veritabil axa în jurul căreia mutaţia despre care vorbim a devenit posibilă?

CH. MELMAN: Aveţi dreptate fără îndoială, pentru că soluţia contemporană pe care o permite ştiinţa gravitează de fapt în jurul modului prin care ne reglăm conturile cu sexualitatea. Nemaicăutând calea prin intermediul întrebării pe care

[p. 179]

o puneam în acel moment: „Ar putea să existe un raport sexual?", ci mai degrabă asertând: „Maşinile să-şi ia responsabilitatea asta! De activitatea sexuală să se ocupe procesele mecanice, biologice, eugenice, telecomandate etc.! Pe noi să ne lase-n pace cu chestia asta!" Pentru prima dată în istoria sa, omul nu mai trebuie să încredinţeze sarcina perpetuării sale capriciului unei forţe căreia, divină sau nu, era necesar să-i aducă sacrificiu. Rezultă de aici un stil ce trimite către o figură binecunoscută, aceea a libertinului. Noutatea ţine de faptul că acum e vorba despre un libertinaj de masă.

Singurul lucru serios: sexul

J.-P. LEBRUN: Spuneţi că ştiinţa îşi reglează conturile cu sexul, altfel spus, că ea se debarasează de tată. Dar putem crede cu adevărat că am putea să nu ne mai slujim de tată pentru a da o figură cauzei dorinţei?

CH. MELMAN: În materie de cauzalitate psihică, nu există decât un singur lucru care este serios, unul singur. Şi orice propunere care nu-i acordă un loc central trebuie luată drept o propunere de defensivă faţă de adevăr. Pe acest lucru îl ştim mulţumită lui Freud şi după Freud, este sexul! De ce? Nicidecum, firește, pentru că am fi purtaţi către o lubricitate anume, ci pentru raţiuni eminamente logice: sexul, până-n ziua de azi, îşi ia temeiul din lipsă şi, în acelaşi timp, vine să incarneze şi să reprezinte adevărul nostru subiectiv. El este incinta acestuia, apărătorul lui. Din momentul în care recuzaţi sexualitatea — şi înţelegem numaidecât că aceasta este intenţia scientiştilor —, în care operaţi disocierea despre care tocmai aţi vorbit, faceţi să se ivească subiecţi efectiv dezlegaţi de orice gravitaţie, complet suspendaţi. Evocam

[p. 180]

gravitaţia în jurul obiectului, dar subiectul acestei noi economii psihice se învârte în jurul obiectului fără nici un stil, fără a-i putea repera modalităţile parcursului, fără nici o identitate asigurată, fără nici o personalitate. E caracterizat de un fel de plasticitate subiectivă care îl face, în calitate de „animal uman", disponibil pentru toate manipulările şi susceptibil de a cunoaşte toate panicile din momentul în care nu mai are nimic pe care l-ar putea utiliza ca punct de sprijin. Ajungem, astfel să facem din el ce dorim! O oaie!

J.-P. LEBRUN: Reveniţi adesea asupra acestei noţiuni de flexibilitate, asupra acestui vis de a avea mai multe vieţi, mai multe modalităţi de funcţionare. Lacan, la sfârşitul unui colocviu despre psihoza copilului[48], se întrebase dacă nu ar trebui să vorbim despre „copilul generalizat", sintagmă care califică tot mai mult noile conduite. Ceea ce ne descrieţi nu se referă totodată şi la copilul căruia, în imaginar, toate vieţile îi sunt permise?

[48] J. Lacan, „Allocution sur les psychoses de l'enfant" [„Alocuţiune despre psihozele copilului"], în *Autres Écrits*, Seuil, 2001, p. 369.

CH. MELMAN: Copilul generalizat! Adesea, îi întreb pe colegi: ce înţelegeţi prin adult, prin ce recunoaşteţi un adult? Copil generalizat într-adevăr, în măsura în care ne-am legat conduita, demersul, reglarea noastră ca subiecţi întotdeauna de autoritatea unui tată. În această privinţă, e adevărat, rămânem în poziţia de copil generalizat. Subiectul a cărui conduită nu-şi obţine autoritatea decât de la sine însuşi, o ştim, e mai degrabă rar, e rău văzut. Adesea, de altfel, lucrurile vor merge prost pentru el deoarece nu va şti să-şi apere interesele. Deci trăim de-a binelea într-o copilărie generalizată. Acum, noua economie psihică, prin raportul faţă de obiect pe care îl instituie, ar putea face din noi adulţi? Ea face

[p. 181]

din noi sugari mai degrabă, creaturi dependente, în întregime tributare satisfacţiei, ca într-o stare de dependenţă faţă de ea.

J.-P. LEBRUN: Avem obiceiul de a considera, în calitate de analist că, pentru ca intervenţia noastră să fie utilă, trebuie să atingem nevroza infantilă a subiectului. Or, astăzi, am avea tendinţa, din ce în ce mai mult, să spunem că trebuie să „atingem" sau, mai degrabă, să încercăm să atingem perversiunea infantilă a subiectului, ceea ce Freud numea perversiunea polimorfă, cu alte cuvinte, tocmai ceea ce persistă din acest copil generalizat... Vi se pare pertinent să o spunem aşa?

CH. MELMAN: Absolut!

J.-P. LEBRUN: Căci, pentru pacienţii la care mă gândesc, e ca şi cum nimic nu ar fi fost construit. Ca şi cum ne-am situa dincoace de o structurare a subiectului. Mă întreb de altfel dacă interesul arătat stărilor-limită[49]* n-ar putea fi revizuit în acest sens. Nu constatăm oare la aceşti subiecţi din ce în ce mai numeroşi zice-se, o absenţă a structurării, până chiar o absenţă a structurii*?

CH. MELMAN: Vom regăsi întotdeauna în copilărie un dublu dispozitiv posibil: nevroză infantilă şi perversiune infantilă. Şi vom vedea astăzi acest ultim versant preluând adesea ascendentul, cu

[49] Se ţinuseră deja Zilele Asociaţiei Lacaniene (Freudiene) Internaţionale la Namur în 1996 în jurul acestei chestiuni a stărilor-limită, concepute şi revizitate de data aceasta plecând de la învăţămintele lui Jacques Lacan. Actele acestor zile au fost publicate sub titlul „Stări-limită sau stări fără limită" în *Le Bulletin freudien*, nº 29, ianuarie 1997.

[p. 182]

consecinţa multiplicării pe drept cuvânt a stărilor borderline*, a stărilor-limită.

Un transfer prea real

J.-P. LEBRUN: Intrarea în prim plan a acestor patologii nu este fără legătură, mi se pare, cu această nouă economie psihică în care, pornind din momentul când subiectul se emancipează faţă de legile limbajului, îşi organizează o pretinsă subiectivitate. Am putea chiar vorbi despre pseudo-subiect...

CH. MELMAN: Putem concepe asta. Am primit în analiză recent o tânără de douăzeci şi doi de ani, inteligentă, simpatică, complet rătăcită în existenţă, izolată social, trăind mai degrabă noaptea, fără un loc de muncă... Ce se petrece cu ea? E simplu. Orice perspectivă de viitor, drept viitoare femeie şi mamă, e complet absentă din cugetul ei, prin chiar acest fapt al dezancorării faţă de instanţa paternă despre care vorbeam adineaori. În schimb, este extrem de ataşată de figura unui bunic, mort, bineînţeles. Ceea ce constituie un loc de ancorare propriu parcursului său. Dar, cu un bunic dispărut de pe faţa pământului, e vorba despre o relaţie faţă de o figură paternă în care sexualitatea nu mai are nici un loc. Doar dragostea figurii paterne este acolo evocată nostalgic, fără nimic care să se poată referi la sexualitate. Îşi duce viaţa de azi pe mâine cu ajutorul unor subsidii ale părinţilor săi divorţaţi care, în faţa acestei situaţii, nu resimt decât nefericire şi durere. Lipsită de reperele obişnuite, de reperele paterne, participă, într-o manieră mai catastrofală decât alta, la marele târg, la marea sărbătoare a juisărilor.

Tânăra fată, cel puţin în această privinţă, apare ca o emanaţie perfectă a democraţiei noastre. Ea îşi are partea ei de juisare, ca toată lumea, şi, în acelaşi timp,

[p. 183]

e total pierdută şi o resimte dureros, cu angoasă. Mi se pare prototipul a ceea ce evocăm. Cu prezenţa, pe deasupra, a unei mame care nu o slăbeşte o clipă, regăsim

tema copilului generalizat. Mama pricepe foarte bine că nu se poate detaşa de fiica ei. Doar prezenţa reală, menţinută, a acestui copil este ceea ce îi dă identitatea ei maternă. Altfel spus, are nevoie de un copil mumificat[50] pentru ca ea, mama să se asigure de identitatea sa. Şi fiica ei pricepe perfect, bineînţeles, că trebuie să accepte o atare existenţă pentru a evita ca mama ei să nu panicheze prea tare.

L-am văzut şi pe tată, un om care încearcă să menţină un soi de rigoare strictă, o apărare slabă faţă de ceea ce el percepe ca fiind o debordare permanentă ce caracterizează relaţia soţiei cu fiica, care nu mai respectă nici o limită, atât una, cât şi cealaltă. Separat de mamă, el încearcă să îşi ajute puţin fiica, încercând disperat să se agaţe de puncte fixe, de limite care nu pot fi decât juridice. Tabloul clinic mi se pare exemplar.

J.-P. LEBRUN: Evocaţi aici, la această mamă, un element deja reperat în patologie, adică o femeie care are nevoie de fiica ei pentru a-şi susţine identitatea de mamă. Nu e nou în această formă. Ceea ce e nou nu este faptul că acest tablou se generalizează?

CH. MELMAN: Nu numai. Incidenţa problemei mamei nu mai e prezentă doar în inconştient, ea se află în prim-planul scenei.

J.-P. LEBRUN: De acum înainte părinţii au nevoie de copiii lor pentru a-şi asigura identitatea lor de părinţi...

CH. MELMAN: Tânăra, în ce o priveşte, nu mai are nevoie de un travaliu pentru a-şi descoperi în inconştientul său

[p. 184]

că mama ei vrea s-o păstreze, totul este pe faţă! Acolo nici nu mai există refulare. Şi, în inconştientul acestei tinere, eu cred de altfel că nu se găseşte nimic. Nimic care să fi funcţionat ca obiect al unui sacrificiu susceptibil să organizeze o juisare* şi o fantasmă*. Îmi imaginez că percepe această vacuitate şi că se simte goală, dezlocuită.

[50] Cuvântul francez poate semnifica şi un joc de cuvinte: „mumificat" se spune „momifié", dar cuvântul „môme" înseamnă „copil mic".

J.-P. LEBRUN: Contrar faţă de ceea ce se spune de obicei, în acest caz inconştientul nu mai reprezintă aşadar persistenţa infantilului din noi. În „locul" său nu ar mai fi nimic. Asta ar fi, pentru dumneavoastră, adevărata particularitate a noii economii psihice?

CH. MELMAN: Infantilul nu mai e acolo prezent decât sub forma unui ataşament faţă de real. Şi a unei reale şi generalizate puneri în dependenţă. Mai puţin, în cazul de faţă, în raport cu bunicul. Şi e motivul pentru care această tânără fată s-a ataşat foarte mult de mine, căci sunt destul de în vârstă — din păcate — pentru a ocupa acest loc de bunic pentru ea. Are faţă de mine un soi de comunicare totală, de o mare libertate — aproape că am putea vorbi despre despuiere —, fără nici un fel de limită. Mi se adresează precum unui personaj pe care l-ar fi cunoscut dintotdeauna şi de la care aşteaptă totul. Adică ce anume? Să fie iubită. Dar nimic care să fie de ordin sexual, firește. Sexul, de altfel, nu are un loc foarte important în viaţa ei.

J.-P. LEBRUN: Căci, fără îndoială, erupţia sexului ar veni să o surprindă, să facă efracţie... Toate acestea, din nou, ne adresează o întrebare, nouă, psihanaliştilor. Acest travaliu, cu acest gen de oameni nu riscă, în final, să se înrudească cu travaliul pe care îl facem cu copiii, al psihanaliştilor de copii?

CH. MELMAN: Absolut!

[p. 185]

J.-P. LEBRUN: Mai ales pentru că, într-un anume fel, în vreme ce mai demult era vorba, pentru un psihanalist să permită suspendarea refulării favorizând asocierea liberă, lăsând astfel lanţul semnificanţilor să se deruleze, avem acolo mai degrabă impresia că e nevoie de acum înainte să procedăm prin sustragere. Ne spunem că doar astfel se poate ca ceva interesant să se petreacă pentru aceşti subiecţi...

CH. MELMAN: Dar acolo unde Françoise Dolto, atât de celebră pentru abordarea sa a copiilor, intervenea „oedipizând" scandalos situaţiile, cum vreţi să procedaţi cu un adult? Cu cineva care, avându-i în vedere vârsta şi responsabilităţile, nu mai poate opera un asemenea recentraj?

J.-P. LEBRUN: Această întrebare, totuşi, mi se pare că a fost deja pusă în istoria psihanalizei. De fiecare dată când ne-am întrebat asupra procedeelor

psihanalizei active* — împreună cu Ferenczi, bineînţeles, dar şi împreună cu Melanie Klein şi atâţia alţii —, oare nu abordam aceeaşi dificultate şi aceeaşi tematică?

CH. MELMAN: Am putea vorbi şi de cei care pun mâna, în sens propriu, asupra pacienţilor lor, ca şi haptonomii... Această ispită a analiştilor de a pune mâna! Dolto reuşea să pună mâna... dar fără a-şi pune propriu-zis mâinile pe ei. Luaţi cu toate acestea cazul acestei tinere fete despre care tocmai v-am vorbit: în ce fel vreţi să fiţi activ cu ea, să faceţi dovada unui activism care să nu trimită, bineînţeles, la sfaturile de bun simţ ale vreunui asistent social oarecare? Cu atât mai puţin veţi putea să-i găsiţi un loc în care să vă adresaţi ei, încât această lipsă este exact ceea ce o face să sufere. Ea nu are un loc de unde inconştientul [„ça”] să-i vorbească şi cu care să poată, mental, psihic să angajeze un dialog interior.

[p. 186]

J.-P. LEBRUN: Este cu adevărat marea dificultate a acestui gen de întâlniri! Întrucât locul trasferului* nu mai există, nu se mai desfăşoară spontan, am putea aserta că posibilitatea oricărui travaliu este literalmente ipotetică de la origine. Decât dacă spunem că trebuie să găsim mijlocul de a re-constitui transferul?

CH. MELMAN: Mai este de ordinul unui transfer* ceea ce face această tânără fată când vine la mine? Nu sunt sigur de asta. Sunt prea mult identificat, pentru ea, cu figura bunicului. Şi ea nu e singura în acest fel de caz. Mă lovesc de aceeaşi dificultate şi cu alţi pacienţi, care se adresează mai puţin unei figuri transferenţiale cât unui personaj, unei figuri trăite ca reală. Şi care nu acceptă absolut deloc ca această figură să intervină în realitate, în acelaşi timp în care ea este, în ochii lor, solicitată în mod legitim în această privinţă.

J.-P. LEBRUN: Ar fi aici de distins între repetiţia şi reproducerea unei situaţii, aceşti pacienţi nefăcând diferenţa, ca şi cum totul ar fi „în priză directă”, fără transfer, aşa cum s-a spus...

CH. MELMAN: Într-adevăr. Această femeie inteligentă tocmai şi-a destăinuit viaţa unui moşulică, dar, în fapt, nu ştie nimic despre asta. E evident că asta constituie un obstacol complet pentru travaliul analitic, de vreme ce tocmai moşulică este cu adevărat acolo, în carne şi oase. A încerca să o faci să înţeleagă că moşulică — în ocurenţă, analistul, evident — e obosit, că picoteşte sau că asta îl plictiseşte, o

azvârle imediat în confuzie, panică, angoasă. Este imposibil să o aduci în starea de a se întreba cui vorbeşte subiectul care e pe cale să vorbească. Vedeţi în ce fel dezancorarea se găseşte prinsă de ceea ce constituie agăţarea de un sprijin care e cu adevărat real, acest moşulică mort de-a binelea.

[p. 187]

J.-P. LEBRUN: Nu cumva tocmai aceasta e chiar trăsătura pe care o indică cei care fac apel la conceptul de adicţie?

CH. MELMAN: Cu siguranţă. Primeam ieri o tânără femeie care venise să mă vadă pentru că, în ciuda unor eforturi repetate, ea şi soţul ei nu reuşesc să aibă un copil. Or, nici unul, nici celălalt nu au deficienţe biologice. Toată chestiunea e de a şti de ce nu reuşeşte să obţină acel ovul fecundat atât de aşteptat. O tânără femeie modernă, foarte inteligentă, având studii terminate, ocupând o funcţie administrativă la Lyon, cu adevărat responsabilă şi cu un soţ absolvent de şcoală administrativă superioară[51]. Ce s-a întâmplat? Care e problema? Ei bine, această tânără femeie, care e, cum se întâmplă adesea, fructul unui cuplu divorţat, şi-a organizat — şi-a autoorganizat — un univers caracterizat prin repudierea completă a dimensiunii lui Celălalt*. Totul este raţional acolo. Această raţionalitate o ajută să construiască o lume fără o alteritate veritabilă, în care Celălalt nu există. Vine şi mă solicită, dar nu există în mod manifest nici un transfer. Vine să-mi ceară să o ajut să aibă acest copil, dar sunt interpelat ca un soi de putere materială. Eu aş fi acela care — Moş Crăciun sau barză — ar deţine cheia, soluţia.

O modificare a cererii

J.-P. LEBRUN: Ceea ce descrieţi acolo mi se pare a fi din ce în ce mai frecvent. Regăsim un asemenea dispozitiv în majoritatea consultaţiilor, de altfel, nu doar la analişti, dar la psihologi în genere. Foarte adesea, în fapt, pacienţii vin să

[51] Traducem aici jargonul franţuzesc „énarque" prin care sunt desemnaţi absolvenţii instituţiei École Nationale d'Administration (Şcoala Naţională de Administraţie). [N. trad. — H.M.]

ceară, în real, o intervenţie, să-şi caute cheia problemelor. Nu e deloc ceea ce numim prin tradiţie o cerere.

[p. 188]

CH. MELMAN: Este efectiv cheia care le trebuie, buna cheie pe care se presupune că o deţineţi. Trebuie să o desprindeţi din legătura dumneavoastră şi să le-o daţi.

J.-P. LEBRUN: Aici nu mai e vorba de a se face un travaliu de analiză a cererii, căci aceasta nu mai e la fel ca altădată. E o cerere care solicită imperativ de la bun început saturarea prin satisfacţie...

CH. MELMAN: Ultima pacientă pe care am evocat-o, astfel, era foarte dezamăgită pentru că am rămas complet tăcut. A cerut insistent să-i vorbesc şi a început să plângă pentru că nu-i vorbeam. A sfârşit prin a se pune de acord cu ea însăşi că îşi organizase viaţa blindându-se — o imagine care nu e indiferentă când e vorba de a avea copii, pentru că efectiv nu văd cum am putea penetra un corp blindat — şi că trăia precum o maşină. Înţelegeţi de ce vorbeam despre raţionalitate. Atunci, în acel moment, i-am spus: „Aţi văzut vreo maşină care să aibă copii, care să se reproducă?" Şi ea a avut acest răspuns absolut delicios: „Ar fi necesar un *deus ex machina*!" Ceea ce, bineînţeles, m-a făcut să-i replic: „Vreţi să spuneţi un *deus sex machina*?" Acolo, între *deus ex machina* şi *deus sex machina* se găseşte poate calea care ar putea conduce în altă parte. Căci, fără îndoială, nu sunt deloc aceleaşi căi.

J.-P. LEBRUN: Aţi vorbit despre autoorganizare în legătură cu simptomul acestei tinere femei. Vreţi să spuneţi că ne găsim astăzi sub regnul lui „auto", pur şi simplu?

CH. MELMAN: Din păcate, nu! Pentru că ceea ce i-a urmat lui Celălalt*, marelui Celălalt în calitate de loc din care

[p. 189]

eram susceptibili de a primi mesaje, este, am spus-o deja, informaţia. Azi, tot ceea ce se prezintă ca *auto* e, în realitate, fabricat de ceea ce provine de la această

putere, reperată pur şi simplu ca atare, care este lumea informaţiei. Detaşarea de locul Celuilalt nu face astfel decât să îl determine pe subiect să fie încă şi mai vulnerabil, în loc de a-l introduce în ceea ce ar fi posibilitatea unei autoreflecţii, a unei autoformări, a unei autoresponsabilităţi, a unui angajament propriu în existenţă.

Subiectul e pus într-o poziţie de supunere involuntară pe locul a ceea ce acţionează asupra unei dimensiuni perfect hipnotice, hipnotizante. Este o veritabilă ameninţare, în măsura în care manipularea de masă — a maselor —, rezervată altădată ţărilor dictatoriale, este de aici înainte apanajul democraţiilor. S-a terminat cu şeful clandestin al propagandei, care să acţioneze din „spatele cortinei", a fost suficient ca informaţia să fi devenit o marfă, ceea ce îi atribuie anumite trăsături specifice şi implică o psihologie particulară a cititorului sau a auditoriului. Se găsesc puse pe piaţă în acest fel, sub acoperirea de informaţii, elemente care, indirect, operează invers şi influenţează asupra identificării receptorului. Natura mesajului vehiculează prin el însuşi o identificare pe care receptorul o susţine fără s-o ştie.

J.-P. LEBRUN: V-am auzit deja evocând — şi am vorbit despre asta aici mai înainte — un fel de nou procedeu de identificare ce nu ar fi fost reperat nici de Freud, nici de Lacan. Despre asta să fie vorba?

CH. MELMAN: Efectiv. Nu doar vindem o informaţie, dar, împreună cu ea, tipul de bună conştiinţă cu care se va împopoţona un interlocutor — receptorul — care poate, de altfel, să fie o canalie oarecare. Îi vindem buna conştiinţă sub pretext de informare şi

[p. 190]

îi vindem în mod egal un fel de gândire corectă care îl dispensează de referirea la o ideologie clar formulată. Aceasta e prezentă, dar în act. În momentul de faţă, în Franţa, asasinarea unui copil într-o suburbie liniştită — lăsând întotdeauna să se facă presupunerea unei crime sexuale, perverse — ocupă unul dintre canalele media de o manieră complet disproporţionată faţă de importanţa evenimentului, oricât de dramatic ar fi el. Oricare ar fi emoţia pe care o poate suscita în mod legitim, această ştire nu are *a priori* vocaţia de a domina preocupările politice, sociale sau chiar sentimentale, emoţionale ale cititorului sau ale auditoriului. Ocuparea primei

pagini în ordinea ştirilor de actualităţi, a acestui gen de eveniment ar merita să fie analizată îndeaproape pentru a repera ceea ce ea vehiculează.

Cine poate decide cu privire la responsabilitate sau iresponsabilitate?

J.-P. LEBRUN: Tocmai, în legătură cu apelul la emoţie care astăzi eclipsează referinţa la raţiune sau la judecată, aţi urmărit îndeaproape dezbaterea recentă, în Franţa, asupra responsabilităţii bolnavilor mintal. O nouă procedură permite de acum înainte curţilor cu juri să se pronunţe asupra iresponsabilităţii penale a unui acuzat şi să ia astfel locul care, până mai ieri, le aparţinea de drept psihiatrilor. Şi calificarea de bolnav mintal depinde acum deci de un fel de tribunal popular. E acest fapt acceptabil?

CH. MELMAN: Această evoluţie reflectă poate ideea pe care ne-o facem despre o justiţie populară, eliberată de această constrângere pe care o reprezintă consultarea specialiştilor, a experţilor care se bazează pe ştiinţa lor; şi care, în final,

[p. 191]

rămâne în seama impresiei pe care o face acuzatul. Prin chiar aceasta este în acelaşi timp cunoaşterea este discreditată. La o altă scară, dacă pot îndrăzni această comparaţie, este „Loft Story": opinia publică determină ce e bun şi ce nu e. Asistăm la o deplasare a locului în care înţelepciunea se găseşte şi se poate exprima. În locul profesioniştilor, juriul. Este acceptabil? Juriul popular, am putea remarca, are grija propriei sale securităţi. Va înclina deci să privilegieze acest factor în faţa cutărei sau cutărei consideraţii.

J.-P. LEBRUN: O nevoie de securitate, aşadar, care deturnează miza chestiunii?

CH. MELMAN: Sentimentul de nesiguranţă este atât de mare şi transformările etice, familiale, politice atât de profunde încât este foarte important ca statul să le dea cetăţenilor sentimentul că veghează asupra lor, să fie o garanţie împotriva relelor ce le-ar putea fi făcute. Statul sau, mai curând, jurisdicţiile sale, găseşte astfel modul de a asigura o indemnizaţie a „victimei" — cu ghilimele, insist — în acelaşi timp în care cel care va fi condamnat să plătească nu poate fi considerat

prin nimic drept vinovat. Recent, un copil, în timpul unui antrenament de rugby, a rănit involuntar un camarad mai mic. Tribunalul a concluzionat — era o evidenţă — că tânărul nu era vinovat de răul cauzat, dar că, în acelaşi timp, părinţii trebuie să despăgubească victima. Altfel spus, părinţii unui inocent sunt declaraţi destul de vinovaţi pentru a trebui să repare financiar un prejudiciu accidental! O astfel de evoluţie a justiţiei participă evident la o filosofie mai generală şi care se rezumă la aceasta: cu cât rolul statului devine mai nesigur în reglarea economică şi în controlarea socialului, deoarece liberalizarea pieţei îl privează de privilegiile sale ordinare, cu atât

[p. 192]

caută să-şi manifeste vigilenţa funcţionând ca un fel de companie de asigurări pentru toate riscurile.

J.-P. LEBRUN: Şi când este comis un delict de către un bolnav mintal?

CH. MELMAN: Când un act condamnabil era comis de un bolnav mintal, de un iresponsabil, vechiul cod penal, prin articolul său 64, spunea că nu există nici crimă, nici delict. Nici crimă, nici delict, cu alte cuvinte nu puteam recunoaşte materialitatea daunei de vreme ce vinovatul era în stare de demenţă. Statul, astăzi, aruncă în închisoare şi condamnă adesea la pedepse grele oameni care sunt în mod evident bolnavi mintal.

Ba mai mult. Statul, am văzut, cere juraţilor să se pronunţe asupra responsabilităţii arestatului preventiv ca şi cum juriul ar poseda cunoaşterea necesară. Acest juriu este sensibil adesea, evident, la faptul că are înaintea sa un ins aflat sub influenţa medicamentelor, buimac, care de-abia poate răspunde. Dar îl va condamna căci indicatorul flagelului s-a mişcat destul pentru ca de acum înainte să conteze mai mult drepturile victimei, drepturile celui care a suferit dauna. Autorul delictului, chiar şi dacă e o victimă prin excelenţă, căci e iresponsabil, nu ştie ce a făcut, va merge, deci, la puşcărie. Se consideră că azi în jur de 17% din populaţia carcerală e constituită din bolnavi mintal. Se închid azilele de nebuni şi se umplu, peste capacitatea lor, închisorile. Nu ştiu ce ar crede Michel Foucault despre o asemenea evoluţie...

J.-P. LEBRUN: Este un paradox, în fapt. Ca şi cum, în zilele noastre, n-ar rămâne altă soluţie, pentru a acorda un loc celui care nu e decât prezumat ca subiect, un pseudo-subiect,

[p. 193]

decât această poziţie de victimă sau pe aceea a cuiva responsabil întotdeauna de actele sale. Altfele spus, legea lui totul sau nimic...

CH. MELMAN: În orice caz, din acest moment nu mai există distincţie între imputabilitate (faţă de un subiect) şi responsabilitate (a unui subiect). Din momentul în care o faptă rea este imputabilă, cel căruia îi este imputată este responsabil. Chiar şi dacă a fost complet absent, ca subiect, din gestul său. Revin la articolul 64 care dispunea că: „Nu există nici crimă nici delict atunci când un act e comis în stare de demenţă." Ceea ce revenea la a le spune victimelor: „Nu! Nu a existat crimă sau delict pur şi simplu pentru că n-a existat autor şi, deci, responsabil. Ceea ce vi s-a întâmplat ţine de aleatoriu, de un aleatoriu care, pentru oricine, nu e evitabil. Asta e: a avut loc această întâlnire cu un nebun, cu un bolnav mintal. Chiar şi dacă, în fapt, sunteţi o victimă, în acelaşi timp, nu sunteţi aşa ceva. Să nu vă organizaţi subiectivitatea, nici revendicările în jurul acestei daune suferite, foarte reale, cu toate acestea, întrucât, de vreme ce nu există autor, e inutil. Pur şi simplu s-a întâmplat aşa, asta-i tot."

Noua lege operează o deplasare. Mai întâi, există dauna şi, al doilea, nu neapărat un vinovat, dar un responsabil. Există cu necesitate unul şi o să-l găsim. Şi cum există un prejudiciu, o să aranjăm ca să-l repare. Această mutaţie nu este efectul unor simple presiuni sociologice, ea răspunde unor revoluţii mentale importante şi ale cărei consecinţe pot fi considerabile.

În realitate, din acest fapt, nu mai avem a face decât cu victime şi fiecare zi descoperă categoria celor care până aici erau necunoscute: fiii, victime ale taţilor, soţiile, ale soţilor, copiii, ale amândurora, cetăţenii, ai legilor, locuitorii, ai climatului, amanţii, ai amantelor, călătorii, ai

[p. 194]

accidentelor, consumatorii, ai mâncării stricate, cei vii, ai poluării, riveranii, ai cursurilor de apă ale inundaţiilor, nou-născuţii, ai malformaţiilor, schiorii, ai avalanşelor, camionagiii, ale celor treizeci şi cinci de ore... Iată-le resorbite, atât exploatarea proletarilor, cât şi lupta de clasă într-o comunitate a traumatismelor: victime ale tuturor ţărilor (şi ale tuturor claselor) uniţi-vă! Şi creaţi catedre de victimologie!

Aceasta e o afacere care ne priveşte pe fiecare dintre noi, în măsura în care avem a face cu „sănătatea mintală". Nu e vorba de a apăra individul împotriva societăţii, a moravurilor ei, a prejudecăţilor ei, împotriva incapacităţilor ei. E vorba de a ne aminti, nouă, profesioniştilor, ce semnifică atunci când o societate vine să reclame în mod colectiv şi imperativ repararea unei daune şi că, uituci faţă de capacitatea noastră de a evalua responsabilitatea, suntem înclinaţi să îi cedăm (n-are rost să facem valuri şi, apoi, mai e presa etc.). Suntem suficient de avertizaţi pentru a şti că această exigenţă colectivă de reparaţie nu duce la rezultate bune. Căci, în acest caz, cei care sunt în tribunale, ce pledează? Toţi pledează pentru iresponsabilitate: n-au făcut altceva decât să asculte ordinele date, decât să urmeze norma, decât să execute ceea ce li se ceruse, se aflau în plinul lor drept. E bine deoarece nu e de altfel inutil, aşa cum încercăm s-o facem cu diverse ocazii, să invităm la o reflecţie colectivă asupra acestor chestiuni care să nu fie deschise doar specialiştilor. Trebuie regăsit sensul iresponsabilităţii!

J.-P. LEBRUN: O modalitate de a evita să ne îndreptăm şi către dispariţia generală a ceea ce e întâmplător...

CH. MELMAN: Întâmplătorul este invocat din ce în ce mai puţin: până şi inundaţiile au astăzi, în mod obligatoriu, responsabili. Lacan remarca, în conferinţa sa

[p. 195]

asupra ciberneticii[52], că atentatul asupra întâmplătorului pune în cauză posibilitatea oricărei legi. Poate că aceasta este miza epocii noastre scientiste care nu vrea drept referinţă decât un model teoretic apt să dea seamă pentru orice întrebare; e vorba despre asumarea facticităţii reprezentărilor cărora le sunt mereu altele susceptibile de a le fi substituite în cazul în care ar fi deranjante şi de a mai putea să i se substituie altele dacă cele de pe urmă sunt, la rândul lor, deranjante.

J.-P. LEBRUN: E puţin paradoxal să ne debarasăm de întâmplător pentru a crea, prin trecerea de la un model la altul, indecidabilul!

CH. MELMAN: Chiar deloc. Nimic surprinzător dacă, tocmai în momentul în care patriarhatul este pus în chestiune, vrem să găsim un vinovat în câmpul realităţii. Exista altădată un ipotetic Dumnezeu temut, iubit, respectat, uneori negat. De acum înainte succesiunea evenimentelor nu se mai leagă de o posibilă intervenţie divină, ci de o întreagă serie de responsabili cât se poate de reali şi necesarmente supuşi greşelii.

J.-P. LEBRUN: Dispariţia terţului, vreţi să spuneţi, duce la ceea ce în final va să fie convocarea realităţii înseşi...

CH. MELMAN: Dispariţia terţului are efecte imediate. Circumstanţa dăunătoare este prinsă într-o economie duală, nicidecum terţă. Este el sau nu este el şi, dacă îi este imputată aceasta, este responsabil. De o manieră încă mai generală, recuzarea oricărui partener

[p. 196]

terţ regulator livrează schimbul dual abilităţilor unei competiţii şi ale unei agresivităţi care nu mai are alte limite decât pe cele juridice.

J.-P. LEBRUN: Dar travaliul lui Lacan a permis totuşi să fie pusă altfel problema terţului, miza tatălui, demonstrând rolul central al limbajului prin lectura sa

[52] J. Lacan, „Psychanalyse et cybernétique ou de la nature du langage [Psihanaliză şi cibernetică sau despre natura limbajului]", în *Le Séminaire* [*Seminarul*], cartea a II-a, *Le moi dans la théorie de Freud et la technique psychanalytique* [*Eul în teoria lui Freud şi tehnica psihanalitică*], Seuil, 1978, pp. 339-354.

a lui Oedip în calitate de mit. Cum se face ca, pe fond, limba prin ea însăşi să nu fie suficientă pentru a face să existe un terţ?

CH. MELMAN: Totul depinde de cum întrebuinţăm limba. Pozitivismul înverşunat în care ne scăldăm astăzi implică — am putea spune: ordonează — deja un raport dual faţă de ceilalţi şi faţă de obiect. Nu trebuie decât să considerăm viaţa unui cuplu „modern" pentru a vedea în ce fel se rezumă ea atât de repede la un raport dual. Şi pornind din momentul în care raportul e dual, ne găsim bineînţeles pe plai cu unul dintre cei doi vrând să-l lichideze pe celălalt. Problema limbii este, aşadar, şi aceea a întrebuinţării pe care i-o dăm. Cine astăzi, cumpărându-şi ziarul, îşi poate spune că n-are a face decât cu poezia? Cine, citind un raport ştiinţific, crede că nu e decât poezie? Poezie, adică un ansamblu de metafore şi de metonimii. Fiecare este, dimpotrivă, intim convins că dispune, prin intermediul ziarului său sau al revistei sale ştiinţifice, de un raport direct şi imediat cu lumea. Limbajul nu veghează în mod necesar asupra noastră. Precum sexul, constituie un adăpost, este adăpostul nostru, cu condiţia expresă ca noi să consimţim să-i percepem intrarea, virtualităţile sale şi să le utilizăm. Altfel, facem din limbaj un sistem obtuz, acest sistem care e tocmai cel al informaţiei, al comunicării...

[p. 197]

J.-P. LEBRUN: Şi al numerizării!

CH. MELMAN: Numerizarea este chiar culmea sistemului de vreme ce nu mai avem a face nici măcar cu semnificanţi*, ci cu cifre.

Avatarurile transmisiunii

J.-P. LEBRUN: Care pot fi consecinţele acestei apariţii a noii economii psihice asupra transmisiunii? Riscăm să „producem" generaţii care nu mai simt datoria de a transmite?

CH. MELMAN: Nu mai transmitem nimic care să nu fie repulsiv pentru generaţiile următoare. Şi nu mai transmitem nimic întrucât... ce am mai putea transmite? Ceea ce transmiteam, în fapt esenţialul pentru oricare subiect, era o stare de

spirit, un mod de a înţelege lumea, de a se ţine, un întreg ansamblu de elemente care, fără a fi în mod veritabil enunţate nicăieri, regizau cu toate acestea atitudinile şi formulările. Azi, transmisiunea — ca şi pentru limbaj — nu mai e decât „pozitivă": sunt transmise bunuri sau datorii reale. Ceea ce e de observat la tineri, este ceea ce altădată le era rezervat copiilor bugheziei: revolta împotriva a ceea ce generaţia precedentă vrea să transmită. Copiii nu mai primesc de la părinţii lor acele puţine merinde de drum care ar putea să-i ajute să trăiască.

Ceea ce de acum înainte părinţii vor să le transmită copiilor este o poziţie socială. E oribil! Copiii bine crescuţi nu pot dori decât să se marginalizeze. Or, ei îşi văd proprii părinţi în întregime captivi, în întregime acaparaţi de această grijă a achiziţiei şi a menţinerii unei poziţii sociale. Mai mult veritabila miză a unei

[p. 198]

transmisiuni nu este atât cunoaşterea însăşi, ci raportul faţă de cunoaştere: important este ceea ce îl fondează, relativitatea sa, utilităţile sale. Dar astăzi, chestiunea fundamentelor — ca şi chestiunea tatălui — nu mai e pe ordinea zilei. Cunoaşterea nu mai valorează decât în măsura în care e tehnologică, în care e tehnică, adică în măsura în care dă un acces la piaţă. Altfel, nu valorează nimic.

J.-P. LEBRUN: Revenim la această întrebare: când s-a reperat că naraţiunea fondatoare — ceea ce numeşte fundamentul, tatăl, originea — nu e de fapt decât o ficţiune, un mit, cum, prin aceeaşi mişcare, nu am putea să fim ispitiţi să gândim că toate acestea vor fi devenit fără importanţă?

CH. MELMAN: Mitul îmbracă fundamentul — dacă îmi e îngăduit s-o spun —, dar fundamentul în el însuşi nu este o ficţiune, fundamentul este Realul*. Şi e tocmai acest Real cel care lipseşte astăzi, care este absent pentru tinerii noştri. Unde este realul? Realitatea* o cunosc prea bine, dar unde este Realul, mai există vreunul? Atunci, s-a văzut, îl caută în dimensiunea Imaginarului, mai ales cu ajutorul fantasticului sau în explorarea limitelor corporale cu toate riscurile pe care le presupune asta. Dar ei caută Realul, cu alte cuvinte, tot ceea ce rezistă...

J.-P. LEBRUN: Da, dar odinioară fundamentul era reperat cu ajutorul Simbolicului. Ceea ce ne scapă era aprehendat cu ajutorul cuvintelor! Sunt de acord să spunem că fundamentul este Realul, dar lectura de care dispuneam era întotdeauna făcută prin Simbolic...

CH. MELMAN: Absolut!

J.-P. LEBRUN: Or, tocmai această cale de acces la chestiunea originii este astăzi în impas, întrucât dimensiunea

[p. 199]

simbolică şi-a pierdut din eficacitate... Şi când nu ne mai putem pune chestiunea originii, este traumatic...

CH. MELMAN: Ceea ce explică faptul că Realul se întoarce sub o formă terifiantă, de exemplu sub forma terorismului.

J.-P. LEBRUN: Cu adevărat, să evocăm aici terorismul. Aţi ajuns să spuneţi că apariţia figurii teroristului este prin excelenţă evenimentul care ne interoghează cu privire la noua economie psihică. Aţi putea explicita ceea ce vreţi să spuneţi?

CH. MELMAN: Teroristul este reprezentarea cea mai crudă a Realului, a unui Real care nu mai e dialectizat de Simbolic. E traumatismul în stare pură. Dacă mass-media manifestă o fascinaţie în privinţa acestei figuri a teroristului, aceasta se întâmplă în mod evident deoarece este figura Stăpânului absolut. Stăpânul absolut este cel care decide asupra vieţii şi a morţii. Şi tocmai prin teroare, bineînţeles, se impune el fără discuţie, fără milă. Şi fără nici o consideraţie pentru cei cu care are a face, fie ei prietenii sau duşmanii săi, de vreme ce moartea este în orice caz preţul recunoaşterii sale.

J.-P. LEBRUN: Aşadar, de vreme ce suntem în Real, nu mai există substitut*. Nu ne mai găsim în substitut, nu mai suntem marcaţi de această trăsătură a condiţiei umane care face să fim întotdeauna în decalaj, fără acces imediat la Real. Suntem aşadar, condamnaţi la substitut şi substitutul este ceea ce protejează... cu sânge [roşu] (a se întreba d-nii Harly sau Ţurcanu), dacă-mi este permis să profit de omofonia termenului, cum făcea Lacan...

CH. MELMAN: Este exact asta şi formula e excelentă. Iată pentru ce fie nu

[p. 200]

înţelegem terorismul deloc, fie ne lansăm într-o grămadă de digresiuni pentru a încerca, aproape, la limită, să-l justificăm. Or, terorismul nici nu se înşeală, nici n-are dreptate.

Întotdeauna dreptul!

J.-P. LEBRUN: Când vorbeam de Simbolicul care permitea ieri apropierea de Real — precum mitul care numea originea —, era mai ales pentru a sublinia că ştiinţa este cea care a demascat caracterul de ficţiune, de substitut al acestor „discursuri" precum miturile, de exemplu.

CH. MELMAN: Eu nu aş numi-o ficţiune de-a dreptul, deoarece este ceea ce ne asigură realitatea.

J.-P. LEBRUN: Dar dreptul, de exemplu, a organizat înrudirea şi filiaţia. Şi împotriva a ceea ce am putea crede în mod spontan, e vorba acolo de o ficţiune, de o construcţie care permite organizarea legăturilor între generaţii, uneori chiar independent de realitatea biologică.

CH. MELMAN: Nu a organizat înrudirea şi filiaţia, a tras numai consecinţele din ceea ce exista. Filiaţia s-a impus cu mult înaintea dreptului şi fără nici o referinţă la acesta din urmă. Familia n-avea nevoie de nici un cod pentru a se considera perfect întemeiată şi legitimă. Dreptul, începând cu momentul în care a fost elaborat, a vrut să substitue — a căutat să substituie — ceea ce era o funcţionare pur simbolică, cu o funcţionare de data asta reală. Culmea este că şi aici vedem în ce mod dreptul suscită, pentru a nu spune impune, capricii absolut neverosimile. Legislatorul

[p. 201]

va ajunge să redacteze cu privire la ele un cod al familiei cu ceea ce vor fi drepturile şi obligaţiile membrilor căminului familial. Cu posibilitatea, oferită de-a gata, ca unul sau altul dintre membrii cuplului de a face plângere împotriva consortului, sau a copilului împotriva părinţilor, pentru lipsa îndeplinirii datoriilor în sânul familiei. Fapt care se şi petrece deja, de altfel.

J.-P. LEBRUN: Riscul e acela ca dreptul să se amestece prea mult în afacerile de familie?

CH. MELMAN: Nu se amestecă prea mult ca atare, în sine. Ci dreptul este utilizat pentru a veghea la împlinirea noii noastre economii psihice. Azi e vorba, aşadar, pentru drept să garanteze anumite satisfacţii, fie ele chiar şi în detrimentul regulilor noastre de funcţionare mentală şi corporală, ceea ce va avea drept consecinţă că preceptele juridice vor fi în mod inevitabil defazate, defectuoase în raport cu realitatea. Dreptul va avea multă bătaie de cap să legifereze pentru a impune egalitatea în căminul familial, căci se va lovi de dificultăţi insurmontabile. Imaginaţi-vă un cuplu homosexual de femei care vor fi adoptat un copil. Inegalitatea ireductibilă a cuplului va fi de înfruntat fie şi numai deoarece copilul va refuza să le spună pe acelaşi nume atât uneia, cât şi celeilalte, numind-o pe una mamă şi pe cealaltă, poate, tată. Copilul, în orice caz, nu va putea să le numească pe amândouă femeile mamă. Nu va putea avea două mame! Va fi oare copilul chemat în faţa unui tribunal, acuzat că introduce favoritism şi inegalitate în sânul acestei familii? Vedem bine aici altoiul la care se dedă dreptul cu privire la regulile care până atunci rămăseseră de neschimbat.

J.-P. LEBRUN: Ne spuneţi de fapt că specificitatea omului e un mod de a avea a face cu inegalitatea, cu asimetria...

[p. 202]

CH. MELMAN: Este aceea de a nu putea gândi în afara asimetriei, nici de a se putea gândi în afara ei.

J.-P. LEBRUN: Or, în contextul noii economii psihice s-ar insinua speranţa de a o putea face...

CH. MELMAN: În orice caz, reclamantul este presupus a fi, în dreptul nostru laic şi republican, detaşat de orice identitate sexuală. Şi dreptul vrea, astfel, să rezolve probleme care privesc sexualitatea întemeindu-se pe neutralitatea reclamanţilor, altfel spus, recuzând, din principiu, tocmai diferenţa sexuală. Este unul dintre marii artizani ai acestei evoluţii către omogenizarea la care asistăm. Dar aceasta nu va putea nicicum să îşi urmeze drumul fără probleme majore deoarece nu facem decât să trimitem alteritatea într-o poziţie de ostilitate, de stranietate, fără frontiere. Creăm, deci, condiţii de război.

J.-P. LEBRUN: Dar este oare dreptul cel responsabil de asta? Nu e dreptul mai degrabă deja contaminat de noua economie psihică?

CH. MELMAN: Juriştii declară cu mândrie că dreptul trebuie să urmeze evoluţia moravurilor. Dar e evident că ceea ce juriştii nu ştiu, nu pot să ştie, e că evoluţia moravurilor se poate explica astăzi drept o tentativă de a rezolva impasurile legale — un fel de a spune că se refuză ca dreptul să se poată opune gustului pentru confort, care animă societăţile noastre. Asta juristul nu poate s-o ştie, nu e de resortul său.

J.-P. LEBRUN: Doar că, totuşi, un număr nu tocmai mic de magistraţi se declară de-a dreptul deranjaţi. Cum ar putea fi altfel când, sesizaţi pentru cutare sau cutare conflict

[p. 203]

familial sunt neîntârziat somaţi să tranşeze în conflicte fără a poseda în chip necesar competenţa cerută în domeniu?

CH. MELMAN: Se simt deranjaţi pentru că-şi amintesc ce a fost copilăria lor, ce a fost familia lor, aşadar de anumite mize, de anumite moduri de transmisiune. Dar generaţiile următoare nu vor avea amintiri cu privire la asta, decât poate, în cel mai bun caz, o amintire să zicem literară.

Moartea, evacuată

J.-P. LEBRUN: Această nouă economie psihică, după modalitatea sa de a se propaga şi de a se reproduce, îmi dă impresia că se comportă, dacă putem spune astfel, în stilul păpuşilor ruseşti. Ea nu poate da naştere decât la o „nouă" nouă economie, de fiecare dată mai radicală, generaţie după generaţie, întrucât, cu adevărat, ea elimină chestiunea asimetriei şi a diferenţei. Fabricând din ce în ce mai mult asemănător, nu poate decât să transmită o utopie tot mai mortiferă într-un fel sau altul!

CH. MELMAN: Cu atât mai mult cu cât nu mai ştim să transmitem ce este moartea. Cu toate acestea, ea este în toate societăţile o chestiune esenţială. Şi nu mai ştim s-o transmitem pentru că nu mai ştim ce este. Nu doar că nu mai ştim ce este, dar, tot mai mult o considerăm ca pe ceva de ordinul accidentului.

J.-P. LEBRUN: Nu mai face parte integrantă din viaţă, după cum făceau să apară, chiar la începutul acestei discuţii, comentariile dumneavoastră cu privire la o expoziţie de succes...

[p. 203]

CH. MELMAN: Nu mai face parte integrantă din viaţă, aşa cum spuneţi, ci este chiar forcluzată. Aşa, de exemplu, ceea ce era evident în timpul războiului purtat de americani în Afghanistan e că era un război de tehnicieni pe cale să supravegheze şi să adapteze necesităţilor întreprinderii o maşinărie ucigaşă. Se trimit pe teren maşini teleghidate, rachete telecomandate, avioane de supraveghere fără pilot, dar care şi bombardează. Vedem bine cum războiul de mâine va fi făcut aproape în întregime de maşini. Totuşi, maşini atât de performante încât militarilor le este frică să opereze cu ele...

J.-P. LEBRUN: Se vorbeşte, de altfel, despre războiul cu „zero morţi"...

CH. MELMAN: Ar părea de fapt că, fără câteva excepţii, singurele pierderi americane în conflictul din Afghanistan vor fi fost făcute de propriile bombe, erori tocmai ale... maşinii. Este, evident, o evoluţie fără precedent căreia nu i se măsoară încă toate efectele. În Occident nu se mai vrea să se moară pentru propria ţară. Ce semnifică aceasta la nivelul organizării psihice, al idealului colectiv, deci al relaţiei cu grupul propriu, cu strămoşii proprii, cu proprii copii? Se apelează la mercenari, dar

chiar şi aceşti mercenari sunt protejaţi: ce efect neplăcut ar face dacă s-ar afla că singurii care au murit în luptă erau mercenari!

J.-P. LEBRUN: Partea pe care subiectul acceptă s-o sacrifice colectivităţii se află în acest fel din ce în ce mai limitată...

CH. MELMAN: Forma din ce în ce mai frecventă pe care o ia dimensiunea colectivităţii, în acestă situaţie, este de găsit în asociaţia sau în echipa sportivă mai degrabă. Şi

[p. 205]

cunoaştem că aceasta implică intrarea în competiţie, chiar şi sub o formă ludică, faţă de un adversar. Cum atunci să ne mai mirăm de comportamentul mai mult sau mai puţin violent al suporterilor echipelor care se înfruntă...

Negarea în locul refulării

J.-P. LEBRUN: Aş vrea să revenim asupra unui alt punct, mai teoretic, privitor la acest proces psihic, reperat de Freud, al negaţiei sau al tăgadei, al lui *Verleugnung**. E interesant să vedem cum pentru Freud această operaţie psihică ce neagă diferenţa sexelor — ceea ce implică, în acelaşi timp, recunoaşterea lor şi că, prin aceeaşi mişcare, este refuzată luarea lor în considerare — este normală la copil, atât timp cât nu persistă. Despre ceea ce îi apare drept o incongruenţă, copilul, e logic, nu vrea să ştie nimic la început. În mod progresiv, pe măsură ce are loc confruntarea cu realitatea, el va ceda, în cel mai bun caz, acestei convingeri care dezavuează ceea ce poate să observe. Mă întreb dacă acest proces psihic al lui *Verleugnung* nu tinde să se menţină tot mai mult timp astăzi şi, din această cauză, să se substituie refulării. Şi, deci, să se generalizeze în măsura în care societatea — de exemplu, pe calea promovării egalitarismului — nu mai contrazice această negaţie a copilului care refuză acceptarea diferenţei sexuale...

CH. MELMAN: Aveţi perfectă dreptate. Negarea este evident unul dintre marile mijloace prin care se face întoarcerea în câmpul realităţii a ceea ce ar putea fi

retranşat din acest câmp. Negarea este unul dintre mijloacele de a refuza diferenţa sexelor, castrarea*. În situaţia actuală e clar că negarea ne permite să nu ne mai refuzăm nimic, de vreme ce putem admite lucrurile cele mai contradictorii.

[p. 206]

Putem trăi o întreagă serie de pasiuni graţie acestui recurs la negare. Rămâne doar problema pe care o pune fragilitatea acestei operaţii în momentul în care, din faptul recuzării în creştere a dimensiunii realului, negaţia îşi pierde temeiul, legitimitatea. O negaţie nu mai este atunci decât o figură de stil devenită neputincioasă.

J.-P. LEBRUN: Nu am găsit prin aceasta o manieră de a da seamă pentru un simptom clinic foarte frecvent şi banal astăzi şi inedit, totuşi, în istorie care constă în aceea că părinţii nu le mai spun „Nu!" copiilor? Nu se mai simt autorizaţi să o facă...

CH. MELMAN: Într-adevăr. Ei nu mai pot să spună „Nu!" pur şi simplu pentru că, în mod general, nu mai putem spune „Nu!". Nu mai există nimic în lume care să spună „Nu!". Ce ne mai spune încă „Nu!"? Am stăpânit totul, am dominat totul, am făcut totul, am văzut totul, am explorat totul, de la cele mai depărtate planete, până la cele mai ascunse părţi ale corpului. S-a făcut lumină pe de-a-ntregul şi asupra procesului de reproducere. Ce ne mai poate spune „Nu!" astăzi? Teroristul, poate...

La ce se referă în mod obişnuit Negarea, *Verleugnung**? La această parte a subiectului divizat* care este de nemărturisit. De nemărturisit cu just titlu de vreme ce această parte a subiectului nespecularizabil nu este de recunoscut ca atare în câmpul realităţii. Pare, aşadar, legitim să se spună: „Nu, nu sunt eu!" Efectiv nu este „el" de vreme ce este un „eu" ce n-are nici un titlu pentru a fi „prezentificat" în realitate.

De aici înainte, ceea ce eul are de prezervat în mod simplu, este prezenţa sa, unitatea sa, valoarea sa dintr-un punct de vedere ce nu mai este etic, ci strict estetic. Or, pornind din momentul în care nu mai suntem în faţa privirii unui terţ, ci a unui altul, într-o dimensiune doar dual, ne putem

[p. 207]

afla sub fascinaţie. Şi estetismul poate ajuta în mod perfect să fie pus în valoare un tiran, un călău sau un ticălos. Căci o atare imagine riscă să fie tot atât de seducătoare, sau chiar mai mult, precum cea a omului cinstit care altădată putea fi preţuită sub privirea unui Dumnezeu. Dacă e vorba să fie apărat estetismul pentru privirea celuilalt, este posibilă utilizarea tuturor figurilor, începând cu cea a fetei curajoase şi devotate care se trezeşte deodată vedetă de cinema şi până la cea a ticălosului pe faţă.

Cei care au cultivat în mod admirabil estetismul, sunt naziştii. Defilările de la Nürenberg erau perfecte din punct de vedere estetic. Estetismul autorizează crimele cele mai crapuloase! Poate nu doar să autorizeze crimele, dar, odată comise, acestea nu vor mai putea fi reproşate autorilor lor de vreme ce vor fi fost comise în plină legitimitate.

Fascinaţia faţă de secte

J.-P. LEBRUN: Lucru care însoţeşte ceea ce aţi desemnat deja prin termenul de fascism voluntar. Nu regăsim acest proces implicat şi în fascinaţia faţă de secte?

CH. MELMAN: Sectele oferă cererii populare ceea ce democraţiile şi organizaţiile noastre politice nu mai pot propune, dar căruia îi conservă nostalgia: un stăpân! Iată ce oferă ele: un stăpân, un patron, cu alte cuvinte, un ghid — un *Führer* pe germană. Cineva care să vă permită să nu vă mai confruntaţi cu îndoiala, cu alegerea, cu responsabilitatea, care vă uşurează de existenţă. Nu vă mai rămâne decât să urmaţi, să vă supuneţi. S-a terminat cu liberul arbitru, trebuie să vă încredinţaţi pe de-a-ntregul şi pe deplin comandamentelor prescriptive. Dacă

[p. 208]

vă veţi amuza să parcurgeţi diversele programe propuse de către secte, veţi descoperi un talmeş-balmeş incredibil. Cu cât mai neverosimil, cu cât mai caraghios, cu atât mai bine, după cum se pare. Singura lor trăsătură comună este caracterul imperios, imperativ, obligatoriu, fără scăpare posibilă din ceea ce este prescris în interiorul acestor grupuri. Şi ne frapează acest sentiment de a fi confruntaţi cu un sistem de tip totalitar când obţinem mărturia vreunui „evadat" dintr-o sectă.

J.-P. LEBRUN: Suntem aici cu adevărat în faţa unui exemplu de relaţie dual㠞i a unei imagini seducătoare după bunul plac. Dar ce diferenţiază în această privinţă secta de religie?

CH. MELMAN: Secta este o organizaţie, şi nu se remarcă destul acest lucru, care nu este întemeiată pe credinţă. Mai precis am fi înclinaţi să adăugăm că ea nu este întemeiată nici în *la foi*[53]. Ea face apel la o cu totul altă dimensiune psihică, aceea a convingerii, care e un cu totul alt lucru decât credinţa[54]. Adevărata credinţă presupune un angajament într-un act de *foi*, în vreme ce aici, e vorba despre certitudine. Nu se pune aici problema pariului pascalian: fiecare este în avans asigurat că, ţinând cont de miza lui, câştigul său va fi maximum, perfect. Vi se promite lozul cel mare la fiecare tragere!

O astfel de organizaţie nu este, aşadar, identificabilă prin nimic, pentru acest motiv deja, cu o religie. Dar, mai mult, religiile izvorâte din monoteism sunt organizate în jurul unei figuri paterne care, din capul locului, acordă iertarea păcatelor, ştie din capul locului că vă veţi afla în infracţiune faţă de Lege, din capul

---

[53] Termenul românesc *credinţă*, cu sensul său referitor la deschiderea către metafizicul sau supranaturalul religios, este rezervat pentru termenul francez de *foi*. *Croyance* - căruia i-am acordat cuvântul de *credinţă*, mai sus - are în franceză şi sensul de „credulitate" sau „încredere", dar şi pe cel de „ceea ce este acceptat în mod unanim". Pe când *foi* este rezervat în exclusivitate credinţei religioase ca atitudine a lui *homo sacer*, de fidelitate, deschidere fundamentală către ceva care nu poate fi cuprins în determinare, deci nici în vreuna dintre judecăţile determinate care se pot face, şi care oferă şi o salvare ultimă, sperată la limită, dar neatinsă în termenii aici-vizibili, aici-prezenţi ai ceea ce este aprehendabil şi manipulabil. Limba română nu are, din păcate, această deosebire astfel că ea conservă acelaşi cuvânt pentru sensuri diferite şi, nu de puţine ori, confuze cu privire la credinţă, religie sau ceea ce poate fi cunoscut şi crezut. Luat în sens comun, românescul *credinţă* ar avea afinităţi mai degrabă cu „ceea ce este ferm ştiut, avut, cunoscut", venind tocmai pe contrasens cu ceea ce Ch. Melman încearcă să evidenţieze. Pistis – gr.; credo şi fides în lat.; belief şi faith în eng.. [N. trad. — H.M.]

[54] Cuvântul folosit de psihanalistul francez e, din nou, cel de *croyance*. *Vz. Supra*, Nota 5. [N. trad. — H.M.]

locului recunoaşte această divizare* în dumneavoastră, această latură imperfectă proprie oricărui credincios, oricărui fidel, chiar şi celui care s-ar vrea cel mai pur. Este evident o religie a iubirii care primeşte această imperfecţiune. În cadrul sectei, în mod general, nu e cazul. Sectele

[p. 208]

realizează religia „mai mult", am putea spune, există un „bonus" care face toată diferenţa.

O altă trăsătură distinge organizaţiile sectare de organizaţiile religioase: fondatorul unei secte este, în genere, eminamente incarnat, prezent în câmpul realităţii. Viaţa grupului funcţionează plecând de la ceea ce este ştiinţa şi autoritatea sa. Pentru a relua o distincţie foarte fină făcută de Lacan cu referire la mecanismele psihozei, *pe* acest fondator *îl* credem. Nu e deloc vorba că noi credem *în el*, ci *îl* credem *pe el* aşa cum este ca atare.

Încotro se îndreaptă învăţământul?

J.-P. LEBRUN: Găsesc un ecou a ceea ce spuneţi în acest fapt că singura autoritate pe care o admitem încă, este una charismatică. Altfel spus, o autoritate care poate prescrie ce e binele şi ce e răul, cea a lui Hitler sau a unui guru ca pe cea a unui om întru totul interesant, dar cu privire la care nimic nu vine să garanteze pertinenţa propunerii. Este singurul model de autoritate — dacă o lăsăm deoparte pe aceea pe care o poate procura raţionalitatea, ştiinţa — pe care o recunoaştem astăzi. Vedem bine cum educatorii, de exemplu, trebuie să facă adesea apel la charisma lor pentru a învinge absenţa autorităţii simbolice de care dispuneau altădată. Trebuie să seducă pentru a preda. Cum vedeţi învăţământul într-o asemenea perspectivă?

CH. MELMAN: Chestiunea învăţământului acompaniază ceea ce spuneam cu referire la transmisiune. Aceasta era concepută după o optică umanistă, era vorba despre a transmite un stil, un spirit şi cunoştinţe. Obţinerea unei poziţii sociale venea pe deasupra, era lăsată, în ultimă instanţă, pe seama iniţiativei individuale. În aşa fel

[p. 210]

încât, la foarte mulţi elevi, în orice caz în Franţa, se dezvolta o vocaţie, aceea de a sluji, şi în mod special de a sluji statul, în sensul nobil şi demn al termenului. Nu mai este cazul sau extrem de puţin.

J.-P. LEBRUN: Aţi folosit termenul de poziţie socială *pe deasupra*. E un termen ostracizat astăzi. Faimoasa referire a lui Lacan asupra curei analitice, „vindecarea vine pe deasupra", evocând un fel de gratuitate, apare astăzi deplasat. Vrem să atingem o performanţă. Şi dacă e căutat ceva pe deasupra, e vorba doar de un plus de performanţă!

CH. MELMAN: Învăţământul iese, totuşi, dintr-un leagăn, cel al învăţământului religios. Şi vocaţia sa era aceea de a preda respectarea legilor morale. Învăţământul laic a rămas multă vreme marcat de această origine. Dar, acum, până la un punct, nu mai avem a face decât cu şcoli profesionale. În măsura în care aceste şcoli vor fi devenit astfel, e destul de evident că elevii vor devaloriza orice învăţământ care n-ar contribui direct şi imediat la o ipotetică formaţie profesională. La ce folosesc literele, filosofia, latina, greaca, istoria, geografia în această optică? În mod cert, deloc la realizarea performanţelor.

J.-P. LEBRUN: Am putea chiar să ajungem până la a spune că întrebarea fundamentală a oricărui copil, pentru a şti să-şi elucideze originea şi, prin extensie, toate originile, este astfel evacuată. Suntem pe cale să substituim adresării acestei întrebări un răspuns prin furnizarea unor grămezi de cunoştinţe până la stingerea literalmente a oricărei dorinţe de cunoaştere. În demersul freudian, lipsa răspunsului la dorinţa de cunoaştere a copilului e cea care îl susţine în întrebările sale...

[p. 211]

CH. MELMAN: Şi dorinţa de cunoaştere n-a privit niciodată decât sexul...

J.-P. LEBRUN: E ceea ce ar spune un psihanalist...

CH. MELMAN: Un psihanalist, dar şi orice fiinţă consituită în modul cel mai banal. În măsura în care sexul, fără mister, e redus la operaţii pur biologice, chimice, tehnice, unde, aşadar, nu mai există loc pentru nici un adevăr, nu mai rămâne decât ca totul să fie cunoscut, să fie ştiut cum funcţionează... şi nimic care să mai fie întrebat.

Capitolul VI

[p. 213]

J.-P. LEBRUN: Expresia „noua economie psihică” poate, prin iniţiale, să îşi spună NEP şi să evoce chiar prin aceasta celebra „noua economie politică” lansată de Lenin în anii ’20 în Rusia pentru a încerca să redreseze ţara după mai mulţi ani de dezordini...

CH. MELMAN: Noua economie psihică, în orice caz, are cel mai strâns raport cu liberalismul economic promovat o vreme în Rusia de NEP. Liberalismul şi liber-schimbismul au incidenţe subiective directe asupra celor ce participă, *volens nolens*, la punerea în act şi la dezvoltarea lor. Căci progresul pe care îl instituie constă în a transforma un sistem care făcea din schimb un pact, în mod special un pact de solidaritate — aşa cum l-a reperat Mauss[55], printre primii —, într-un altul, în care domină contractul, care nu mai e organizat pe solidaritatea partenerilor, ci asupra conflictelor, a concurenţelor, trădărilor, loviturilor sub centură, isteţimii, talentului avocaţilor lor. Astfel o nouă politică economică ce marchează triumful liberalismului antrenează într-un mod foarte direct o mutaţie a raportului faţă de semen, spărgând

[p. 214]

solidarităţile spre profitul concurenţei şi al agresivităţii. De unde, în mod evident, aceste reacţii la care asistăm, sângeroase, violente, teroriste ale grupurilor umane care sunt perdante în noua mână de joc şi care caută să reconstituie şi să învieze solidarităţile ancestrale.

[55] Sociolog şi etnolog francez (1873-1950) care a pus în evidenţă întregul fenomen social în totalitatea sa arătând în al său *Eseu asupa darului* importanţa darului ca origine a schimbului.

Discursul capitalismului

J.-P. LEBRUN: Ceea ce ar putea trimite la acel „discurs al capitalismului”[56] despre care vorbea Lacan. Această NEP are a face cu acel discurs?

CH. MELMAN: Cu siguranţă. Altădată identitatea era organizată plecând de la o recunoaştere de sine prin Celălalt*, deci, printr-o figură diferită de cea a seamănului, o figură ce reprezenta o alteritate radicală pe care am evocat-o deja. Trăsăturile specifice care permiteau identificarea aveau în mod necesar caractere etice foarte marcate: onoarea, demnitatea, curajul, sacrificiul, dăruirea de sine. Idealul cavaleresc ţinea de asta. Şi vedem bine că, începând cu secolul al XIX-lea, odată cu înflorirea capitalismului, această figură a ajuns să se lovească de aceea a finanţistului. Nu există recunoaştere de sine pentru capitalist — şi, prin chiar aceasta, pentru orice subiect inserat în acest „regim” — decât în acumularea de capital. Căci, atunci când recunoaşterea nu mai e decât aceea a seamănului, ea este prin aceeaşi mişcare fragilă, susceptibilă de anulare. Ceea ce, de altfel, Hegel pusese foarte bine în evidenţă, arătând cum stăpânul „modern” caută să se facă recunoscut de către sclavii săi.

[p. 215]

Care este validitatea unei atari recunoaşteri, din ce în ce mai incertă, de altfel, căci nu e niciodată suficientă? De unde nevoia de a creşte capitalul fără oprire, fără nici o limită la acest efort? Recunoaşterea după „vechiul model” era primită o dată pentru totdeauna: când vă veţi fi făcut recunoscut printr-un anumit număr de calităţi, „trecerea” către un statut oarecare vă era admisă şi definitivă. Subiectul capitalist aleargă fără încetare după această recunoaştere, expus tuturor întâmplărilor devenirii proprii economiei, adică riscând să se ruineze, să se trezească în puşcărie, pe scurt, să

[56] Lacan a dezvoltat în seminarul său „L’Envers de la psychanaliyse” [„Inversul psihanalizei”], *Seminarul* [*Le Seminaire*], cartea XVII, 1969-70, Seuil, 1993, teoria sa despre cele patru discursuri*. I s-a întâmplat, în timpul unei intervenţii de la Milano în 1972, să evoce un al cincilea discurs, discursul capitalismului.

dispară. Ne aflăm în două logici complet diferite: una este întemeiată pe asumarea trăsăturii ce asigură identitatea; cealaltă este organizată de căutarea fără oprire a mărcilor unei identităţi care nu mai valorează decât în ochii asemănătorului, care nu mai poate fi validată decât printr-un efect de masă — recunoaştere publică, mediatică — şi care nu e niciodată câştigată definitiv.

J.-P. LEBRUN: Aţi evocat cu mai multe ocazii pe durata acestei întâlniri cazuri clinice pentru a ilustra apariţia noii economii psihice. Clinica e cea care ne obligă să vedem la lucru şi să luăm în seamă fenomene care, până în prezent, erau cel mult marginale. Iată, de fapt, că cereri altfel organizate abundă — în afara transferului*, să zicem — şi par a fi în rezonanţă cu un ansamblu de fapte zise sociale. În mod perfect logic, această evoluţie nu va putea decât să se accelereze spontan deoarece una dintre specificităţile acestei NEP este de a-l împiedica pe subiect să aibă vreun recul asupra a ceea ce i se întâmplă. Împărtăşiţi un asemenea pronostic care, în acest caz, ar fi mai degrabă neliniştitor?

CH. MELMAN: Până acum eram sensibili faţă de o clinică organizată de refulare. Psihanaliza a văzut lumina zilei

[p. 216]

pornind de la ea când s-a acceptat, pe urmele lui Freud, să se asculte „zgomotele" pe care le făceau în câmpul realităţii suspinele dorinţei sufocate. Am trecut de la acest regim la un altul în care dorinţa nu doar că nu mai e refulată, ci unde manifestările juisării sunt cele care domină — care trebuie să domine. Participarea la viaţa societăţii, legătura socială nu mai trece prin împărtăşirea unei refulări colective, ceea ce apelăm uzurile şi obiceiurile, ci, dimpotrivă, printr-o adunare la un fel de sărbătoare permanentă la care e poftit fiecare. Ceea ce astăzi e în sarcina subiectului este de a se menţine în cursa pentru juisare. Condamnat la tinereţe perpetuă, subiectul nu se descurcă bine în situaţie, căci această juisare* care îi este ca şi impusă, nu mai este regularizată, am văzut, pornind de la Celălalt* loc. Nimic nu mai vine să mărturisească despre ale sale acmée şi detumescenţă. Şi subiectul resimte cu privire la aceasta o anume confuzie şi suferă din acest moment de o lipsă a reperelor. Ceea ce se

traduce, printre altele, prin oboseală şi anxietate. Ca şi cum s-ar întreba: ce se vrea de la mine?

J.-P. LEBRUN: Căci această „economie", o ştim, antrenează o confuzie între dorinţa şi juisarea lui...

CH. MELMAN: Într-adevăr! Or, în Istorie, deja am spus-o, acest gen de situaţii a provocat întotdeauna o lovitură de bumerang, un apel public faţă de „stăpân" pentru ca el să vină şi să asigure regularea juisării. Ce fel de stăpân fi-va de data asta?

J.-P. LEBRUN: Sub privirea Istoriei ar trebui, aşadar, să fim neliniştiţi. Doar dacă nu trăim deja într-o societate mai îndărătnică faţă de acest „apel la stăpân" datorită modului său de funcţionare. Nu este oare considerată participarea democratică de aici înainte

[p. 217]

ca un dat intangibil, un element de neatins al jocului social?

CH. MELMAN: De neatins? Manifestările autoritare care înfloresc în diverse grupuri în societăţile noastre exercită un neîndoielnic efect de fascinaţie...

J.-P. LEBRUN: Vă gândiţi, de exemplu, din nou la secte...

CH. MELMAN: Sau la terorism!

J.-P. LEBRUN: Fără îndoială. Înţelegem cu greutate, totuşi, cum am putea să vedem apărând în democraţiile noastre moderne dintr-o dată un apel veritabil faţă de un stăpân, pentru un regim autoritar...

CH. MELMAN: Am văzut asta în Europa acum şaptezeci de ani, în Germania, nu e atât de demult.

J.-P. LEBRUN: Adevărat. Dar putem crede şi că, pentru prima dată, ne vom fi pus la adăpost faţă de acest gen de surprize...

CH. MELMAN: Tot ce ştim este că modul obişnuit de reglare a societăţii conduce la asta. Există şi alte moduri? Vom vedea... Voi preciza, totuşi, următoarea rezervă: ne înşelăm să credem că subiectul e avid să-şi prezerve singularitatea. Chiar dimpotrivă, îl vedem trecând la căutarea tuturor identificărilor colective în care va putea ajunge să se dizolve. Preocuparea de a fi luat în grijă, de a-şi încredinţa unor sisteme religioase, culturale, politice direcţia propriei existenţe e mai evidentă ca

oricând. După mine, democraţia, cu idealul său al alegerii libere, nu conduce obligatoriu, din punct de vedere psihic, la starea

[p. 218]

cea mai satisfăcătoare, cea mai fericită. Aspiraţia gregară a contemporanilor noştri demonstrează asta...

J.-P. LEBRUN: Putem interpreta această aspiraţie aşa cum o faceţi dumneavoastră sau să ne întrebăm dacă ea nu rezultă pur şi simplu dintr-o dificultate de a face legătura socială altfel decât altădată — pe cale religioasă, de pildă. Religia — în mod evident, nu vorbesc aici despre credinţă [*foi*], ci despre *religere*, despre ceea ce permite participarea la o cultură comună — a jucat, totuşi, un rol major fără echivalent astăzi...

CH. MELMAN: Aici ridicaţi o chestiune importantă. Deoarece liberalismul economic, o ştim, produce, mai degrabă efecte disolutive ale legăturii sociale. Doar că, în ce mă priveşte, eu nu văd un remediu acestei situaţii, o soluţie pentru a ne proteja de efectele sale — dacă nu e tocmai acceptarea discursului stăpânului şi asumarea, deci, a unei identităţi care să fie pusă ca imagine a sa, aceeaşi pentru toţi. Nici nu voi visa, totuşi, la posibilitatea de a găsi Edenul, o viaţă pastorală constituită din schimburi limitate la simplele nevoi într-o lume a păcii! Trebuie ţinut seama de ceea ce ne învaţă psihanaliza!

Să ne debarasăm de tatăl cu condiţia de a ne fi folosit de el

J.-P. LEBRUN: Aţi spus de mai multe ori, în discuţiile noastre, că inconştientul ar putea să nu mai fie polarizat de sexualitate. Uneori, prezentaţi această evoluţie care se profilează, ca pe un progres, drept ceea ce ar permite depăşirea identităţii actuale între castrare* şi imposibil, alteori, ca pe o alienare încă şi mai rea,

susceptibilă să ne pună în confruntarea unor figuri neliniştitoare, acelea ale unui Celălalt* real. Sunteţi oare ambivalent în această privinţă?

[p. 219]

CH. MELMAN: Miza acestei întrebări e crucială întrucât priveşte legătura cu Realul. Am găsit, prin castrare, o modalitate de a face legătură cu această dimensiune a Realului, cu alte cuvinte, să nu-i suferim teroarea, să nu ne temem de atotputernicia lui, să nu ne referim la el în orice moment ca la un traumatism, ci, mai curând, în loc de asta, să ne conciliem cu el. Pornind din momentul în care inconştientul nu mai e sexual, Realul nu mai are ce să ne „spună", decât dacă trebuie să ne comande, să funcţionăm pe modul imperativ, precum un imperativ categoric.

J.-P. LEBRUN: Regăsim astfel remarca dumneavoastră după care sexualitatea sapă [*creuse*] un loc în care subiectul se poate adăposti...

CH. MELMAN: În caz contrar, ne găsim într-un dispozitiv psihotic în care ceea ce emană din Real nu intervine decât cu titlu de comandă. Una dintre marile trăsături ale psihozei este tocmai aceasta: elementele literale, elementele semnificante* care îşi fac loc în Real nu mai sunt corelate cu un interzis sexual, cu ceea ce poate ajunge să le sexualizeze. Nu mai pot, aşadar, să facă retur sub forma unui suport, a unei relansări a sexualităţii. Iată de ce am ajuns să vorbesc despre o alienare încă şi mai rea.

J.-P. LEBRUN: Dacă tatăl, în societatea noastră, nu mai are această funcţie de a sexualiza imposibilul, dacă, în lipsa unui sprijin în patriarhat, nu îi mai e posibil să-şi asume rolul ce constă în a permite această legătură, dacă suntem pe cale, cum concepeţi, să nu ne mai folosim de tată, la ce vom ajunge? Ar putea fi, insist, o altă ieşire decât aceea de a lăsa subiectul să plonjeze definitiv în această nouă economie psihică?

CH. MELMAN: Serviciul nepreţuit pe care un tată îl poate face progeniturii sale, este, efectiv, de a-l face să cunoască faptul

[p. 220]

că există un imposibil. Îi va pune aceasta în lumină, în mod evident, în câmpul realităţii prin interdicţia incestului. Şi tocmai această dimensiune a imposibilului este cea care, astfel percepută, hrăneşte dorinţa, vădindu-se a fi chiar condiţia dorinţei înseşi. Putem, aşadar, spune, iată subiectul condamnat la simptom, la a se rezuma la eşec, la a cultiva imposibilul! Formula lui Lacan, care propune „a se debarasa de Numele-Tatălui cu condiţia de a se fi folosit de el" mărturiseşte despre ceea ce ar putea fi un progres subiectiv în această privinţă. Acesta ar consta nu în a-l celebra pe tată precum în religie sau în a vrea să-l anulăm pur şi simplu cum facem noi astăzi, ci în a ţine cont de el. Căci, pornind de la această luare în seamă — şi de la instalarea imposibilului pe care îl implică —, am fi în măsură să „lichidăm transferul", cum se spune grosolan în jargonul analitic. Aceasta nu ar însemna că, din acel moment, totul ar fi permis, ci că am putea ajunge la o recunoaştere simplă, directă a ceea ce sunt pur şi simplu legile limbajului. De altfel, dacă nu ţinem cont de legile limbajului, dacă nu ne folosim de Numele-Tatălui, nici nu ne putem debarasa de el...

J.-P. LEBRUN: Nu există mijloc pentru a ne debarasa de Numele-Tatălui, cu siguranţă, dacă nu ne vom fi folosit de el... Altfel spus, cu adevărat nici un impas nu e posibil asupra legilor limbajului?

CH. MELMAN: Exact!

O nouă economie psihică pentru analist?

J.-P. LEBRUN: Într-un asemenea context, psihanalistul nu este constrâns să-şi regândească intervenţia?

[p. 221]

CH. MELMAN: Singurul serviciu pe care psihanalistul îl poate aduce mai mult ca oricând este să facă să existe acest loc de primire, acest loc vid care îi permite

unui subiect să-şi organizeze vorbirea, altfel incoerentă, ceea ce este tocmai simptomul său. Surpriza subiectului este de a veni să vorbească pe un divan cuiva care nu îi răspunde şi de a constata că această vorbire al cărei suport este, începe să se organizeze.

J.-P. LEBRUN: Ceea ce permite redesenarea unui contur al subiectului...

CH. MELMAN: Şi, în acelaşi timp, să i se redea un loc. În aşa fel încât, de acum înainte, atunci când va ajunge la analist, i se va întâmpla — cazul e frecvent — să îşi scoată cheile din buzunar crezând că acolo se întoarce la el acasă.

J.-P. LEBRUN: Evocaţi aici un subiect care ar fi reperat în mod spontan că are încă un loc de ocupat, o potenţialitate de realizat. Or, am observat aceasta de atâtea ori, avem de-a face astăzi cu pacienţi pentru care acest posibil loc al subiectului nu mai este decât vag punctat, aproape şters. Funcţionarea lor mărturiseşte despre o vorbire care nu mai spune nimic, care nu mai poate niciodată să facă act...

CH. MELMAN: Efectiv. Pot evoca aici, de exemplu, cazul unei tinere femei, prezentatoare de televiziune, care a venit să mă vadă. I-a trebuit un anumit timp pentru a-şi abandona grija permanentă de a se prezenta agreabil, precum „în afara castrării", ca o femeie perfectă, adaptată, fermecătoare. Această constrângere „egoică" ajungea să-i obtureze complet realitatea existenţei. A fost nevoie de o bună bucată de vreme pentru ca, dintr-o dată, masca să cadă şi să apară creatura dureroasă care nu se putea exprima. Ceea ce se aştepta de la ea,

[p. 222]

în mod evident, era să-şi vehiculeze această imagine lisă, ideală.

J.-P. LEBRUN: Aveţi a face acolo cu cineva care a venit totuşi să vă vadă...

CH. MELMAN: În fapt, e o enigmă. Pare cu adevărat că întotdeauna rămâne un loc în care subiectul, precum în cazul acestei tinere femei, nu este alienat în întregime. Rămâne o parte a subiectului care, chiar sufocată, sau poate tocmai pentru că e sufocată, este în suferinţă. Chiar şi acolo mai este ceva, dacă pot spune astfel, care cere să existe, să devină subiect.

J.-P. LEBRUN: Dar cine, în acelaşi timp, nu poate, nu vrea să se supună constrângerilor ireductibile ale existenţei!

CH. MELMAN: Bineînţeles. Paradoxul este că existenţa dobândită caută să se anuleze şi existenţa nesurvenită caută să se manifeste. Dar nu paradoxurile trebuie să ne mire.

J.-P. LEBRUN: În fond, ceea ce am identificat noi ca relevant în această nouă economie psihică nu e pertinent decât dacă presupunem că organizarea vieţii colective poate modifica structura psihică a subiecţilor. Oare formula lui Lacan după care „inconştientul este socialul" semnifică după dumneavoastră că se întâmplă în mod efectiv astfel?

CH. MELMAN: „Inconştientul este socialul" vrea să spună: castrarea* nu e niciodată o afacere privată. Modalităţile ei sunt întotdeauna colective. Împotriva a ceea ce imaginează nevrozatul, inconştientul nu este o afacere singulară.

[p. 223]

J.-P. LEBRUN: De fapt, această nouă economie psihică, cea a „omului liberal" cum îi spuneţi, e congruentă cu modelul economic de piaţă dominant. Dar e aceasta pentru dumneavoastră o evoluţie cu consecinţe în mod deosebit importante sau o veritabilă revoluţie care semnează o mutaţie antropologică majoră? Când evocaţi persistenţa, la pacienta dumneavoastră, a acestui ceva care cere să existe, să devină subiect, înclin să înţeleg că e vorba totuşi de subiectul vorbitor dintotdeauna cu care avem a face, chiar dacă e un subiect remodelat de determinantele economiei liberale. În alte momente, dimpotrivă, am impresia că descrieţi apariţia unui mutant. Puteţi încheia dezvăluind sentimentele dumneavoastră în această privinţă?

CH. MELMAN: Ceea ce dorinţa omenească are paradoxal — o mai spun o dată — ţine de aceea că e tributară unui obiect*. Se întâmplă astfel în mod obişnuit să putem observa la un copil — o trăsătură neglijată prea adesea de pediatri şi de pedopsihologi — că respinge selectiv şi de o manieră obstinată un obiect oarecare, mereu acelaşi, care din acel moment contrastează puternic faţă de obiectele susceptibile să-l satisfacă. Tocmai acest ireductibil „mai ales asta, nu!" — şi dacă nu ar fi decât, de exemplu, refuzul de a mânca o legumă anume sau de a îmbrăca o anumită haină — va constitui punctul fix organizator al subiectivităţii sale şi acestui refuz, iar nu diversităţii alegerilor sale, îi va fi ataşată singularitatea sa de subiect. Paradoxal, deci, subiectul nu persistă în existenţa sa singulară decât cu condiţia ca

propria fiinţă să îi lipsească de vreme ce acest obiect pierdut este cel care asumă permanenţa esenţei sale. Freud numea acest obiect *das Ding* pentru a-l opune la ceea ce în germană este numit *die Sache*, adică lucrul în sensul cel mai banal al termenului şi deja am avut ocazia să amintesc că Lacan, în ce-l priveşte, l-a scris ca obiect a*

[p. 224]

în acelaşi fel în care matematicianul Cantor scrisese aleph pentru a desemna infinitul. Obiectul „cauză a dorinţei noastre" nu face aşadar parte din realitatea noastră, ci noi trebuie să-l recunoaştem ca fiind situat în Real.

Vedem bine ce trebuie răspuns la enigmatica întrebare pe care şi-o pune orice subiect, „Ce sunt eu?". În cele din urmă, ceea ce constituie fiinţa mea, este acest obiect funciarmente pierdut, în afara realităţii, fruct al prinderii în limbaj, care va fi stânca de neclintit de care se va lovi fluxul semnificanţilor — cuvintele, pentru a le numi simplu — în acelaşi timp în care va veni să îi întemeieze subiectului partea sa definitivă şi secretă, ignorată de el însuşi.

Iată dispozitivul pe care îl subverteşte mutaţia culturală introdusă de liberalismul economic încurajând un hedonism neînfrânat. Din această cauză, nu mai e cauţionată o economie psihică centrată pe obiectul pierdut şi pe reprezentanţii săi; dimpotrivă, e o economie psihică organizată de prezentarea unui obiect accesibil de acum înainte şi de împlinirea până la capăt a juisării.

Această nouă organizare este, aşadar, perfect omogenă, fără ca acest lucru să fie spus, fără să fie articulat, cu dezvoltarea economiei de piaţă. Dacă vă gândiţi un moment la acest lucru, veţi vedea clar că această NEP este ideologia economiei de piaţă. Această ideologie este anonimă, n-are responsabil şi asta e ceea ce descumpăneşte. Pentru a fi activă, nu mai are nevoie de voce, n-are nevoie să se refere la un autor, nici să fie revelată căci funcţionează într-un câmp logic în care nu mai există imposibil. Altfel spus, Realul a devenit pentru fiecare dintre noi o dimensiune atât de improbabilă încât nu mai ştim distinge între realitate şi virtualitate. Când ştim dacă ne aflăm în veritabil sau dacă suntem în reprezentare? E o întrebare care nu datează de ieri, dar care a prins

[p. 225]

astăzi o cu totul altă turnură, căci nu mai avem mijloacele de a şti ceea ce e real şi ceea ce e virtual, dat fiind că ceea ce întemeiază, aş spune, câmpul realităţii este ceea ce face ca acesta să fie mărginit de un real. Or, dacă acest câmp al realităţii nu mai este mărginit de un real aşa cum ne propune liberalismul, dintr-o dată nu mai putem şti dacă suntem acolo cu adevărat, şi nici măcar ce facem în acel loc.

În această privinţă aş zice mai direct că omul nou a sosit! Căci originalitatea lui, fără precedent istoric, este de a participa la o societate a cărei singură trăsătură identitară e suportată de această comunitate a juisării, aceea a unui obiect de acum înainte disponibil pentru satul nostru planetar. O comunitate prin împărtăşirea unui stil care nu mai suportă limitarea sau restricţia. Şi cum dreptul trebuie azi să urmeze evoluţia moravurilor, va fi acolo pentru a legitima exigenţele cele mai excentrice.

Aşadar, ceea ce e nou este că trăsătura identitară nu mai are ca referent o limbă, un strămoş, un ideal — toate identităţile care se organizau pornind de la „gaura" săpată de pierderea obiectului, altfel spus, pornind de la un Real —, ci pe acela împrumutat prezenţei, de acum înainte accesibilă, a obiectului juisării. Într-o atare configuraţie, „omul nou" se poate identifica el însuşi cu acest obiect şi de aici încolo nu va fi deloc uimitor la ce se va expune, atât în viaţa privată, cât şi pe piaţa muncii: să fie tratat, la rândul său, ca obiect de juisare.

Unii vor putea avansa ideea că trebuie să ne bucurăm pentru această universalizare a satisfacţiilor, singura modalitate, în final, de a nivela întreaga lume. De ce să nu ne felicităm de primordialitatea acordată în sfârşit acestui subiect hedonist?

Din nefericire trebuie să ne dezumflăm. Căci individul solicitat în acest fel de economia de piaţă nu are nimic a face cu vreo

[p. 226]

existenţă singulară reală a subiectului. Această aşa-numită economie nu face decât să interpeleze un consumator abstract care trebuie să se adapteze ofertelor — mirobolante, după cum o ştim — care îi sunt făcute: ele sunt cele care de acum înainte îl subiectivează. Şi dintr-o astfel de întoarcere în jurul obiectului disponibil, creaturile însele se transformă în obiect, nu mai sunt decât ectoplasme cărora, mai mult ca oricând, li se impune sentimentul unei trăiri virtuale. Căci nu este identitatea specifică a dorinţei lor cea care impune alegerea obiectului; ci invers, promoţia mediatică este cea care le impune un obiect ce introduce un apetit identificabil acum prin marca produsului.

Primii care au recunoscut numărul tot mai mare de oameni noi pus în circulaţie au fost, de altfel, agenţii de publicitate. O exigenţă crescândă de *estetism* a venit, în fapt, să schimbe direcţia eficacităţii mesajului lor şi — fie că e vorba de o maşină, de o brânză sau de o campanie împotriva SIDA — să-i valideze unicul sens: e frumos, deci, e bun.

Jurnaliştii au urmat agenţii de publicitate în această mişcare de recunoaştere — cifra de vânzări obligă — şi am văzut crescând în cotidiene paginile catalog ale marilor mărci în acelaşi timp cu cele ale ocupaţiilor pentru timpul liber — distracţii, călătorii, sfaturi practice etc..

Partea informativă a acestor cotidiene a fost considerabil descrescătoare faţă de ştirile de „proximitate": pe cititor nu-l interesează decât ceea ce îl atinge, direct sau prin participare afectivă.

Oamenii politici au trebuit să înveţe foarte repede, la rândul lor, să reţină altfel atenţia alegătorului lor. Pentru că de acum înainte imaginea e cea care face mesajul. Le incumba aşadar agenţilor lor de relaţii cu publicul să vegheze astfel încât ansamblul trăsăturilor care le constituiau imaginea să fie coerent, căci şi cea mai mică discordanţă invalidează totul. Natura opţiunilor politice propuse poate, în

[p. 227]

această optică, să nu mai pară decisivă şi să demobilizeze alegătorul.

Şi iată-ne de aici înainte într-o comunitate organizată de individualismul exacerbat şi concurenţa fiecăruia împotriva tuturor.

Lui *homo faber* i s-a substituit în acest fel un om fabricat.

După cum vedeţi, odată cu această nouă economie psihică, e vorba realmente de un om nou! Dar chestiunea e de a şti dacă acest om nou va antrena perimarea vechiului model, dacă acest „om liberal" asigurat prin buna întemeiere a juisării sale va trece în mod definitiv deasupra subiectului „vorbitor" — aceluia pe care Lacan îl numea „vorbifiitorul"/„rostitorul" [*le parlêtre*] —, constrâns mereu să plătească preţul dorinţei sale. Altfel spus, liberul curs al juisării va triumfa asupra chinului ireductibil al dorinţei?

Ceea ce cere să existe, să devină subiect — precum în cazul pacientei pe care am evocat-o — se va prezerva şi îşi va găsi calea şi, chiar prin aceasta, să-şi regăsească şi vocea? Sau, dimpotrivă, acest om supus legilor limbajului se va lăsa înecat definitiv în căutarea juisării imediate? Va putea o asemenea confuzie să meargă mai departe şi poate chiar să dureze? Mutantul NEP-ului va trebui el să găsească prin ce să se susţină într-un alt mod sau dimpotrivă nu va putea să se împlinească decât în autodistrugere?

Vesela noastră perversitate polimorfă va putea ea să dureze? Încotro ne îndreptăm dacă revenim la ordinea morală şi la bici? Încotro ne putem gândi că, avertizaţi, vom putea evita atât întoarcerea la nevroza freudiană faţă de tăticul, cât şi avântul înainte în perversiunea generalizată? Vom vedea...

GLOSAR[57]

AUFHEBUNG: Pentru Hegel, procesul care animă realul şi raţionalul – fiinţa şi gândirea – se supune unui ritm ternar: teza sau afirmaţia, antiteza sau negaţia şi sinteza sau negarea negaţiei. Acest ultim moment e denumit *Aufhebung* („depăşire-conservare").

ALTUL (CELĂLALT): Lacan a scris de la bun început Celălalt cu majusculă, pentru a-l distinge de partener. E vorba, aşadar, de un loc – care, în particular, este locul limbajului – situat dincolo de orice şi oricine şi unde se află ceea ce, simultan, precede şi determină subiectul. Cea care joacă pentru prima dată rolul de Celălalt pentru subiect este mama, de unde urmează că ea prezintă copilului scena în care se va constitui subiectivitatea lui cu ajutorul unor cuvinte ce-i sunt exterioare, înainte ca el să-şi fi însuşit vorbirea. Mama îşi pune la dispoziţia propriul corp, pentru ca el să fie pentru copil locul Celuilalt, un loc limbajului şi, deopotrivă, al semnificanţilor.

BORDERLINE : vezi stare-limită

CASTRARE : Freud a pus în legătură existenţa angoasei cu ameninţarea de castrare, în cazul bărbatului, şi cu absenţa penisului, în cazul femeii. Este vorba de a repera consecinţele subiective, în principal inconştiente, ale asumării acestei lipse posibile. Lacan a demonstrat că este vorba, de fapt, de urmările supunerii subiectului faţă de legile limbajului şi vorbirii. Posibilitatea vorbirii - arată Lacan pe întreg parcursul operei sale - necesită existenţa unei lipse, tot aşa cum jocul „Perspico" presupune un pătrăţel gol. De aici înainte, castrarea a devenit sinonimă lipsei de a fi **(manque à etre)** implicată de prinderea fiecărui subiect în limbaj, articulare graţie căreia Lacan a putut să diferenţieze castrarea de frustrare şi privare. Avem de-a face, astfel, cu trei modalităţi ale acestei lipse: castrarea, ca lipsă simbolică, frustrarea, ca lipsă

[57] Acest glosar sumar şi aproximativ – chiar dacă el evocă uneori noţiuni complexe – a fost realizat de Jean-Pierre Lebrun cu scopul de ajuta cititorul puţin familiarizat cu vocabularul psihanalizei. Unica pretenţie este aceea de a-i da posibilitatea să urmărească lectura fără să piardă prea mult firul discuţiilor avansate. Glosarul se bazează pe dicţionarele de psihanaliză existente şi, în principal, pe cel realizat de Roland Chemama şi Bernard Vandermersch (Larousse-Bordas, 1998; tradus în limba română de Leonard Gavriliu, Ediţia a doua, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2009).

imaginară, şi privarea, ca lipsă reală. Confruntarea cu angoasa de castrare (confruntarea cu tatăl) normalizează subiectul, deoarece îl constrânge să renunţe la postura sa imaginară de copil omnipotent (el fiind falusul – cf. Falus - pentru mamă). Totuşi, pentru ca normalizarea să se petreacă, copilul trebuie să depăşească angoasa de castrare asumând-o, altfel spus, să accepte faptul că dorinţa sa este organizată de acum înainte în jurul unei lipse, fără să se sprijine pe idealizarea tatălui (**sans appui sur l'ideal paternel**).

LANŢ MARKOV : În textul scris de Lacan în introducerea *Scrierilor* sale (Seuil, 1966), consacrat unui comentariu asupra „Scrisorii furate" a lui Edgar Poe, se face referire la Markov, matematician rus (1856-1922) specializat în teoria numerelor şi probabilităţilor. Lanţurile Markov desemnează legile care organizează şirurile aparent pur aleatorii. Astfel, dacă scriem o succesiune de patru semne, de exemplu „+ + - +", „+ - + +" sau „+ + + -", ordinea lor pare complet aleatorie, fără să se supună vreunei legi. Însă va fi suficient să le regrupăm în serii de câte trei pentru a obţine ternari omogeni „+ + +", simetrici „+ - +" sau asimetrici „+ + -", aşa încât, prin această simplă regrupare în ternari, să se poată desprindă legi în cadrul unui şir care părea pur aleatoriu. Astfel, de exemplu, după un ternar omogen „+ + +", vom putea avea un ternar asimetric, nu şi unul simetric. Dacă scriem „+ + + " şi dorim să continuăm, putem adăuga fie un „-", iar atunci şirul nostru va deveni „+ + + -", ultimul ternar fiind asimetric, fie un „+", şi atunci vom obţine „+ + + +", ultimul ternar fiind unul omogen. Aşadar, putem constata că, mulţumită acestei simple regrupări, este imposibil să facem să apară un ternar simetric după unul omogen. Altfel spus, prin simpla regrupare a semnelor în serii de câte trei, se instituie dintr-o dată o proto-lege, matrice a Legii (cf. Lege) în sensul psihanalitic al termenului.

CONSTRUCŢIE: Elaborare privitoare la istoria subiectului, realizată de psihanalist cu scopul de a regăsi ceea ce subiectul a uitat, de care el nu îşi mai poate aminti şi a cărui comunicare acţionează în cadrul curei într-un mod paralel interpretării. Într-unul din ultimele sale texte, Freud a arătat cât este de important pentru un analist să propună anumitor pacienţi asemenea construcţii. Acest concept pune problema rolului activ pe care trebuie să-l joace analistul în cadrul analizei, a eventualei sale necesităţi şi a limitelor lui.

DISCURS: În psihanaliză, nu este echivalent nici limbajului, nici vorbirii. Lacan a denumit astfel tipurile de relaţii pe care subiecţii le-ar putea întreţine între ei în funcţie de combinarea celor patru termeni – S barat, S1, S2 şi a – implicaţi de „prinderea" subiectului în limbaj. Aceşti patru termeni sunt: bateria semnificanţilor (sau a cuvintelor, pentru a o spune pe scurt) numită „S2", unul sau mai mulţi semnficanţi stăpân S1 (care singularizează subiectul, cuvintele care au avut pentru el un rol determinant), subiectul imperceptibil ce poartă pecetea limbajului, numit S barat sau $ (el „se barează" neîncetat, deoarece nu este decât „produsul" lanţului de semnificanţi), şi „obiectul a", restul operaţiei semnificante, care scapă mereu cuvintelor.

În funcţie de întâietatea unuia sau altuia dintre aceşti patru termeni, pus astfel în postura de „agent", deci în poziţia „organizatoare", vor exista patru tipuri diferite de legături sociale: discursul stăpânului (unde comandă S1, semnificantul stăpân), discursul universitar (unde comandă S2, cunoaşterea), discursul isteric (unde comandă $, subiectul) şi discursul analitic (unde comandă obiectul a). Lacan a evocat o singură dată în opera sa - în conferinţa de la Milano despre discursul psihanalitic – existenţa unui al cincelea discurs, cel al capitalismului, unde, la prima vedere, pare să comande subiectul, dar în cadrul căruia consecinţele acestei organizări fac să nu mai existe cu adevărat vreo legătură socială.

DIVIZIUNEA SUBIECTULUI, DIVIZIUNE SUBIECTIVĂ: Întrucât este „supus" limbajului, subiectul – spre deosebire de animal - nu dispune de un comportament predeterminat. Pierderea implicată de „prinderea" subiectului în limbaj (cf. „castrare") generează o incertitudine ireductibilă a subiectului în ceea ce priveşte dorinţa sa. El este condamnat să o caute, fără să o găsească vreodată în mod absolut. Lacan a numit „diviziune subiectivă" acest efect al limbajului prin intermediul căruia subiectul este divizat între ceea ce spune şi faptul de a spune, între enunţ şi enunţare.

STARE-LIMITĂ: Traducerea termenului englez „borderline". Este vorba de o entitate nosografică ambiguă care grupează tulburări de comportament mai grave decât cele care ţin de nevroză, dar care nu intră sub incidenţa psihozei. Subiecţii numiţi „stări-limită" dau dovadă de intoleranţă la frustrare, de nesiguranţă interioară, de hipersensibilitate la orice remarcă, precum şi de un puternic sentiment de vacuitate şi plictis. Pacienţii în cauză trec foarte uşor la act pentru a-şi rezolva tensiunile interioare, ceea ce determină conduite profesionale sau afective instabile, uneori chiar

autodistructive. Tot mai mulţi pacienţi prezintă astăzi acest tablou clinic şi sunt diagnosticaţi ca atare, ceea ce lasă deschisă problema structurii subiectului (nevroză sau psihoză), a prescripţiei terapeutice şi a legăturii acestor maladii cu modul nostru de funcţionare socială.

FANTASMĂ: Pentru Freud, fantasma (fantasmele) desemnează un scenariu pe care şi-l reprezintă cineva, cuprinzând unul sau mai multe personaje şi care scoate la iveală, într-o manieră mai mult sau mai puţin deghizată, o dorinţă. Fantasmele sunt, aşadar, reverii imaginare conştiente care ne facilitează accesul (**qui nous sont facilement accesibles aux)** la reprezentările care vin din inconştient şi care organizează realitatea noastră psihică. În acest sens, faptul de a vorbi despre fantasmă (sau fantasme) recuperează, totodată, expresia curentă a ceea ce travaliul analitic scoate la iveală. Lacan a identificat foarte bine articulaţia dintre fantasmă şi „prinderea" în limbaj. Mai întâi, el a insistat – pe urmele lui Freud – asupra naturii esenţialmente langajiere (**langagiere)** a fantasmei (o fantasmă este exprimată întotdeauna printr-o secvenţă de limbaj), mergând, mai apoi, până la a introduce noţiunea de „fantasmă fundamentală". Aceasta corespunde manierei în care subiectul răspunde la ceea ce el presupune că primii oameni din jurul său aşteaptă de la el. De exemplu, Celălalt vrea să mă devoreze şi aşteaptă de la mine să-l hrănesc. De aceea, „fantasma fundamentală" va constitui pentru subiect cadrul prin care el va aprehenda lumea, iar acest cadru va determina gradul capacităţii sale de a se schimba. Tocmai de accea, cura psihanalitică nu are voie să modifice fantasma fundamentală – fiindcă ceea ce s-a instituit la venirea pe lume a subiectului nu se poate schimba -, ci doar să o relativizeze, să o facă mai puţin consistentă.

FRUSTRARE: Vezi „Castrare".

ISTERIE COLECTIVĂ: Comportament nevrotic de tip isteric care se răspândeşte în cadrul unui grup de indivizi asemenea unei epidemii.

IDEAL DE EU: Vezi „Eu ideal".

IMAGINAR: Vezi „RSI".

INSTANŢĂ FALICĂ: Se vorbeşte despre instanţa falică pentru a insista asupra modului în care subiectivitatea se organizează în jurul Falusului simbolic (Cf. Falus) ca şi cum ar fi vorba de o instituire. În psihanaliză, cel care a ridicat Falusul la rangul de concept este Lacan. El va sfârşi prin a gândi Falusul în termeni de „funcţie falică", valabilă atât pentru bărbat, cât şi pentru femeie, deşi într-un mod diferit. Acest concept joacă un rol important în opera lui Lacan, unde simbolul Falus apare ca marca pe care atât bărbatul, cât şi femeia o datorează limbajului.

JUISARE: Atunci când e întrebuinţat de psihanalişti, acest termen nu trebuie înţeles în accepţiunea sa uzuală, ea însăşi ambiguă. În înţelegerea comună, termenul de „juisare" trimite la juisarea sexuală, iar în această calitate este legat de sentimentul de plăcere. Însă, în acelaşi timp, juisarea este dincolo de plăcere. De altfel, Lacan a indicat faptul că plăcerea este o modalitate de protejare împotriva juisării. În acelaşi fel în care Freud sugerase că există un „dincolo de principiu plăcerii". Astfel, faptul de a bea un vin de calitate poate fi calificat ca o plăcere, însă alcoolismul împinge subiectul spre o juisare care îl subjugă. Prin extensie, termenul poate fi întrebuinţat pentru a desemna însăşi funcţionarea unui subiect care repetă neobosit un anumit comportament, fără să aibă deloc habar despre ceea ce îl constrânge să rămână – precum un râu - în albia juisării respective.

JUISARE FALICĂ – CEALALTĂ JUISARE: Diferenţă introdusă de Lacan plecând de la faptul că omul „locuieşte" limbajul. Într-adevăr, aşa cum demonstrează Lacan, descoperirea lui Freud – existenţa inconştientului – nu este decât una dintre consecinţele faptului că vorbim şi că suntem, totodată, singurele animale care fac acest lucru. „Să locuieşti" limbajul presupune să experimentezi un alt mod de juisare decât cel pe care îl putem presupune în cazul animalului. Un mod specific, pe care Lacan îl numeşte „juisare langajieră" sau „falică", deoarece ea constrânge subiectul să recunoască o instanţă organizatoare, *i.e.* Falusul. Faptul că ambele sexe au ca referinţă Falusul nu reduce juisarea langajieră exclusiv la cea a bărbatului. De fapt, Lacan a depistat o altă juisare, *i.e.* juisarea feminină - suplimentară faţă de juisarea falică -, pe care a numit-o „Cealaltă jusaire" (sau: **juisarea Celuilalt**). Lacan va vorbi tocmai în aceşti termeni pentru a desemna, pe de o parte, specificitatea masculină de a se referi în totalitate la Falus, iar pe de alta, particularitatea feminină de a nu se referi în totalitate la acesta, de a nu-i fi în întregime supusă. Astfel, pentru Lacan, ambele sexe

se referă la un singur libido – şi aici, el se alătură lui Freud -, *i.e.* „libidoul falic", dar într-un mod diferit: bărbatul este „în întregime" falic, în timp ce femeia nu.

LEGE: În psihanaliză, termenul de „lege" nu trimite exclusiv la legea scrisă a dreptului şi cu atât mai puţin la reguli şi reglementări. Prin această noţiune trebuie să înţelegem ceea ce există ca Lege dincolo de legile scrise şi care, din perspectivă psihanalitică, trimite la interzicerea incestului, în măsura în care acesta organizează toate societăţile umane, fiind posibil de articula necesitatea sa de pierderea care va impune „prinderea" subiectului în limbaj (Cf Castrare).

METAFORĂ – METONIMIE: În mod curent, aceste figuri retorice desemnează respectiv: în cazul metaforei, substituirea unui cuvânt cu un altul, determinând producerea unui sens nou – *e.g.* desemnarea regelui Richard prin termenul de „leu" -, iar, pentru metonomie, substituirea unui prim cuvânt cu un al doilea aflat în relaţie cu el, fapt care permite desemnarea totului printr-o parte a lui, al conţinătorului prin ceea ce el conţine etc – a unei corăbii prin velatura ei, a unei căni prin lichidul din ea etc. Lacan va modifica sensibil acest uzaj curent, pentru a face din cele două „mecanisme" procedeele însele de organizare a semnificantului (cf. Semnificant) în inconştient. Astfel, metafora şi metonimia vor coincide cu procedeele pe care Freud le identificase ca fiind operante în cadrul procesului de elaborare a viselor, deplasarea, respectiv condensarea. De o manieră şi mai generală, Lacan va face apel la conceptul de „metaforă paternă" pentru a da seama de prima substituţie semnificantă, cea a mamei cu tatăl. Va fi maniera sa de a citi într-un mod structural complexul lui Oedip a lui Freud. De fapt, nu este atât vorba de a insista pe interesul iniţial al copilului faţă de mamă şi pe rivalitatea lui cu tatăl care „posedă" mama, cât de a înţelege că importanţa scenariului oedipian derivă din faptul că, pentru prima dată, un altul (tatăl) vine să-l substituie pe primul altul (mama) cu care copilul a avut de-a face. Iar această primă substituţie va servi ca model pentru posibilitatea de substituire generalizată în care constă capacitatea noastră de a vorbi. În schimb, Lacan va califica dorinţa drept metonimică (**desir de metonimique**), pentru a da seama de eterna substituţie a obiectului care o organizează**.** Pierderea implicată de limbaj (cf. Castrare) va face ca niciun obiect să nu poată umple această lipsă şi ca dorinţa cauzată de ea să nu poată să se susţină decât prin căutarea pătimaşă de obiecte mereu neadecvate.

EU IDEAL ŞI IDEAL DE EU: Două instanţe denumite astfel de Freud, fără ca el să le fi diferenţiat precis la nivel conceptual. Prin Eu ideal, Lacan desemnează o imagine care atrage subiectul spre un ideal, devenind suportul identificării lui; în acest sens, această instanţă psihică ţine de registrul imaginarului. În schimb, Idealul de eu - constituit printr-o trăsătură anume care atrage, de asemenea, subiectul spre un ideal – este o instanţă simbolică ce trimite la o valoare morală sau etică. Un exemplu de eu ideal este o figură carismatică din timpul adolescenţei, iar de ideal de eu, o virtute pentru care subiectul va sacrifica o parte din interesele sale imediate.

NOD BORROMEAN: Obiect matematic de sorginte topologică, utilizat de Lacan începând cu anul 1972 pentru a arăta modul în care se articulează cele trei registre, Realul, Imaginarul şi Simbolicul. Nodul borromean se caracterizează prin înnodarea a trei „inele" sau „cercuri de sfoară", aşa încât ruperea unuia antrenează dezlegarea tuturor celor trei. De asemenea, este vorba de figura înscrisă pe blazonul familiei Borromeo pentru a pecetlui prietenia cu alte două mari familii nobiliare italiene.

OBIECT: Pentru psihanaliză, noţiunea de „obiect" denumeşte în mod general ceea ce este vizat şi/sau investit de către subiect în vederea stabilirii unei legături cu lumea exterioară, fie ea un obiect în sensul curent al termenului, fie un alt subiect. De unde şi faptul de a vorbi despre o „relaţie de obiect" pentru a desemna modalităţile fantasmatice care organizează relaţia unui subiect cu lumea exterioară. De o manieră mai precisă, conceptualizarea psihana-litică a evocat, de asemenea, anumite tipuri de obiect: obiectele bune sau rele (Melanie Klein, 1934), obiectul tranziţional (Donald Woods Winnicott, 1951) sau obiectul a (Jacques Lacan, 1960).

OBIECTUL *a*: La drept vorbind, este „invenţia" lui Lacan, conformă propriilor lui termeni. Obiectul a este obiectul cauză a dorinţei. Nereprezentabil ca atare, „pierdere" implicată de vorbire, dar care va „lesta" întregul lanţ semnificant, el va da „consistenţă" subiectului – o consistenţă paradoxală, deoarece ea nu se menţine decât datorită acestei pierderi.

FALUS: În psihanaliză, falusul nu se confundă cu penisul. Acesta din urmă este organul anatomic masculin, în timp ce primul este, înainte de toate, simbolul acestui organ în erecţie. Falusul e pus astfel în slujba fluxului vital, devenind simbol al

libidoului pentru ambele sexe. Freud nu a distins suficient falusul de penis. Abia Lacan a fost cel care a conferit noţiunii de „falus" un loc central în cadrul teoriei psihanalitice. Pentru psihanalistul francez, falusul constituie un semnificant, dar nu unul oricare, ci unul special, deoarece el desemnează ansamblul efectelor semnificantului asupra subiectului şi, mai cu seamă, pierderea legată de prinderea sexualităţii în limbaj. Astfel, falusul funcţionează ca simbol al „totului", dar gândirea „totului" este deja diferită de realitatea „totului". Lacan se va referi adesea la Falusul simbolic – scris cu majusculă - ca fiind semnificantul care simbolizează simultan „totul" şi pierderea acestui „tot". El va denumi „falus imaginar" – scris cu minusculă şi precedat întotdeauna de semnul „minus" – acest „tot" după care subiectul aleargă mereu, fără a putea vreodată să-l atingă.

PLUS-DE-JUISARE: Neologism propus de Lacan pentru a desemna, prin omologie cu plusvaloarea marxistă, juisarea după care tânjeşte dorinţa umană, fără să acceadă vreodată la ea.

PRIVARE: Vezi Castrare.

RAPORT SEXUAL: Cunoaştem celebrul aforism a lui Lacan, potrivit căruia „nu există raport sexual". Ceea ce el vrea să ne facă astfel să înţelegem este că, din cauza „prinderii" lor în limbaj, bărbatul şi femeia nu se întâlnesc niciodată complet, că există întotdeauna un rest – cum se întâmplă când împărţim 100 la 3 – şi că, bineînţeles, existenţa acestui rest ireductibil năruie orice speranţă privind complementaritatea sexelor. În plus, fiecare sex se raportează în felul său la acest rest: bărbatul este „în întregime" falic, dar nu şi femeia (cf. Cealaltă juisare). Din această cauză, o femeia aşteaptă de la un bărbat altceva decât aşteaptă un bărbat de la o femeie. Pertinenţa acestui aforism poate fi dovedită de permanentele dificultăţi ale vieţii conjugale

REAL – SIMBOLIC – IMAGINAR: Pentru Lacan, sunt cele trei dimensiuni care constituie viaţa psihică a omului. Se poate avansa ideea că, în regnul animal, funcţionează deja două dintre aceste registre – Imaginarul şi Realul -, dar că Simbolicul nu se regăseşte în mod plenar decât în lumea animalelor vorbitoare, aceea a oamenilor.

Simbolicul trimite, aşadar, la felul în care lumea noastră este organizată prin intermediul limbajului şi al legilor sale (discontinuitatea lanţului semnificant, substituirile semnficanţilor prin metaforă şi metonimie, pierderea ireductibilă implicată de limbaj, castrarea). Este vorba de tot atâtea trăsături care imprimă modului de a funcţiona al omului nişte constrângeri care, concomitent, îi oferă acces la posibilitatea vorbirii. La începutul operei sale, Lacan insista asupra faptului că introducerea Simbolicului ne permite să accedem la lumea umană şi că acest registru primează în faţa celorlalte două. Ulterior, va arăta, totuşi, că înnodarea celor trei registre se poate face fără să fie nevoie de a postula preeminenţa unuia dintre ele. Acesta e momentul în care el va introduce conceptul de „nod borromean" (cf. mai sus). Dimensiunea Imaginarului este înţeleasă la rândul ei de Lacan dincolo de accepţiunea sa curentă. Ea face trimitere la felul în care se constituie subiectul plecând de la imaginea seamănului său. Este, aşadar, registrul amăgirii, al relaţiei duale, al agresivităţii, pe scurt, al „eului" în sensul freudian al termenului. Dimensiunea Realului desemnează, pentru Lacan, ceea ce intervenţia Simbolicului – faptul de a vorbi – face, în mod ireductibil, inaccesibil subiectului (**rend irreductiblement inaccessible au sujet**). Realul nu trebuie confundat, deci, cu realitatea. De exemplu, o uşă poate fi reprezentată în dimensiunea sa simbolică (cuvântul „uşă"), în dimensiunea sa imaginară (desenul uşii) sau în dimensiunea sa reală (uşa de care ne izbim). Primele două constituie „realitatea" uşii, a treia, „realul" său, ceea ce scapă realităţii.

REFULARE ORIGINARĂ: Pentru a da seama de refuări, Freud a postulat existenţa unei refulări iniţiale care instituie potenţialitatea aparatului psihic. Acest lucru reprezintă deja o manieră de a vorbi despre această lipsă, despre această distanţă implicată în faptul de a vorbi, conceptualizată de Lacan sub forma castrării simbolice suportate de Falus (cf. Castrare şi Falus).

SUBSTITUT (**semblant**): Pentru Lacan, Substitutul nu trimite la o aparenţă înşelătoare (**faux-semblant**). Dimpotrivă, Substitutul desemnează tot ceea ce organizează viaţa psihică dincolo de opoziţia aparenţă–esenţă, fiind pus în relaţie cu Adevărul. Astfel, din cauza lipsei şi a decalajului introdus prin limbaj, nu este greu să observăm că suntem mereu (mai mult sau mai puţin) divizaţi, niciodată complet asiguraţi de ceea ce presupunem, mai mereu în limitele Substitutului – şi aceasta într-

o formă ireductibilă şi fără nicio conotaţie peiorativă. Substitutul este mai curând adevărul la care noi, oamenii, avem acces.

SEMN: În contrast cu semnificantul (cf. mai jos) - care reprezintă un subiect pentru un alt semnificant - semnul este cel care reprezintă subiectul pentru un alt subiect şi poate fi complet identificabil în lumea animală.

SEMNIFICANT: Lacan a preluat şi transformat conceptul de „semnificant" introdus de tatăl lingvisticii moderne, Ferdinand de Saussure. Pentru acesta din urmă, semnificantul, imaginea acustică – de exemplu, sunetul „arbore" – constituie împreună cu semnficatul – conceptul de arbore – semnul lingvistic care trimite la referent, în cazul nostru la obiectul „arbore". Reluând descoperirea freudiană a psihanalizei ca experienţă de vorbire, Lacan va înţelege limbajul ca fiind constituit de elemente discontinue - semnificanţii. Aceştia îşi capătă valoarea din faptul că diferă unii de alţii înainte de a semnifica ceva anume – lucru pe care îl putem constata în maniera în care copiii se joacă cu cuvintele – şi au mai întâi funcţia de a reprezenta subiectul. De unde formula lui Lacan: „Semnificantul este cel care reprezintă subiectul pentru un alt semnificant." Astfel, „prinderea" în limbaj specifică omului poate fi de asemenea înţeleasă ca „prindere" în semnificant şi în legile care îl organizează (discontinuitate, trimitere neîncetată la un alt semnificant, distanţă de referent etc).

STRUCTURĂ: Termen care trimite atât la un sens comun, cât şi la un sens specific psihanalizei. Pentru sensul comun, a vorbi despre structură înseamnă a degaja relaţiile latente care există între obiecte şi care sunt studiate mai degrabă decât particularităţile acestora. Pentru un psihanalist, structura este constanta care organizează subiectul pe parcursul vieţii lui. Această definiţie ne dă de înţeles că dincolo de patologii şi comportamente există structuri, în speţă nevroză, psihoză şi perversiune. În mod şi mai precis, structura trimite, în psihanaliză, în principal la instanţele care impun subiectului vorbitor legile limbajului. Pe scurt, potrivit lui Lacan, structura este constituită de cele patru litere: $, S1, S2 şi a (vezi Discurs).

SUPRAEU: Instanţă psihică a cărei funcţie este de a judeca. Pentru Freud, supraeul este instanţa care interzice, aceea care moşteneşte complexul lui Oedip. Melanie Klein

va demonstra caracterul precoce al supraeului - care nu aşteaptă în mod necesar intervenţia tatălui pentru a deveni activ -, evocând astfel existenţa unui supraeu matern. Lecan va prelungi intuiţia kleiniană, sprijinindu-se pe referinţa la limbaj: după el, supraeul este constituit de comandamentele interiorizate de către subiect, devenind de aici înainte o instanţă care prescrie juisarea. În acelaşi timp, trebuie să-l distingem de Idealul de eu, instanţă psihică simbolică ce trimite la valori etice, care se înrădăcinează în admiraţia copilului faţă de calităţile atribuite de el părinţilor săi şi care angajează subiectul pe calea perfecţionării.

SIMBOLIC: Vezi Real – Simbolic – Imaginar.

TRANSFER: Termen care implică ideea de deplasare, de transport, care nu este propriu doar psihanalizei, dar care a fost întrebuinţat prima dată de Freud pentru a desemna ceea ce constituie resortul relaţiei terapeutice. E vorba despre legătura instaurată în mod automat între pacient şi psihanalistul său. Transferul a fost mai întâi recunoscut ca o operaţie de reporta asupra psihanalistului afecte, sentimente, pe scurt, tipul de relaţie care a organizat întâlnirea subiectului cu primele figuri – în general, mama şi tata – care i-au determinat subiectivitatea. Lacan a conferit acestui concept o dimensiune structurală, punându-l în relaţie cu „Subiectul prezumat ştiutor" (sau: subiect prezumat/presupus a şti **Sujet supposé savoir**), altfel spus, observând faptul că pacientul investeşte analistul exact cu acea cunoaştere despre sine însuşi pe care el o caută. De fapt, analizantul utilizează această presupusă cunoaştere ca pe o pârghie, cu scopul de a accede la ceea ce nu ştie despre el însuşi. Putem înţelege, aşadar, în ce fel transferul – această prezumţie de a şti (**supposition de savoir**) – este instrumentul prin excelenţă al travaliul analitic, dar, totodată, un factor de rezistenţă în cadrul curei, deoarece atât timp cât pacientul prezumează că analistul ştie, el va aştepta ca răspunsul să vină din partea acestuia. La sfârşitul curei, rezoluţia tranferului presupune mai întâi ca pacientul să fi avut acces – mereu parţial – la cunoaşterea sa inconştientă, dar şi să fi asumat lipsa de răspuns a analistului la aşteptările sale nu ca pe o consecinţă a unei neputinţe sau a unei rele voinţe a acestuia, ci drept preţul subjugării sale faţă de limbaj, care implică întotdeauna întâlnirea cu o lipsă ireductibilă. De la invenţia sa de către Freud, conceptul de transfer a depăşit graniţele psihanalizei. El desemnează, astfel, resortul pe care îl poate găsi un subiect în legătura sa afectivă cu un altul, în particular cu figura unui maestru (profesor etc.). Prin

extensie, transferul ajunge să desemneze raportul pe care unul sau mai mulţi subiecţi îl pot avea faţă de cunoaştere, ceea ce ne permite să vorbim de transfer colectiv.

VERLEUGNUNG: Procedeu psihic care poate fi tradus prin „negare" (**deni**), „tăgadă" (**desaveu**) sau „dezminţire", reperat tardiv de Freud drept cel care organizează perversiunea, dar şi ca prezent la orice copil, pentru ca, de regulă, să dispară prin trecerea la stadiul adult. Octave Mannoni arată foarte bine cum anume funcţionează *Verleugnung* printr-o formulă edificatoare: „Ştiu bine, şi totuşi..." (De exemplu: „Ştiu că moartea este inevitabilă, şi totuşi...") Altfel spus, este vorba de o manieră de a recunoaşte şi, simultan, de a nu recunoaşte o stare de fapt. În contextul social actual, trebuie remarcat faptul că acest procedeu psihic pare predominant acolo unde, odinioară, aveam de-a face, de regulă, cu refularea.

Anexe

În sfârşit o juisare nouă: necroscopia[58]

de Charles Melman

[p. 231]

Nu vom repeta niciodată îndeajuns, după Domnul Homais[59], că ştiinţa este cu certitudine admirabilă chiar dacă nu ar fi inventat vreodată noi juisări. I-am putea chiar imputa că le-ar fi deranjat, mai degrabă, pe cele deja obţinute. În orice caz, excitaţia orificiilor şi instrumentalizarea organului fură practicate cu multă vreme înaintea ei şi va trebui să mai aşteptăm încă, fără îndoială, până ce manipulările ADN-ului să ne pună în valoare noi zone ale deliciilor mult mai practice şi mult mai igienice, s-o sperăm în trecere, înainte de a începe o eră mai bună. Sforţările literaturii noastre, divizate între cultul integrist al sexului şi eradicarea lui totală, din momentul în care socoteşte că aproape totul a fost spus şi practicat în această privinţă, ţine în mod verosimil de aceasta: avem nevoie de noi frisoane. De aceea putem fi mândri să semnalăm atenţiei naşterea unei perversiuni inedite, dar pustiitoare din capul locului şi deloc elitistă. Ea-şi datorează reuşita unei performanţe cu siguranţă mai mult tehnice decât ştiinţifice, dar, aşa cum vom vedea, meritul său nu se găseşte, prin aceasta, diminuat în vreun fel.

Un asistent în anatomie al facultăţii de medicină din Heidelberg a găsit mijlocul de a substitui apei din celulele cadavrelor, când acestea mai sunt încă proaspete — cu ajutorul unei băi de acetonă —, răşini epoxidice. Rezultă de aici

[p. 232]

o blocare definitivă a procesului de putrefacţie şi o rigiditate a corpului pe care este posibil să îl fixăm în posturi care amintesc viul: alergătorul, gânditorul, gimnastul, jucătorii de şah etc..

Cadavrul este, aşadar, prezentat în mod intenţionat în picioare sau aşezat, jupuit de piele în aşa fel încât să apară muşchii şi traiectele vasculare şi nervoase, cu o trepanaţie temporală care descoperă o parte a encefalului, o disecare parţială a

[58] Acest articol a apărut iniţial în revista *Art Press*, în numărul special consacrat pentru „Reprezentarea ororii", mai 2001.

[59] Personajul farmacistului din romanul *Doamna Bovary* de Gustave Flaubert.

obrazului ce arată inserţiile muşchilor masticatori, fixarea muşchilor feţei într-o mimică cu atât mai inspirată, cu cât ochii de sticlă simulează privirea; sexul descoperit este în plină formă, cu toate că flasc. Unul dintre cadavre îşi poartă pe braţul întins elegant propria piele, ca şi cum ar fi vorba despre un veşmânt de care tocmai s-ar fi despuiat[60]. Dispus în mod armonios, ansamblul evocă un grup statuar care nu mai este imitativ, ci ieşit din mâna lui Dumnezeu Însuşi. În cartea de aur a expoziţiei itinerante la care au loc busculade pentru a admira aceste creaţii, putem de altfel evidenţia aprecieri emoţionate cu privire la perfecţiunea, pusă în sfârşit în evidenţă, a operei divine.

O dulce lumină se aşterne pe ele, filtrată de panouri ale căror plăci împrejmuiesc lamele fine ale corpului tranşat, delicat colorate. Vitraliile dau reuniunii o arhitectură ce inspiră pietate şi reculegere, iar aceasta, se înţelege, şi în faţa corpurilor expandate — ai căror muşchi, precum nişte corole, se detaşează graţios în spaţiu pornind de la inserţiile lor — sau chiar corpurile în sertare după exemplul a ceea ce a ştiut geniul lui Dali să prevadă. Dar ar fi gustat el ecorşeul acestei superbe femei, sânii umflaţi şi pântecele deschis deasupra unui uter umplut de un foetus?

Despre artist, doctorul Gunther von Hagens, maestrul său la facultate scrie în catalog că, atunci când are o idee în cap, nu o are în altă parte, ceea ce pare să însemne că este deja din timpul vieţii uşor plastifiat. Anticipare perfect rezonabilă de vreme ce şi-a destinat deja corpul unei viitoare

[p. 233]

plastifieri, promiţându-le astfel admiratorilor care vor dori să-l urmărească, o eternă şi flatantă promiscuitate. Cea mai la îndemână critică priveşte catalogul expoziţiei: un compendiu voluminos de articole ale profesorilor germani din toate disciplinele, dar la fel de serioase şi prea evident angajate să prevină eventualele reticenţe şi bănuieli. De ce ar trebui în fapt să le suscite „arta anatomică” din moment ce Luminile, democratizarea necesară a cunoaşterii şi plăcerea estetică se întâlnesc pentru a face onorabilă expunerea cadavrelor şi de o manieră ce nu rezervă morticolilor[61] fericirea de a cotrobăi prin ţesuturi, şi aceasta în condiţii mai degrabă

[60] Acest motiv evocă bineînţeles martiriul Sfântului Bartolomeu, a cărui cea mai celebră reprezentare apare în *Judecata de Apoi* a lui Michelangelo de pe Capela Sixtină.

[61] După romanul *Les Morticoles* (1894) de Léon Daudet — personaje incompetente cărora le place să preia cuvinte din latină, greacă sau ebraică şi să le transfere în limba lor de origine, ca şi cum ar fi neologisme de jargon, pentru a le folosi drept termeni tehnici într-un domeniu pe care pretind că-l

umede şi dezgustătoare, aşa cum o ştim? Ghicim că nici intrările matinale gratuite pentru copii nu vor întârzia, ceea ce îi va scuti de nevoia de a mai răsfoi dicţionarele pe ascuns. Greutatea catalogului pare să fi vrut să plastifieze gura criticilor în felul acesta. Ce e de reţinut din scuipătura lor penibilă?

Demnitatea de obiect

Faptul notat e acela că o limită a fost încălcată prin utilizarea cadavrelor pentru scopuri estetice, pe scurt, pentru ca să putem juisa prin ele. Existase, în fapt, până aici, această trăsătură comună a speciei umane, a datoriei faţă de sepultură, acest loc de tăcere şi de obscuritate prin care se întreţine memoria morţilor, pură prin aceea că este uşurată în sfârşit de realul corpurilor. Dacă în acest fel morţii sunt sustraşi comerţului celor vii este pentru că îşi primesc locul în obârşia prin care se întreţin aceştia din urmă. Iar profanarea mormintelor a fost întotdeauna trăită drept cea mai directă atingere adusă dreptului lor de a exista.

Stârvul a cărui putrefacţie este lăsată în seama prădătorilor este suprema ofensă, o modalitate de a-i emascula după moarte pe cei care nu pot decât să-şi aştepte aici răzbunarea din partea copiilor lor.

Cu siguranţă, plastifierea ne apără împotriva unui asemenea destin permiţându-le corpurilor astfel „slăvite" o eternitate cvasi-marmoreeană,

[p. 234]

făcându-şi din învelişul somatic propria sepultură. Economic şi igienic, nu? Ne imaginăm că descendenţii care ar accepta să plătească preţul — deoarece plastifierea unui corp întreg necesită mai mult de o mie de ore ale unei munci delicate şi cu greu îi vedem şovăind în a conserva doar o parte, fie ea cea mai dragă — ar putea conserva într-un colţ al salonului lor cadavrul dispus estetic şi asortat al strămoşului preferat. O obiecţie morală ar trebui în acest fel să se reducă la destinaţia care îi este sortită cadavrului, utilitară şi estetică, introducând în circuitul de schimb instanţa rezervată uzului celui mai intim care poate fi.

Desigur, deja de multă vreme ţările aşa-zis subdezvoltate se îndeletnicesc cu practica de a pune în comerţ — întrucât există dolarii cumpărători — figurinele

---

stăpânesc, dar care le maschează doar ignoranţa. „— *Ce boală am?* îl întrebă într-o zi un bolnav pe Buridan prezentându-i o limbă enormă şi roşie. — *Cum se spune la limbă în greacă?* îl întrebă acesta. — *Glôssa*, răspunse bolnavul. — *Înseamnă, prietene, că ai o glosită.*" [n. tr. — H.M.]

sfinţite ale divinităţilor lor. Şi e tulburător să vedem cum stăpânii de ieri sunt perfect dispuşi la rândul lor să-şi „înalţe" proprii strămoşi la demnitatea de obiecte de schimb. Nu putem decât să jubilăm cu privire la subtilităţile metafizice cărora procedeul le dă naştere. Căci dacă idealul membrilor speciei întotdeauna a fost acela de a se face recunoscuţi ca oameni, nu ni se arată aici că este tocmai demnitatea cu titlu de obiect — acum nepieritor şi de o frumuseţe care scapă modei — cea pe care ar căuta s-o perpetueze?

Dar să lăsăm deoparte aceste arguţii. Cadavrele exhibate nu au nimic din trăsăturile unor bătrâni, ci sunt corpuri tinere şi frumoase lovite de boală — organul tumoral este atunci exhibat în toată regula — sau de un accident. Sunt acestea încă, aşadar, cadavre pur şi simplu sau mai degrabă un material, *ready-made* pus la dispoziţia artistului ca şi vasele de toaletă, ghidoanele de bicicletă sau furculiţele şi care e motivul pentru care am întârziat atât să ne folosim de ele? Întrebarea ar rămâne fără răspuns dacă succesul devastator al expoziţiei — 780.000 de vizitatori la Mannheim, oraş de provincie, unde a fost nevoie să fie ţinute deschise porţile 24 de ore din 24 pentru a satisface cererea, două milioane şi jumătate la Tokyo, un succes nebun la Viena — nu ne-ar semnala că atracţia şi-o datorează cu certitudine mai puţin dorinţei de a se instrui sau de a celebra frumuseţea, decât perversiunii pe care o inventează.

[p. 235]

Necrofilia este rară, complicat de satisfăcut şi mai degrabă respingătoare. În vreme ce procedeul tehnic pus la punct de „artistul" nostru autorizează fără teamă de pedeapsă şi pentru cele mai bune motive, în pură convivialitate, o juisare scopică a morţii, încălcare a ceea ce ieri era tot atât de interzis pe cât era de imposibil.

Argumentul bun la vânzare, în această afacere, este autenticitatea. În fapt, expoziţia nu este una a reprezentărilor, ci a unei prezentări a obiectului însuşi: el este limita a ceea ce, la vedere, poate fi oferit. Chiar şi exhibat, de fapt, sexul nu este niciodată decât reprezentare a instanţei psihice — falusul, în conceptualizarea lui Lacan — pe care o evocă, dar care scapă oricărei cuprinderi. Cadavrul, în revanşă, este prezentificarea împlinită a acesteia şi în sfârşit manipulabilă, adusă aici la permisiune prin onorabilitatea şi alibiurile procedurii. Thanatos n-a fost niciodată altceva decât limita lui Eros, a realului spre care se îndreaptă acesta ineluctabil şi care, la capătul repetiţiei reprezentărilor dezirabile pe care le animă, oferă singurul corp

„autentic" care se expune cuprinderii în momentul în care aceasta este pe cale să rateze. În lipsa putinţei de a juisa pe seama autenticităţii sexului, cum să nu fii fascinat de realul morţii, care îi este încoronarea?

Cel care a înfruntat moartea

Că terenul nostru se revelează a fi scabros e puţin spus. Căci reprezentanţii instanţei funebre se găsesc ca autentici ei înşişi, adevăraţi, reali (şi nu doar spectre ale omului) într-o colectivitate căreia instanţa i-a devenit ideal, sub egida zvasticii, de exemplu. Definiţie hegeliană a stăpânului: cel care a înfruntat moartea; altfel spus, aceasta îi autorizează legitimitatea, devenindu-i referent. Şi ne-am putea aminti tropăiturile lui Hitler, când, în 1944, acest ideal devenit un pic prea actual, a asistat la debandada eroilor care au preferat viaţa.

Dragostea pentru tată a ezitat în mod regulat între datoria de a-şi urmări linia descendenţei — cu riscul de a nu valora decât ca

[p. 236]

o sosie mediocră — şi aceea de a muri pentru el, singura modalitate de a se împlini în autenticitatea idealului. Expoziţia berlineză actuală a cadavrelor plastifiate provoacă francezului curios un straniu sentiment de „déjà vu". Nu numai pentru că postura lor vrea să glorifice frumuseţea eternizată a corpului în maniera unui Arno Breker, în ţesuturile musculare. Dar şi pentru că traduce aspiraţia de a seduce definitiv privirea Celuilalt, dincolo de viaţa însăşi; tocmai această aspiraţie este aici perpetuată.

Nu suntem surprinşi să aflăm, prin biografia sa, că Gunther von Hagens a fost în anii '70 un transfug din RDG. Stăpânirea perfectă a corpului este un vechi ideal prusac — conform cu Dr. Schreber, tatăl „Preşedintelui" — pe care l-a transportat, se pare, cu el. Şi acest detur va părea păgubos deoarece operele sale ar fi fost remarcabile pentru totdeauna înveselind pieţele şi scuarele oraşelor cazarmă ale Germaniei de Est.

Expoziţia itinerantă care le reuneşte acum va atrage bineînţeles profanul, căruia îi oferă, pentru preţul unui bilet, frisonul unei profanări fără risc şi potolirea unei curiozităţi copilăreşti foarte naturale. Ce există oare în corp? Dacă este redus la maşinăria sa, corpul este bineînţeles cadaverizat cu mult timp înainte să fie potrivit exerciţiilor de gimnastică *post mortem* ale Dr.-ului von Hagens.

Anexe

Introducere în noua economie psihică[62]

de Charles Melman

Ridebis, et licet rideas.

Pliniu cel Tânăr, Scrisoare adresată lui Tacitus

Cartea 1, nr. 6

[p. 237]

Suntem pe cale să părăsim o cultură a cărei religie îi constrânge pe adepţi la refularea dorinţelor şi la nevroză, în favoarea alteia în care se afişează dreptul expresiei lor libere şi al deplinei lor satisfacţii.

O mutaţie atât de radicală antrenează o decădere rapidă a valorilor pe care le transmitea tradiţia morală şi politică. Figurile pietrificate ale autorităţii şi ale cunoaşterii par să fi decăzut de o manieră care permite să gândim că schimbarea trăită este purtată de concursul spontan al voinţelor individuale, fără a mai face referinţă la un program stabilit. O anume angoasă este sensibilă la ideea că tocmai acesta ar putea fi într-adevăr cazul. Absenţa unei inteligenţe divine, a unei voinţe politice dacă nu chiar a unui interes de clasă care i-ar fi motor, privează aceste fenomene de lizibilitate. Şi determinările de adresă, ba chiar de acţiune publică devin incerte din momentul în care ele trebuie să găsească acordul dintre ele în singularitatea atâtor monade.

[p. 238]

Este împărtăşirea unei pasiuni comune ce parvine astăzi de una singură la a le aduna în comunităţi reduse astfel la rangul de cluburi, la întâmplare: motocicliştii, ecologiştii, vânătorii, patrioţii, homosexualii etc.; şi arta de a guverna a devenit aceea de a face compatibile între ele şi prin intermediul unor directive ale Bruxelles-ului interesele opuse ale grupurilor de presiune.

Tinerii adoră această mutaţie care pare a fi, de altfel, a lor înşile. Nu le-a trebuit, pentru a o favoriza, să întoarcă spatele autorităţilor şi cunoaşterilor consacrate

[62] Acest text a fost publicat iniţial în revista *La célibataire [Celibatara]* („A făcut Lacan act?", toamnă-iarnă, 2000).

cu scopul de a crea noua economie psihică pe care o vedem triumfând şi anunţând El Dorado-ul?

Să reţinem în favoarea ei că aceasta din urmă oferă întâietate inventivităţii şi creativităţii restabilind primatul inteligenţei asupra capitalului şi reamintind că aceasta este adevărata sursă a bogăţiei.

Freud avansa ideea că „răul culturii [le malaise dans la culture]" era legat de excesul represiunii sexuale pe care o pretindea. Bate, oare, fericirea la uşile noastre, într-o societate care ar fi în sfârşit însănătoşită de simptom?

Psihanaliza merită a fi interogată pentru a şti dacă o promisiune, considerată de regulă până acum utopică, ar putea fi în sfârşit ţinută.

Spre constituirea unei limbi universale?

Putem dori ca lingviştii să arate o oarecare atenţie limbii ce serveşte schimburilor internaţionale în curs de formare pe Web. Mondializarea anunţată nu se va instala de fapt fără a trece prin particularităţile sale deja notabile şi previzibile. Acestea se vor putea revela determinante pentru viitorul nostru psihic dacă ea va trebui să găsească statutul de limbă dominantă.

Putem distinge, în mare, trei tipuri de texte care ni se afişează pe ecran: textele „literare" redactate după regulile gramaticale ale unui idiom convenţional, scrierile comerciale în engleză şi, în sfârşit, cele care ne

[p. 239]

interesează aici şi sunt pe bază de engleză americană pe cale să se acomodeze. În ce fel?

La prima privire, această limbă pare a fi ideală, destinată fără reticenţe sau rezerve comunicării. Interpelarea unui destinatar necunoscut se găseşte automat în poziţia de a o curăţa de toate aceste bruiaje pe care le emite referinţa la origini sau la subiectivitate. Ceea ce se adevereşte, în acest caz, susceptibil să asigure un minim de identitate şi de acord necesar unei recunoaşteri comune este doar interesul pentru un obiect comun. Nu a fost întotdeauna astfel. În vremurile lor, Indienii sud-americani au fost mai degrabă surprinşi de caracterul obiectelor susceptibile să îi intereseze pe cuceritorii lor. Etalonul lor de valoare era cu mult mai idealist, referindu-se la ansamblul de calităţi care cer statutul de om. Nu vom încheia aici printr-un epilog asupra progresului care va fi constat în a asimila acest statut celui de consumator. Dar

vom reţine cu deosebire că utilizarea convenţională a limbajului comportă mai multe referinţe şi consecinţe decât li se arată teoreticienilor comunicării. În acest fel se întâmplă că, spre dispreţul verosimilităţii şi al realităţii sociale, ei recuză termenul de „limbă maternă", sprijinindu-se pe absenţa semnului lingvistic pertinent care ar distinge-o.

Le vom stârni mânia chiar în faţa intruziunilor psihanalizei rugându-i să definească, de data aceasta, ce înţeleg ei prin „limbă moartă". Să fie aceasta datorită presupusei cărunteţi a specialiştilor care o practică sau mai degrabă deoarece ea nu mai este vehiculul schimburilor amoroase, pe scurt pentru că nu mai foloseşte la f... ?

Dreptul acordat de o limbă maternă copiilor săi este de a-i reuni în celebrarea unei origini comune şi de a-i separa, de asemenea, prin alteritatea promiţătoare a unei pacificări sexuale; şi aceasta se întâmplă cel puţin atunci când unul dintre parteneri nu se estimează a fi prea lezat în repartiţia rolurilor pentru a prefera conflictul. Ea include, totodată, în interioritatea ei, o alteritate pe care o protejează deoarece ea este purtătoarea vieţii, cu totul diferită de stranietatea aflată dincolo de o frontieră. Regula schimbării femeilor întreţine încă în mentalităţi ideea că mariajul este o victorie câştigată asupra reprezentantului

[p. 240]

unei comunităţi străine care, pus în serviciul sexului, al reproducerii, chiar al muncii, trece în acest fel la statutul unui celălalt. E verosimil că o parte a „dispreţului" ataşat femeii este legat de acest sperjur imaginar, care le este imputat, în raport cu filiaţia lor. Dar surpriza adusă de observarea cea mai comună a vieţii conjugale este de a vedea că astăzi sexul celui care ocupă poziţia celuilalt nu mai este, între cei doi, atât de bine decis; pe scurt, vom fi trecut pe nesimţite tot atât de bine, prin „spiritul progresului", fără îndoială, la schimbarea bărbaţilor. Mitul raptului prin care strămoşi eroici plecau să îşi ridice femeile, străine, aşadar, ale unei populaţii învecinate, mărturiseşte despre „debilitatea noastră mintală"; mitul persistă de fapt în perenizarea războiului dintre clanuri, aşa cum face să se vorbească despre sine de bună voie cronica vieţii conjugale moderne.

Inegalitatea instituită printr-un idiom îi dă unuia (sau uneia) o poziţie aşa-zis stăpână, iar celuilalt, această investiţie prin obiectul seducţiei care îl face dezirabil. Obiect a cărui sarcină, chiar şi aici, poate fi asumată de către bărbat în aşa fel încât să-l facă să se regăsească, în cuplul format împreună cu stăpânul capitalist, pregătit

pentru a fi exploatat. Pacificarea dintre parteneri depinde fără îndoială foarte mult de satifacţia pe care o încearcă stăpânul atunci când îşi păstrează rangul.

Orice s-ar petrece în această privinţă, partenerii separaţi de această comunitate atât de singulară edificată prin uzul idiomului, se recunosc unii pe ceilalţi prin desfăşurarea mutuală a metaforelor şi a metonimiilor; într-o manieră analogă celei a penajului, acest ciripit — întrucât i se şi întâmplă să se reducă la stereotipii verbale codate în felul cântecului păsărilor — permite semnalarea identităţii dincolo de diferenţă...

Fapt major, această identitate se întemeiază pe o distribuţie nu a fiinţei, ci a primei hălci; jocul infinit al metaforelor şi al metonimiilor prin care ele nu trimit niciodată decât la ele însele semnifică de fapt distinct decupajul şi mutarea în afara câmpului fiinţei pe care ele fac să o dorească la infinit.

În regnul animal, umanul se distinge prin exhibarea acestei maladii bizare care constă în a vrea să se convingă fără încetare cu privire la buna-întemeiere, la legitimitatea propriei fiinţe şi a celei a

[p. 241]

obiectului său. Formele clinice, o ştim, sunt adesea crude în această privinţă faţă de specie sau mai degrabă faţă de femei.

Neo-limba interidiomatică pe cale să se formeze pe Web este ea în măsură să valoreze pentru noi ca vreo formă de armistiţiu? E evident că ea îndepărtează comunitatea de origine spre profitul unei pasiuni împărtăşite pentru un acelaşi obiect. Acesta este în mod explicit intramundan şi justifică retroactiv un uz pur denotativ al semnificantului.

Codul unei limbi exacte ar fi, astfel, — în sfârşit — pe cale să se constituie dacă creativitatea vorbitorilor şi cunoaşterea aproximativă a gramaticii englezei americane nu s-ar asocia pentru a forja o limbă originală, fluctuantă, eliberată de sintaxă şi de ortografie, constrânsă doar de grija de a transmite un sens. Nici o poliţie regulatoare între aceia care o scriu, al căror drept la confortul expresiei primează asupra cunoaşterii şi a regulilor. Devalorizarea ştiinţei scriiturii, deja dobândite, prin raportare la congenitalitatea aparentă a cuvântului aboleşte în mod democratic dimensiunea greşelii, dar, în mod paradoxal, şi pe aceea a lapsusului. Mai presupune oare, încă, acest tip de redactare un inconştient din momentul în care o complicitate

socială recomandă expresia liberă a fantasmelor? „Egalul său nu-l iubea de loc”[63], exemplul relevat recent de presă la un concurs de dictare pentru diplomă, nu poate să valoreze în calitate de creaţie poetică decât cu condiţia de a se referi la un cod, la acela care de fapt se găseşte scos din Web. O atât de originală grafie ar fi putut părea poetică, creatoare a unei noi forme literare — un derivat curios al literaturii joyciene, de exemplu — dacă recuzarea unui ordin de referinţă nu ar constrânge-o să ia un sens drept punct fix, aici, cel al obiectului a cărui pasiune este împărtăşită.

În realitate, acest punct fix este un plus-de-sens. Căci tradiţia hermeneuticii ne-ar aminti, dacă e nevoie, că interpretarea este principiul descifrării oricărui text, a cărui proprietate intrinsecă este tocmai aceea de a eluda obiectul care ar face închiderea căutării sensului. Că acest obiect este pus aici, în avanscenă, pornind de la un consens social care îl califică drept bun pentru juisare, ţine doar de partea amuzantă a lucrurilor.

[p. 242]

Gândirea unică, prea uşor denunţată, îşi datorează univocitatea celei care gândeşte acest obiect a cărui exhibare opreşte diversitatea interpretărilor a ceea ce ar fi putut fi cea mai bună abordare. Dar ea îi datorează, totodată, şi renunţarea la dimensiunea adevărului deoarece acesta nu subzistă decât prin eşecul luării în posesie, decât prin acest „Nu e asta” pe care i-l opune. Cu certitudine, obiectul pus în comerţ este de ordinul artificiului; dar etica sa este tocmai aceea de a se afişa drept vehiculul ultimei şi adevăratei juisări, al aceleia care vă lasă negreşit cu ciocul mic, închizându-l în faţa oricărei uimiri.

Este aceasta o perversiune? Ar fi, dacă ar fi vorba despre o transgresiune. În cazul nostru, consensul social inaugurează o satisfacţie care ar putea fi în acelaşi timp împlinită şi spălată de păcat, cu atât mai mult cu cât ea pune partenerii în egalitate în jurul unui obiect unic şi laicizat, dacă putem spune aşa, dispensat de nevoia de a-i mai fi sustras lui Dumnezeu, deoarece e un pur efect al artei. O paritate, aşadar, asigurată partenerilor, foarte diferită de chiasmul care diviza până aici un cuplu angajat în captura unui obiect diferit pentru fiecare, având o nevoie disperată de legitimitate atunci când transgresiunea nu o consola cu un dram de erotism.

[63] În versiunea franceză în original: „Son pair ne l’aimait poing” [literal: „Egalul său nu-l iubea nici pumn”], distorsiune a propoziţiei „Son père ne l’aimait point” [„Tatăl său nu-l iubea nicicum”]. [n. tr. — H.M.]

Dar cărui subiect îi asigură acum extazul acest obiect artificial? Singularizează oare acest caracter privat al codajului format în Web, un veritabil subiect sau, dimpotrivă, exprimă el, în mod direct, nevoia unui organism?

Un subiect nu subzistă decât cu condiţia să-şi poată face recunoscută singularitatea. În cazul de faţă, actorii au plăcerea de a se topi în anonimatul unui corp colectiv a cărui voce devine referentul vocii lor. Această voce este, în mod evident, cu atât mai puternică, cu cât mai mult confluează în ea năvoadele/cu cât reuneşte ea mai multe voci — concepţie schreberiană —; dar ea caută totuşi o altfel de ascultare, susceptibilă să-i trimită percepţia particularităţii sale. Este oare năzuinţa exprimată cu această ocazie o cerere sau o dorinţă? Să amintim că pentru Lacan, dacă nevoia suferă de a nu avea un obiect care să răspundă în mod universal cererii, dorinţa, în ce o priveşte, acceptă cu uşurinţă un atare obiect (numit de Lacan *a*), dar în măsura în care

[p. 243]

scapă luării sale în posesie. În cazul care ne interesează aici, nici cererea — care este, în esenţa sa cerere de nimic —, nici dorinţa — a cărei fiziologie este aceea de a se menaja de întâlnirea cu obiectul — nu par a fi convocate. Mecanismul original al satisfacţiei în cauză se înrudeşte mai mult cu cel al unei dependenţe faţă de un obiect aparţinând câmpului realităţii şi căruia o alternanţă a prezenţei şi a absenţei îi reglează economia. Putem spune în acest sens că dependenţa toxicomanului pare a se afla în avangarda unui proces cultural pe cale de a se realiza.

Un atare progres nu trebuie să fie redus la o etapă arhaică a dezvoltării psihice a cărei permanenţă la copil Winnicott i-a notat-o, marcată de relaţia alternată cu un obiect pe care el l-a numit tranziţional; calificativul acesta e legat de perioada de dinaintea momentului în care pierderea sa definitivă îl va eterniza într-o strălucire din care substituenţii ce-l vor reprezenta în realitate nu îi vor fi decât reflexul.

Vom aprecia resurgenţa posibilă a acestei etape cu ocazia unei tensiuni a organismului, hotărâtă pentru manifestarea cererii, prin instalarea unui obiect susceptibil să o satisfacă în mod universal şi, în ce priveşte dorinţa, prin aproprierea ei. Am putea astfel să numim ca apetenţă cvasi-pulsională noua relaţie stabilită de către organism cu un obiect a cărui alternanţă prezenţă/absenţă îi conferă valoarea.

Un plus-de-juisare socializat, aşadar, semnalând triumful unui hedonism colectiv asupra simptomului. Beneficiul său nu este mic, de fapt, dacă vom considera că sexul — reprezentat în mod inevitabil pentru imaginarul nostru printr-un sex

masculin — figurează printre articolele disponibile şi că dispozitivul autorizează în sfârşit egalitatea partenerilor reuniţi, oricare le-ar fi anatomia — printr-o tensiune identică pentru un obiect identic. Alternarea locurilor în raportul dominant/dominat, care o mimează în realitate pe cea dintre prezenţă/absenţă, face din paritate cuvântul viitoarei ordini politice.

Această abordare — încă succintă şi lipsită de exemple — a limbii în curs de formare ar putea părea forţată dacă mutaţiile culturale prezente nu ar pleda pentru o

[p. 244]

mai largă extindere a efectelor sale. Este trivial să reţinem dezînvestirea care a lovit studiile literare şi ortografia. Am văzut chiar şi autorităţi ministeriale recomandând adaptarea acesteia din urmă faţă de grafiile naive propuse în mod spontan. Este previzibil ca o cultură fondată pe referinţele la texte să înţeleagă această evoluţie ca pe un crepuscul. Dar vom reţine că incidenţa lor în câmpul religiei şi al politicii au putut da florilor retoricii destinaţii funebre. De altfel, tocmai unora dintre ele îşi datorează psihanaliza extinderea după Primul Război Mondial.

Am nota, aşijderea, tratamentul voluntar de tip business al relaţiilor amoroase. Femeile din ţările industrializate au crezut de cuviinţă deja cu mult timp în urmă să-şi dea aparenţa de produse manufacturate al căror lux ar califica statutul partenerului. Dar astăzi, dacă e să credem mass-mediei, tocmai grosolana, cruda şi contabilizatoarea limbă a comerţului este cea care s-a substituit poeziei dialogului amoros. Legea cererii şi a ofertei, raportul calitate/preţ al partenerului şi returul lui la expeditor în cazul în care e nesatisfăcător, nu par să contrarieze cinstite doamne şi trubaduri.

Adesea contractul nu mai ţinteşte să se încurce cu constrângerile legate de înscrierea cuplului într-o descendenţă. În acest fel, mâine, vor proceda cu uşurinţă şi judecătorul afacerilor matrimoniale, şi tutorele copiilor care joacă rolul de terţ.

Dificultatea modernă a cuplului, al cărui contract, odată devenit comercial şi juridic, a putut să se substituie, de manieră imaginară, simbolisticii schimbului, este de a trebui să asigure plusul-de-juisare pe care l-a promis piaţa. Dar alternanţa prezenţă/absenţă implică o cădere periodică de tensiune care poate în mod perfect să fie trăită ca prejudiciu.

Geniul industriei a fost de a fabrica instrumentele însărcinate cu uşurarea greutăţilor muncii; astăzi el trebuie să le producă pe cele capabile să asigure o juisare

împlinită, de vreme ce abolesc limitele. Ajungem astfel să juisăm mai mult de propriul automobil luat ca pur obiect, decât să profităm doar de mijlocul de transport pe care îl reprezintă.

Să fie noua noastră societate aceea a unei perversiuni generalizate? Perversiune atee şi, deci, „benignă", am spune noi, de vreme ce ea se dispensează de a-l interpela pe Dumnezeu sau de a avea nevoie de el. Dar ea lasă deschisă chestiunea de a şti dacă sărbătoarea permanentă la care suntem invitaţi este susceptibilă să ne vindece de simptom.

Mai mult decât viaţa

[p. 263]

August 2004 — În marele amfiteatru al Universităţii din Bogota unde avea loc începerea cursurilor, studenţii se îngrămădesc, amestecaţi cu profesorii diverselor discipline, pentru a asculta psihanalistul francez venit să le vorbească despre „Ce mai constituie astăzi autoritate".

Tânărul şi strălucitul profesor de psihologie care îl traducea de o manieră impecabilă, Pio San Miguel, nu-şi crede, nici el, urechilor.

Deoarece, după cele pe care le spune francezul, trei faze au marcat raportul nostru cu autoritatea. Prima susţine că, la origini, autoritatea relevă de o reprezentare animală: astfel, cultul totemului este înscris pe minunatele ceramici precolumbiene şi se manifestă în deghizarea zoomorfă înspăimântătoare şi ameninţătoare a statuetelor cu formă umană.

În a doua perioadă — care, pentru America Latină este datată de o manieră precisă: 1492 — autoritatea e presupusă ca luând o figură umană. Agenţii Dumnezeului cu faţă umană care debarcă atunci din corăbii vor exercita, de altfel, o cruzime prădătoare care va lovi cu o asemenea stupoare populaţiile aflate în rugăciune în faţa totemurilor lor, încât nu îşi vor mai reveni. Ce rămâne de reţinut, pentru supravieţuitorii care vor fi eventual ceva mai târziu ei înşişi la putere, este lecţia despre o unică formă de economie, bazată

[p. 264]

pe jaful propriilor lor bogăţii şi exploatarea fără reţinere a poporului propriu.

A treia fază a început în Europa într-o zi de sărbătoare, marcată — 9 noiembrie 1989 — de căderea zidului Berlinului. În acelaşi timp cu el se prăbuşea, pe lângă comunism, voinţa colectivă de a stăpâni procesele economice: se proclamă moartea ideologiilor politice.

Influenţa socială a modelului liberal este efectul lateral al unei ideologii care, ea, este productivistă şi se hrăneşte cu certitudinea că o îmbogăţire globală se face în beneficiul tuturor: este modelul american. Pentru ce să ne agăţăm de repartizarea penuriei când abundenţa autorizează o distribuţie spontană satisfăcătoare? Ridicarea rapidă a nivelului de viaţă în ţările în curs de dezvoltare pare a fi, în această privinţă, exemplară. Puterea politică va fi judecată din acest moment după capacitatea sa de a favoriza creşterea P.I.B.-ului, disimulând, în acest fel, că se supune unui proces care îl domină. Până într-acolo încât îşi vede expresia sa democrată subvertită când înţelege să repare inegalităţile excesive generate. Criza economică poate în acest fel să opună grevei o forţă insurecţională cu mult mai decisivă.

Mutaţia esenţială operată de la Marx încoace este aceea că nu mai este vorba despre un conflict între două clase, ci de solidaritatea conflictuală a grupurilor de interese pe care puterea politică încearcă să le piloteze în vederea ameliorării avantajelor întregului. Într-un context în care îmbogăţirea individuală este presupusă a depinde de cea a colectivităţii, soarta muncitorilor pare a fi legată de averea întreprinderii; şi aceasta, la rândul ei, depinde de puterea de cumpărare a salariaţilor (a se vedea Keynes).

Dar acest concurs de voinţe, a cărei opoziţie se reglează în acest fel prin prezervarea solidarităţii, ascunde faptul major că nu mai este o singură voinţă pentru a se situa în poziţia de conducere. Ele sunt toate supuse în mod egal

[p. 265]

— chiar şi cu beneficii diferite — întreţinerii unui flux de producţie, schimb şi consum al cărui singur element material constant este obiectul. Nu mai există pilot în avionul în care ne-am îmbarcat cu toţii; în locul său, în fotoliu — este aceasta liniştitor? — este obiectul.

Obiectul este cel care, după Zeul cu figură animală, apoi umană, a advenit: el este cel care este învestit cu autoritate în actuala noastră „a treia fază".

Desigur, reprezentarea poate fi diversă, dar obiectul este de recunoscut prin caracterul unic şi identic al promisiunii sale — o juisare împlinită şi fără limită.

Dumnezeului legii morale i-a succedat, astfel, imperativul plusului-de-juisare.

Acest obiect regizor nu este în mod sigur cel al fantasmei proprii fiecăruia, ci substitutul presupus a-i fi echivalent, graţie proprietăţii pe care i-o datorează geniului tehnicii de a putea satisface până la extrem orificiile corpului. Altfel spus, alienarea se regăseşte prin aceasta înnoită nemaireferindu-se la Eul prins în relaţia sa cu Idealul, ci la „eul" captiv al unei juisări, a cărei modalitate colectivă sufocă existenţa singulară.

Unul dintre sensurile globalizării este de a afirma universalizarea reuşită a eticii născute din tehnologie, acolo unde a eşuat morala interzisului proprie Tatălui tuturor, totuşi —

?

Auditoriul amfiteatrului columbian arătă prin întrebările sale că vorbele mele îi păruseră tot atât de limpezi precum aerul andin care scălda oraşul în ziua aceea.

La Santiago de Chile, etapa următoare, era iarnă. Dar prietenia preşedintelui Partidului Socialist, succesorul lui Allende, mi-a prilejuit ocazia unei cine comune. Amfitrionului meu îi trebui să-şi forţeze buna dispoziţie pentru a uita eşecul pe care tocmai îl suferise în Parlament unde un guvern de centru-stânga (P.S., Democreştini şi Verzi), totuşi majoritar, refuzase să

[p. 266]

taxeze cu 5% veniturile obţinute din extracţia de cupru. Instituţia legal reprezentativă a acestei ţări independente era încă împiedicată, fără nici o presiune aparentă, să îşi procure mijloacele financiare pentru un sistem de securitate socială. Opozantul putea foarte bine să aibă un chip nord-american. Dar realitatea este în mod verosimil mult mai complexă, căci nu e deloc sigur că preţurile mondiale ale metalului şi rentabilitatea capitalurilor investite sunt cele care decid asupra viabilităţii unei extracţii.

În sfârşit, am ajuns la Rio de Janeiro, unde mi se confirmă decepţia cauzată de aspectul limitat al reformelor pe care „conjunctura economică" îl impune primului preşedinte onest şi de stânga pe care l-a cunoscut Brazilia.

Pe durata a mai mult de douăzeci de ani am văzut încolţind speranţa pe care o inspira Lula; năpârlise acum într-un „realism" depresiv.

Am semnalat mai sus multiplele faţete ale obiectului, care locuieşte astăzi în palatul Guvernatorului. Cu toate acestea el are o fizionomie unică în această superbă ţară care este Columbia şi auditoriul de acolo i-a enunţat, fără probleme, numele: cocaina. Producţia şi comercializarea ei sunt cauza unui război civil care durează de mai bine de şaizeci de ani şi se vădeşte refractară tuturor iniţiativelor politice sau militare. Este exemplul crud al unei autorităţi care se impune economiei ca şi spiritelor şi care reglează viaţa cotidiană, fără a le oferi vreo şansă celor pe care îi revoltă. De la cel mai abil, la cel mai curajos, nimeni nu poate să facă nimic. Doar să anuleze rentabilitatea excepţională a acestui produs pe o piaţă estimată anual la cinci sute de miliarde de dolari.

E destul, în acest scop, să fie dezincriminat uzul ei şi să fie făcută accesibilă la un preţ acceptabil; vom putea verifica faptul că măsura nu va avea decât un efect mic asupra numărului de consumatori. Dar întreaga ţară va fi cuprinsă într-o economie devenită, prin generalizare, proprie celor fără de lege.

Să nu ne mirăm că, în instanţele internaţionale, nord-americanii, presupuşi a fi primii care suferă de pe urma drogurilor columbiene, se opun constant unei asemenea măsuri, în ciuda evidenţei sale, ceea ce ridică semne de întrebare asupra dedesubturilor unora dintre plasamentele lor bancare.

Drogul este în mod evident emblematic pentru *plusul de viaţă* pe care ne-o propune mutaţia culturală în curs şi care ne-a făcut să depindem de propriile noastre producţii. Dar nu vom şti să le oferim acestora nici o urmă de iubire şi nici cea mai mică preocupare pentru creatura care se agaţă de ele.

Şi care va mai fi paznicul existenţelor noastre — a căror durată rămâne incertă — când ştim dispreţul pe care îl avem în mod spontan pentru ele?

Charles Melman

Septembrie 2004